

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министірілігі

Инновациялық Еуразиялық университеті

Алтаев Қ.Р.

**Мемлекеттік саясат және ауылды дамытудың тиімді жолдары
(Павлодар облысы Качир ауданы Байқоныс ауылдық аймағы
негізінде)**

МАГИСТЕРЛІК ДИССЕРТАЦИЯ

мамандығы 6М051000– «Мемлекеттік және жергілікті басқару»

Павлодар 2015

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министірлігі

Инновациялық Еуразиялық университеті

«Қорғауға жіберілді»

директор департаменті

Ж.К.Алтайбаева

МАГИСТЕРЛІК ДИССЕРТАЦИЯ

**Тақырыбы: «Мемлекеттік саясат және ауылды дамытудың
тиімді жолдары (Павлодар облысы Качир ауданы Байқоныс
ауылдық аймағы негізінде)»**

**6М051000– «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы
бойынша**

Орындаған

Қ.Р. Алтаев

Ғылыми жетекшісі э.ғ.к.

С.Е. Қайдарова

Павлодар 2015

ҚЫСҚАРТЫЛҒАН СӨЗДЕР

АӨК – агроөнеркәсіптік кешен

ЖҰТ – жалпы ұлттық табыс

ХПТ – халық пайдаланатын тауарлар

БҰҰ – біріккен ұлттар ұйымы

ЖІӨ – жалпы ішкі өнім

ЭҚҚДҰ – экономикалық қарым-қатынасты және дамуды ұйымдастыру

ТҚҚҚ – тұтынушылардың құқығын қорғайтын қоғам

ЖҚШ – жеке қосалқы шаруа

АЕМ – ауылдық елді мекен

ФАП – фельдшерлік акушерлік пункт

ОДА – отбасылық дәрігерлік амбулатория

АУ – ауылдық аурухана

СДК – сәулелену дозасының күші

РЕШШ – рұқсат етілген шекті шоғырлану

ЕО – Еуропалық Одақ

ҚР АШМ – Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық министрлігі

ЖШС – жауапкершілігі шектеулі серіктестігі

АПК – аграрлық продкорпорация

ТҮКШ – тұрғын үй коммуналдық шаруашылығы

ТНК – тауарлы-несиелік корпорация

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	14
1 Ауылдық аймақты дамытудағы мемлекет саясаттың теориялық негізі.....	23
1.1 Аймақтың дамуының анализінің міндеті мен мақсаттары.....	24
1.2 Мемлекеттік саясат және ауылдық аумақтардың даму анализінің өзгешелігі.....	33
.....	
1.3 Ауылдық аумақтарды дамытуды бағалаудың шетелдік тәжірибесі	55
2 Мемлекеттік саясаттың Качир ауданының Байқоныс ауылдық аймағын дамыту жолдарын талдау.....	60
2.1 Качир ауданы Байқоныс ауылдық округі дамуы деңгейінің талдауы	60
2.2 Әлеуметтік сала дамуы деңгейінің талдауы.....	73
2.3 Сараптама қорытындыларын жалпылау: Качир ауданының бәсекелестігіне баға беру, оның мықты және әлсіз жақтары.....	79
3 Мемлекеттік саясат арқылы ауылдық аймақтарды жетілдіру	81
3.1 Ауылдық аймақты дамытудың тиімді жолдары.....	81
3.2 Салалық бағдарламалар немесе аграрлық саясаттың ауылдық аймақтарды дамытудағы перспективасы.....	84
Қорытынды.....	87
Пайдаланылған көздердің тізімі.....	89

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты – ең әуелі халықтың әлеуметтік жағдайын көтеруге бағытталған. Мемлекеттік саясаттың басты өзегі болып мемлекеттік бағдарламалар болып табылады. Ауылдық аймақтарды дамыту аясында Президенттің бекітуімен түрлі бағдарламалар қабылданған. Атап айтар болсақ, «Жұмыспен қамтудың жол картасы – 2020», «Бизнестің жол картасы – 2020», «Индустриалды инновациялық», «Дипломмен ауылға», «Ақ бұлақ», «Сыбаға», «Агробизнес – 2020», «Нұрлы Жол» т.б. бағдарламалар баршылық.

Сонымен, тақырыптың басты өзегіне көшетін болсақ, ауылды дамытудың негізгі жолдарының бірі - ауылға инвестиция тарту. Демек бұл жерде алдымен инвестициялық саясат туралы аз-кем түсінік беріп өткен жөн. Инвестициялық саясат мемлекеттің экономикалық саясатының бір бөлігі, сонымен қатар, мемлекеттің экономикасына, шаруашылық субъектілерінің кәсіпкерлік қызметіне әсер етуші құрал болып табылады. Мемлекеттің инвестициялық саясаты – бұл инвестициялық қызметті жандандыру, экономиканы көтеру, өндірістің тиімділігін арттыру, әлеуметтік мәселелерді шешу және басқа да әр түрлі жағдайларды жасау бойынша шаралар жиынтығы. Мемлекет келесідей саясаттар арқылы инвестициялық белсенділікке әсер етеді: амортизациялық саясат; ғылыми-техникалық саясат; шетелдік инвестицияларды тарту бойынша саясат; салық саясаты. Амортизациялық саясат дегеніміз – мемлекеттің амортизациялық аударымдарды есептеу мен пайдалану тәртібін бекіте отырып, ұдайы өндіріс жылдамдығын және сипатын реттеуі болып табылады. Мемлекеттің ғылыми-техникалық саясаты деп – ғылыми-техниканың дамуы және олардың нәтижелерін халық шаруашылығына енгізетін шаралар жүйесін айтамыз. Шетелдік инвестицияларды тарту бойынша саясат дегеніміз– қолайлы инвестициялық климат құру арқылы елімізге шетелдік инвестицияны тарту болып табылады. Салық саясаты деп - белгілі бір жеңілдіктер беру арқылы инвестициялық саясатқа әсер ету, сонымен қатар салықтық және кедендік баж салығы бойынша ынталандыру мен жеңілдіктер беруді айтамыз. Инвестициялық саясаттың негізгі мақсаты – отандық экономиканың өсуіне және қоғамның өндіріс тиімділігін көтеруге бағытталған инвестициялық қызметті белсендендіру болып табылады. Инвестициялық саясаттың міндеттері: қаржы-несие саласын түрлендіру, инфляцияға қарсы шараларды жүзеге асыру және төлемсіздік дағдарысын шешу; жекешелендіруді аяқтау және бәсекелі экономикалық ортаны құру; құрылымдық қайта құруды жүзеге асыру, тиімді ұлттық экономиканы құру; жоғары технологияларды енгізу негізінде өндірісті жетілдіру; нарық инфрақұрылымының дамуы, институционалдық түрлендіру; инвестициялық климатты жақсарту және қор нарығын дамыту мақсатында заң шығаруды жетілдіру; салық жүйесін, несиелерді, кеден, баж салықтарын пайдалана отырып, инвестициялық белсенділікті экономикалық

реттеудің жаңа және нарықтық әдістерін енгізу. Мемлекеттік инвестициялық саясатының стратегиялық мақсаты экономикалық өсудің нақты, тұрақты және үдемелі қарқынын, прогрессивті құрылымдық жылжуды, өндірістің модернизациясын қамтамасыз ете алатын, әлеуметтік мәселелерді және елдің экономикалық қауіпсіздігі мәселесін шеше алатын инвестициялық ресурстарды құру мен тиімді пайдалану үшін ұйымдастырушылық-экономикалық және нормативтік-құқықтық жағдай туғызу болып табылады. Инвестициялық саясаттың құрылымы келесілерден тұрады: салықтар және салықтық жеңілдіктер; несие саясаты кәсіпорындар мен ұйымдардың инвестициялық қызметін реттеу нысандары мен құралдарын таңдаудағы банктің функцияларын кеңейту; амортизациялық саясат; монополияға қарсы шаралар; инвестициялармен танысу; орталықтандырылған инвестициялау; жер мен жер қойнауы ресурстарын пайдалану шарттары; бағалы қағаздар шығару және олардың айналымы. Инвестициялық саясаттың тиімділігі – инвестициялық климатты жағымды жағына қарай өзгерту дәрежесімен анықталады.

Мәселен, бұл жерде Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының 2010-2014 жылдарға арналған МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНА тоқталмай кетуге болмас.

Бұл бағдарлама Мемлекет басшысының «Нұр Отан» халықтық-демократиялық партиясының 2009 жылғы 15 мамырдағы кезектен тыс XII съезінде берген тапсырмасын, Мемлекет басшысының «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауын орындау үшін, сондай-ақ Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын іске асырудың екінші кезеңі болып табылатын Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарының түйінді бағыттарына сәйкес әзірленді.

Бағдарлама экономиканы әртараптандыру және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы орнықты және теңгерімді өсуін қамтамасыз етуге бағытталған. Бағдарлама экономиканы әртараптандырудың жүргізіліп отырған саясатының қисынды жалғасы болып табылады әрі құрамына Индустриялық-инновациялық дамудың 2003 - 2015 жылдарға арналған стратегиясының, «Қазақстанның 30 корпоративтік көшбасшысы» бағдарламасының, сондай-ақ индустрияландыру саласындағы басқа да бағдарламалық құжаттардың негізгі тәсілдерін біріктірді. 2015 жылға дейінгі кезеңде қазақстандық қамтуды мақсатты дамыту арқылы шағын және орта бизнес, кейінгі қайта бөлу және қайта өңдеу үшін жаңа бизнес-мүмкіндіктерді мультипликациялаумен экономиканың дәстүрлі экспортқа бағдарланған секторларында ірі инвестициялық жобаларды іске асыру үдемелі индустрияландыру саясатының негізгі басымдығы болмақ. Ірі жобаларды ілгерілетудің бастамашысы «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры» акционерлік қоғамы, экономиканың отын-энергетика және металлургия секторларының ірі жүйе құраушы компаниялары, сондай-ақ стратегиялық шетелдік инвесторлар болып табылады.

Шикізат секторымен байланысты емес және ішкі, ал кейіннен өңірлік нарықтарға бағдарланған (Кеден одағы, Орталық Азия елдері) экономика салаларын қалыптастыру және күшейту қатар жүзеге асырылатын болады.

Мемлекет озық технологиялар трансфертіне, кейіннен олардың экспортқа бағдарлануын дамыта отырып, қазіргі заманғы импорт алмастырушы өндірісті құру үшін шетел инвесторларын тартуға бағытталған қазақстандық орта және шағын бизнес бастамаларын қолдайды.

Индустриядан кейінгі экономиканың негіздерін қалыптастыру мақсатында ұлттық инновациялық инфрақұрылымды дамыту және коммерцияландыру перспективалары бар ғылыми-технологиялық негіздерді қолдау жалғасады. Жалпы алғанда, экономиканы әртараптандыруды мемлекеттік қолдау макро және секторлық деңгейлерде экономикалық саясаттың жүйелі шараларын, сондай-ақ экономиканың нақты секторларын және жобаларды қолдаудың селективті шараларын іске асыру арқылы жүзеге асырылатын болады.

Экономикалық саясаттың жүйелі шаралары қолайлы макроортаны және инвестициялық ахуалды қалыптастыруға, ұлттық экономиканың өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру жөніндегі шараларға шоғырланатын болады. Селективті шаралар басым секторлар мен жобаларды қаржылық және қаржылық емес қолдау шараларының құрамдастырылған пакеті негізінде жүзеге асырылатын болады.

Мемлекет өзінің бизнеспен өзара іс-қимылын республикалық және өңірлік деңгейде де тиімді ынтымақтастық институттарын қалыптастыру негізінде жүйелі түрде құрады. Экономиканың объективті жағдайына барабар болатын 2015 жылға дейінгі индустрияландыру саясатының траекториясы ресурстық, инфрақұрылымдық, институционалдық және технологиялық шектеулермен ішкі келісушілікте болады. Бағдарламаға енгізілетін экономиканы әртараптандыруды және технологиялық жаңғыртуды ынталандыратын тетіктердің жүйелік сипаты: қолайлы макроэкономикалық жағдай жасауды; бизнес-ахуалды жақсартуды және инвестициялар ағынын ынталандыруды; жаппай технологиялық жаңғыртуды және ұлттық инновациялық жүйені дамытуды; адами капитал сапасын арттыруды қамтамасыз етеді. Экономиканың басым секторларын дамытуға мемлекет пен бизнес ресурстарын шоғырландыру мемлекет пен бизнес шешімдерін келісудің интерактивті процесімен, мониторингтің қазіргі заманғы ақпараттық жүйелері мен іске асырудың нақты құралдарын пайдаланумен бірге жүреді.

Ойымызды нақтылай түсу үшін бағдарламаның «Агроөнеркәсіптік кешен» тармағына келетін болсақ, қазіргі кезеңде мемлекет қабылдаған шаралардың арқасында экономиканың аграрлық секторы тұрақты дамып отыр. Іс жүзінде ауыл шаруашылығы дақылдарының барлық түрлері бойынша өсуге қол жеткізілді. Жете өңделгеннен кейінгі салмағымен алғанда 20,8 млн. тонна көлемінде астық дақылдарының рекордтық өнімі алынды. Республикада мал шаруашылығы дамуының негізгі көрсеткіштері саланың тұрақтылығын, мал басы мен құстың және мал шаруашылығы өнімін өндіру көлемінің жыл сайын

ұлғайып келе жатқанын растап отыр. Соңғы жылдары мал басы мен құс жыл сайын орташа алғанда 3,8 %-ға, мал шаруашылығы өнімін өндіру көлемі 3,5 %-ға ұлғаюда. Елдің әлеуеті ішкі азық-түлік нарығының тұрақтылығын, оны негізгі тамақ өнімдерімен кепілді толтыруды және экологиялық таза өнімдермен сыртқы нарықтарға шығуды қамтамасыз етуге толықтай мүмкіндік береді. Тұтастай алғанда республикада халықты ауыл шаруашылығы өнімдерімен қамтамасыз ету және елдің азық-түліктік қауіпсіздігіне қол жеткізу үшін орнықты негіз жасалған.

Өсімдік шаруашылығы саласындағы стратегия өсімдік шаруашылығы субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жағдайлар жасауды, тауарлар, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерге экономикалық қолжетімділікті арттыруды көздейді. Бірінші кезекте, дақылдар өсірудің ғылыми негізделген ылғал, ресурс үнемдейтін технологияларға көшу жолымен ауыл шаруашылығы өнімдері өндірісін әртараптандыру, ауыл шаруашылығы бағытындағы жерді ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету, жаңа және қазіргі пайдаланудағы жерлерді ауыл шаруашылығы айналымына тарту бойынша шаралар қабылданатын болады. Астық дақылдары ауыл шаруашылығы өнімінің экспорт құрылымында қомақты үлес алуына байланысты астықты өңдеу және сақтау, сондай-ақ оны тасымалдау үшін жаңа қуаттарды салу және қолданыстағыларды кеңейту арқылы астық өндірісінің инфрақұрылымын дамытуға ерекше назар аударылатын болады.

Мал шаруашылығы саласында ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді ет және сүт бағытындағы мал шаруашылығын дамытуға және мал шаруашылығы өнімнің экспорттық әлеуетін арттыруға ынталандыру жұмысы жалғасатын болады. Асыл тұқымды базаны дамыту және мал мен құстың тұқымдық әлеуетін арттыру, оның ішінде одан әрі өсіру үшін асыл тұқымды малдың импорты есебінен арттыру жұмысы жалғасатын болады.

Дәстүрлі мал шаруашылығы салаларын дамыту үшін жайылымдық мал шаруашылығын, оның ішінде қой шаруашылығын дамытуға ынталандыратын іс-шаралар кешенін қабылдау мәселесі пысықталатын болады. Сондай-ақ жемазық өндірісін дамыту және бұзылған жайылымдық жерлерді қалпына келтіру, суландыру жөнінде шаралар қабылдау мәселесі пысықталатын болады.

Балық шаруашылығын дамытудың басым бағыты ретінде балықтың тауарлық өндірісін ұлғайту мақсатында отандық аквадақыл өнімдерін өндірушілерді мемлекеттік қолдау шаралары қабылданатын болады. Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу саласында отандық өнімнің сапасын арттыру, азық-түлік тауарларының ассортиментін кеңейту, осылайша негізгі сауда әріптестерімізбен бәсекелестік үшін тең жағдайлар жасау үшін өндірісті техникалық және технологиялық қайта жаратқандыру өзекті күйінде қалады.

Халықаралық сертификаттау жүйесін енгізу арқылы органикалық өнімдер өндірісін ынталандыру үшін жағдайлар жасалатын болады.

Өнімді сақтау және тұтынушыларға жеткізу логистикасын дамыту, ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді кооперациялау жолымен дайындау, қайта өңдеу және сақтау пункттерін құру арқылы нарықты отандық азықтүлік тауарлары өндірісімен одан әрі толықтыру шаралары іске асырылатын болады. Жоғары сапа стандарттары мен өнімдердің қауіпсіздігіне қол жеткізу мақсатында ветеринарияны дамытуға, өсімдіктерді қорғауға және тамақ өнімінің қауіпсіздігіне ерекше назар аударылатын болады.

Озық технологияларды енгізуге және отандық ауыл шаруашылығы өнімдері өндірісінің көлемін ұлғайтуға ынталандыру мақсатында қазіргі қолдау шараларымен қатар АӨК субъектілерін тікелей субсидиялаудан жеңілдікті қаржыландыру арқылы қолдауға (кредиттер мен лизинг бойынша пайыздық ставканы субсидиялау, агроөнеркәсіптік кешен субъектілерінің қаржы институттары алдындағы қарыздарының қайтарылмай қалу қаупін қамтамасыз ету үшін қарыздарға кепілдік беру кезінде комиссияның бір бөлігін өтеу және қарыздарды сақтандыру кезінде сақтандыру сыйақысының бір бөлігін өтеу, сондай-ақ инвестициялық салымдардың капитал қажеттілігін және оның өтелу мерзімдерін азайту. Агроөнеркәсіп кешенінің субъектілеріне жаңа өндірістік куаттарды құруға не қолданыстағыларын кеңейтуге бағытталған инвестициялық салым кезіндегі шығындарын ішінара өтеу түрінде мемлекеттік қолдау көрсетіледі) біртіндеп көшу көзделетін болады.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына кредиттік жүктемені азайту және банкроттыққа жол бермеу мақсатында осы кәсіпорындарды қаржылық сауықтыру жүзеге асырылатын болады.

Дүниежүзілік сауда ұйымына кіру шеңберінде отандық ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерге тең жағдайларды, сондай-ақ мемлекеттік қолдау деңгейі интеграциялық процестер шеңберінде тиісті келісілген көрсеткіштерге жеткізілетін болады. АӨК басым салаларында білімді генерациялау мен енгізудің ғылыми-инновациялық жүйесін құру ғылыми зерттеулерді жүргізу, аграрлық зерттеулер саласында халықаралық жетекші ғылыми орталықтармен бірлесіп, ғылыми-инновациялық жобаларды іске асыру, агротехнологияларды трансферттеу мен коммерцияландыру жүйесін және білім тарату желісін дамыту, сондай-ақ халықаралық деңгейдегі транспәндік ғылыми-білім беру кешендерін (орталықтарын) құру арқылы жүзеге асырылатын болады.

Агроөнеркәсіптік кешенді индустриялық-инновациялық дамытуға жоғары технологиялық инвестициялық жобаларды іске асыру, сондай-ақ су

ресурстарын интеграциялық басқару қағидаттарын енгізу жолымен қол жеткізілетін болады.

Аграрлық секторға ірі ауқымды инвестициялар тарту үшін жағдай жасау және мемлекеттің қаржы институттарымен өзара іс-қимылын жалғастыру көзделіп отыр. Инвестициялық жобаларды іске асыру кезінде кәсіпкерлер, қаржы институттары, мемлекеттік органдар мен әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар үшін АӨК-тің басым бағыттары бойынша, оның ішінде астық және оны тереңдете қайта өңдеу өнімдері, ет және ет өнімдері, майлы дақылдар, жеміс-көкөніс өнімдері, сүт және сүт өнімдері, жүн және оны тереңдете қайта өңдеу өнімдері өндірісін дамыту мен экспорттау, құс шаруашылығын дамыту саласындағы мастер-жоспарлар айқын бағдар болып табылады. Сонымен қатар минералды тыңайтқыштар, өсімдіктерді химиялық қорғау құралдары, ветеринариялық препараттар, диагностикумдар, ауыл шаруашылығы техникалары өндірісін қоса алғанда, экономиканың аралас салаларын дамыту қажет.

Мемлекеттік қолдаудың секторалдық және жобалық шаралары Инвестицияларды ынталандыру; саланы дамытуды экономикалық ынталандыру, оның инвестициялық тартымдылығын және ауыл шаруашылығы құралымдары мен ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу кәсіпорындарын техникалық-технологиялық жаңғыртуды арттыру үшін АӨК субъектілерін мынадай бағыттар бойынша қолдау жалғастырылатын болады:

1) көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарын жүргізу үшін қажетті жанар-жағармай материалдарының және басқа тауарлық-материалдық құндылықтардың құнын арзандату;

2) тыңайтқыштар мен гербицидтер құнын арзандату;

3) жабық топырақтағы көкөніс өндірісінің шығындарын арзандату;

4) жеміс-жидек дақылдарының, алманың «Апорт» сорты мен жүзімнің көпжылдық өскіндерін салу және өсіру шығындарының орнын толтыру;

5) қазақстандық мақта талшықтары мен шикі мақта сапасын сараптау шығындарының құнын арзандату;

6) ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерге су жеткізу қызметінің құнын арзандату;

7) тұқым шаруашылығын дамыту;

8) мал шаруашылығы өнімдерінің өнімділігі мен сапасын арттыру;

9) асыл тұқымды мал шаруашылығын дамыту;

10) агроөнеркәсіптік кешеннің субъектілеріне берілетін кредиттер мен лизинг бойынша пайыздық ставкаларды арзандату;

11) ауыл шаруашылығы өнімі өндірісін басқару жүйесін дамыту;

12) қарыздарды кепілдендіру және сақтандыру кезінде комиссияның және сақтандыру сыйақысының бір бөлігін агроөнеркәсіптік кешен субъектілеріне өтеу;

13) өндірістік қуаттардың жаңаларын салу не қолданыстағыларын кеңейтуге бағытталған инвестициялық салу кезіндегі шығыстарды ішінара өтеу;

14) қайта өңдеуге тапсырылған ауыл шаруашылығы өніміне кепілді сатып алу бағасын қамтамасыз ету үшін қайта өңдеу кәсіпорындарының шығындарын субсидиялау. Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді қолдау сонымен қатар жеңілдікті кредит беру және шағын кредит беру, ауыл шаруашылығы және арнайы техника лизингін, ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу жабдықтарын дамыту, АӨК-тегі сақтандыру жүйесін, ақпараттық-маркетингтік қамтамасыз етуді дамыту, инвестициялық жобаларды жобалық қаржыландыру арқылы іске асыру жолымен жүзеге асырылатын болады.

Сонымен қатар, АӨК-тегі жобаларды кейіннен қаржыландыру үшін екінші деңгейдегі банктерді, микрокредиттік ұйымдарды және кредиттік серіктестіктерді қорландыру шаралары іске асырылатын болады. Бәсекеге қабілетті кәсіби кадрлар даярлау Аграрлық саланың қажеттіліктеріне сәйкес PhD докторларын, магистрлер мен бакалаврлар, сондай-ақ ауыл шаруашылығы және ветеринариялық мамандықтардың техникалық және кәсіби білімі бар мамандарын даярлауға мемлекеттік білім тапсырысын ұлғайту мәселесін қарау. Инфрақұрылымдық және ресурстық қамтамасыз ету. Агроөнеркәсіптік кешенді инфрақұрылымдық және ресурстық қамтамасыз ету, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу жүйесінің тиімділігін арттыру мақсатында:

1) елдің фитосанитариялық және ветеринариялық салауаттылығын қамтамасыз ету;

2) ауыл шаруашылығы жануарларын сәйкестендіру;

3) ауыл шаруашылығы өндірісін ірілендіру, дайындау-өткізу құрылымдары желісін құру және кеңейту есебінен тауарлық өнімнің өсуі үшін шаруашылық жүргізу жағдайларын жақсарту және ынталандырулар жасау мәселелерін пысықтау;

4) сумен қамтамасыз ету инфрақұрылымын дамыту;

5) су ресурстарын интеграциялық басқару қағидаттарын ескере отырып су ресурстарын пайдалану;

6) суландырудың озық әдістерін енгізу жолымен жердің мелиоративтік жай-күйін сақтау және жақсарту мәселелерін пысықтау;

7) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиімді пайдалану;

8) мемлекеттік бақылау мен қадағалау жүйесін дамыту және АӨК субъектілері үшін мемлекеттік қызметтер көрсету жұмысы жүргізілетін болады. Инновацияларды дамыту және технологиялық жаңғыртуға жәрдемдесу Агроөнеркәсіптік кешен саласында инновациялық саясатты іске асыру шеңберінде түйінді технологиялық міндеттерді шешуге және жаңа озық ғылыми-технологиялық бағыттарды дамытуға басымдық берілетін болады.

Технологиялық болжамдау қорытындылары бойынша агроөнеркәсіптік кешен саласында мынадай сындарлы технологиялар айқындалды: топырақтың құнарлығын қалпына келтіру, суарудың прогрессивті жүйелері, мал шаруашылығын қарқынды дамыту технологиялары, ауыл шаруашылығы шикізатын терең қайта өңдеу технологиялары, инженерлік энзимология, жасушалық және геномдық селекция, жасушалық және молекулярлық инженерия, биопрепараттар жасау технологиялары, өнімдердің биоқауіпсіздігін қамтамасыз ету әдістері.

Аталған сындарлы технологияларды дамыту нысаналы технологиялық бағдарламалар тетігін іске асыру арқылы қамтамасыз етілетін болады.

Орайлы жерден оңтайлы деректер келтіріп көрейік. Качир ауданының Байқоныс ауылдық округінің даму жағдайына келер болсақ, 2014-2017 жылдарға арналған «Ауылдық округті дамытудың» кешенді жоспары құрылып, облыстық мәслихатпен бекітілген. Жоспарда мемлекеттік бағдарламалардың негізінде 2014 жылы 7 адам несие алып өз кәсібін ашса, 2015 жылы тағы да 7 адам Жұмыспен қамту – 2020 бағдарламасы бойынша несие алса, 2 кәсіпкер Бизнестің жол картасы – 2020 бағдарламасы негізінде өз бизнесін кеңейтіп, асыл тұқымды мал алып, малдарын асылдандыруда. Енді бір кәсіпкер шұжық цехын салып жатыр.

2012 жылы мемлекеттік Ақ бұлақ бағдарламасы негізінде су құбырларын жаңадан салып, ауылдың әрбір үйіне су тартып бердік. Сондай-ақ, егін шаруашылығының аумағы кеңейіп, субсидия алушылардың қатары көбейіп келеді. Яғни мемлекет саясатының маңызы шаруалар арасында күн сайын артып келеді.

Ауылдық аумақты әлеуметтік-экономикалық дамыту мәселесіне биліктің назары, экономист және ғылыми қоғам жағынан біздің елде әрқашан әр түрлі деңгейде, бірақ негізінде теориялық, кей кезде жедел-практикалық сипатында болды. Жергілікті өзін-өзі басқаруда және бюджеттік процестерде қазіргі кезеңнің реформасында инвестициялық қызметті қаржыландырылуының принциптерінің басты жағдайларының өзгеруі мемлекеттік жағынан бұл мәселелер ерекше көкейкесті болды. Бюджеттік жүйенің үшінші деңгейі пайда болуы – ауылдық қоныстанулар – аумақты дамыту стратегиясын жасаудың толық қажеттілігін береді. Тұрғындар әлеуетінің (соның ішінде ауылдық) еңбек белсенділігісіз елдің әлеуметтік-экономикалық тиімділігі мүмкін еместігін мемлекеттік билік жергілікті өзін-өзі басқару реформасында көрсетілген. Бұл өз кезегінде мақсатты және қоғам мен мемлекеттің қызығушылығын гармонизациялау үшін алғышарт жасайды.

Аймақтық басқармадағы принциптерді өзгерткеннен кейін, аймақтық және жергілікті экономиканың тұрақтылық дәрежесінде жоғары деңгейді қамтамасыз етуге мүмкін болады. Бұл айрықша ауылшаруашылығы үшін маңызды. Ауылшаруашылық өндірісінің саласы бастапқыда әрқашан осы аумақта тұрып жатқан адамдар мен аумақпен, органикалық тұрғыда байланысты болып табылады. Ол тура барлық экономикалық салалармен интеграцияланады, сол сияқты тамақ пен жеңіл, ірі-үн өндіру және қоспажем өнеркәсібімен. Тарихи дәстүрге сай ауылшаруашылық кәсіпорнының ауыртпалығына тұрғындардың коммуналдық шаруашылығы, тұрмыстық қызмет көрсету, сауда және қоғамдық тамақтануы жүктелген. Осы жерден нақты тұжырым жасауға болады, ауылшаруашылық өндірісінің саласын дамыту үшін аталған аумақта қоғамдық өмірдің қазіргі заманғы талабына сай келетін, адамдардың өмірінің жағдайын жасауды қажет етеді. Басым саланы жүргізуде стратегиялық басшылыққа негізделе сауда қауіпсіздігін және астасу ауқымдарда адамды дамыту.

Қазақстанда халықтардың әл-ауқаттарын көтеру және экономиканы тұрақты дамыту мәселесінің шешімі көпшілік жағдайда ауыл аймақты (ауылдық аудан) дамытуда анықталады. Біздің елде көптеген онжылдықтар бойы ауыл аумағын дамытудың негізгі жолы болып аграрлық сала болып табылады, соның ішінде аумақтарда аграрлық потенциалы шектеулі. Бұл өз кезегінде ауыл аумағын біржақты аграрлық дамуға әкелді. Көбіне оларға рационалды емес орнатылған өндірістік күштер, әлеуметтік-тұрмыстық инфрақұрылымдардың теңсіздігі және басқа да күрделі мәселелер.

Қазіргі уақытта аграрлық өндірістің инновациялық дамуының мемлекеттік сүйенішінің зораюының үрдісі белгіленген және 2014 жылы ауылдық аумақты дамыту мемлекеттік бағдарламасының жүзеге асуының екінші кезеңі бітіп келеді. Алайда, көрінген саланың саясаты, соның ішінде және аграрлық, ауылдық аумақтың дамуының мақсаттарымен толықтай түйіседі, немесе жарым-жартысымен олар түйіседі, ал ол қарама-қайшы болуы мүмкін. Сонымен жоғары интенсивты аграрлық өндіріс тұрғындардың жұмыспен қамтылуын қысқартады. Сол себептен ауылдық аумақтың тиімді және

теңдестірілген тіршілік әрекеті үшін байыпты жаңаландыру және диверсификацияны талап етеді.

Қазіргі жағдайда аграрлық өндірістің дамуы бойынша шараларға керекті толықтырулар, ауылдық аумақтың кешенді және төзімді дамуының жобасымен, тек аграрлық өндірісті қамтып қана қоймай, орман, сулы шаруашылық, жергілікті өнеркәсіп, туризм, әлеуметтік-тұрмыстық инфрақұрылым және қызметтің басқа да түрлерін қамту керек. Қызметтің аталған саласының дамуынсыз ауылдық экономиканың тиімділігінің жасалуын және ауылдық ауданда тұру жағдайын жақсарту мүмкін емес.

Ақырында, ауылдық аумақтың төзімді дамуына ауылдық аумақтың негізгі мәселесінің кешенді және интеграцияланған шешімінің шегінде біртұтас тұжырымдаманы қамсыздандыру орталығы ауылдық тұрғындар болып табылады. Осымен менің тандауым және диссертациялық жұмыстың тақырыбының өзектілігі түсіндіріледі.

Диссертациялық жұмыстың мақсаты: ауылдың аумағының төзімді жүйелік дамуының құралымдары бойынша жағдайының теория-методологиялық зертеу, ауылдық елді мекеннің дамуының әлеуметтік-экономикалық әлеуеті және оның жетілдіруіне мониторинг жүргізу.

Осы мақсатқа сәйкес басты міндеттер мыналар болып табылады:

- қағидалы негіздің және ауылдық аумақтың төзімді дамуын зерттеу;
- дамыған еуропалық елдегі ауылдық аумақтың дамуының төзімділігінің өзгешеліктерін анықтау;
- ауылдық елді мекеннің әлеуметтік-экономикалық әлеуетіне мониторинг жүргізу;
- ауылдық аумақтың төзімді дамуына өту мәселелерінің құрылымдарын және ұстанымдарын анықтау;

Зерттеу нысаны болып Павлодар облысының Качир ауданы болып табылады.

Зерттеу пәні болып оның әлеуметтік-экономикалық дамуының деңгейі.

Жұмыста отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері мен ҚР АШМ, ҚР АШМ ауылдық аумақтық ісі бойынша Комитеттің ақпараттары және аналитикалық материалдары, ұлттық және аумақтық ғылыми-зерртеу мекемелерінің профильді материалдары пайдаланылды.

Дамыған еуропалық елдерде тұрақты ауылдық даму жүзеге асырылып жатқан жобалардың тәжірибесін талдау, оларды негізгі көңіл бөлетінді анықтауға мүмкіндік береді:

- күрделілігі - жобасы қызметі ауылдық табысты арттыруға болады, экономикалық қызметтің барлық ықтимал түрлері қарастырылған. Көріністің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік тұрғысынан толық ақталған жұмыспен қамту және табыс ұлғайту үшін әрбір ұсыныс жасалған. Жұмыспен қамту және басқа да аймақтық мәселелерді шешуде және жалпы ауылдық дамуына байланысты кірістер мәселесін шешу;
- ашықтық – жобаның шараларын жоспарын жасағанда интерактивті әдістері қолданылған (халықтың қатысуымен), жобаның барысы, жеткен нәтижелері

және жан-жақты, жергілікті бұқаралық ақпарат құралдарында қамтылған проблема, ауылдық жиналыстарда талқыланды, «дөңгелек үстел», халықпен кездесулерінде; осы талқылаулардың қорытындысы бойынша жобаға қажетті түзетулер енгізіледі;

- халықтың көбінің қатысуы – жобаны жасау және іске асыру үрдісінде, халықты ең тиімді жұмыспен қамтудың және табысты қамтамасыз ету жолдарының максималды дәрежеде білімі, тәжірибесі және болжауы пайдаланылады, ол түрлі әлеуметтік топтардың экономикалық және әлеуметтік мінез-құлық ерекшеліктерін ескереді, олардың мүдделері мен ниеттер үйлестіру қамтамасыз етіледі, жобаға қатысушылардың күш ынтымақтастық арқылы біріктіріледі, жергілікті мемлекеттік басқару және үкіметтік емес ұйымдардың қызметін дамыту;
- жергілікті ресурстарды арқа сүйеу - жобаның мақсаттарына қол жеткізу, ең алдымен, жұмыспен қамту және табыс үшін тұрақты тетіктерін құру үшін өте маңызды болып табылады, жергілікті қаржы, материалдық, әлеуметтік және адами ресурстарды жұмылдыру арқылы жүзеге асырылады. Алайда, бұл жоба үшін ресурс қолдауы сыртқы (ауданнан тыс) көздерін пайдалану мүмкіндігін жоққа шығармайды

1 Ауылдық аймақты дамытудағы мемлекет саясаттың теориялық негізі.

1.1 Аймақтың дамуының анализінің міндеті мен мақсаттары

Аймақтық экономиканың негізгі және дәстүрлі әдістері аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының анализі болып табылады. Ол аймақтық әлеуметтік-экономикалық жүйеде бар негізгі көріністі және пропорцияларды статистикалық көрсеткіштің жүйесінің игерушілігінің негізінде сипатталады. Толық экономикалық диагностиканың методологиясы едәуір күрделі және әлі тағы стандартталмағанымен, сол себептен анализдың ең таратылып жіберілетін әдіс-айласымен ғана шектелеміз.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының анализінің мақсаты - аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиясының нұсқасының кейінгі қисыны үшін, сәйкессіздікті және экономикалық өспеген мүмкіндіктерін пайдалану жолдарын анықтау.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының анализі келесі мақсаттың шешіміне бағытталған:

- аймақтың табиғи-ресурстық әлеуетінің жағдайына баға;
- қоршаған ортаның жағдайының ушығуының себебін анықтау;
- серпінділіктің және халықтың, негізгі миграциялы тасқынның себебінің жыныстық аралық жас құрылымының өзгешелігін зерттеу;
- экономиканың негізгі саласының разрезі бойынша еңбек қорларын пайдалануға баға;
- аймақта халықтың (жұмыссыздардың) бостығының төл өзгешелігінің ерекшелігін ашу;
- кемел деңгейдің және халықтың өмірінің сапасының сарапшылығы, қамтамасыздыққа әлеуметтік инфрақұрылымның негізгі нысандарына баға;
- базар жағдайында жұмыс жасау айқындамасына (ауыл шаруашылықтың, өндірістік инфрақұрылымның, өнеркәсіптің) аймақтың экономикалық дамуының кемел деңгейіне баға;
- аймақаралық және аймақтардың сыртқы экономикалық байланысының анализі;
 - өндірістің экспорттық резервтерін анықтау;
- аумақтың пайда болған қаржы қаражатының шығынының бағытының және бюджеттің кіріс бөлігінің көзіне, аумақтың қаржы жағдайына баға;
- әр түрлі меншік формасындағы кәсіпорындарды шаруашылық және аймақ халықтарының қызығушылықтарына пайдалану мүмкіндіктеріне баға;

Барлық аталған міндеттердің анализі бір жағынан аймақтың кешенді шаруашылығын дамытуды қуаттандыру мүмкіндіктерін анықтауға ал, келесі жағынан оның экономикалық нарықта табысты жұмыс жасау жағдайының бағасы, еңбек, материалдық, табиғи және қаржы көздерін тиімді пайдалануды шешуге бағытталған.

Әлеуметтік-экономикалық дамуының анализін аймақтың макроэкономикалық мінезінен бастау қажет. Статистикалық ақпаратқа негізделе отырып, экономикалық даму деңгейінің көрсеткіштерін (ЖҰТ жан басына шаққанда), шын мәнісіндегі бағаларға пайдалану деңгейін (жан басына шаққанда шектілікті пайдалану), еңбек өндірімділігінің деңгейін (ЖҰТ бір жұмыспен қамтылғанға) анықтау. Сонымен қатар, деректерді ақырғы пайдалану есебінің табысының, сатып алушылар зейінінің аймақтық айырымдарын түзету қажет. Ол үшін ақырғы пайдалану аумағын жан басына шаққанда аумақтың күн көрісінің деңгейімен салыстыруға қажет.

Экономиканың ортақ ашығына баға. Экономиканың ортақ ашығының дәрежесінің тауар айырбастау қарым-қатынасының көлемімен (аймақ аралық және сыртқы экономикалықта) өндірілген ЖҰТ, ал ашық экономиканың анализі жеке салалар бойынша және тауарлар тобына қолданылатын, шығару, әкелу, өндіру және ішкі аймақтық пайдаланумен байланысқан арнайы коэффициентімен мінезделеді.

Аймақтың кешенді шаруашылығының анализі. Сараптама үрдісі кезінде аймақ әлеуетінің табиғи қорларын пайдалану және жағдайына кешенді баға

беру қажет, сонымен қатар арнайыландырулармен және аймақтың шаруашылық қор әлеуетінің деңгейіне сәйкес баға беру.

Халық шын мәнісіндегі табыстарына тұрғындардың ақшалай кіріс және шығысының теңгерімділігіне, сауда жасау мәселесінің шешіміне, халық тұтынатын өндіру тауарларының көлемінің ұлғаюына, баспанамен қамтуға, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымдардың дамуына, тауарлар мен қызметтер сұранысын қанағаттандырылатын жолдарға баса назар аудару қажет.

Осымен қатар, аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын тежейтін сәйкессіздікті анықтау мақсатында, оның кешенді шаруашылық дәрежесін егжей-тегжейлі сараптамадан өткізу қажет. Бұл ретте мыналар бағаланады:

- әлеуметтік және өндірістік даму шапшаңдылық пен деңгейге сәйкес (халықты негізгі әлеуметтік игіліктермен және қызметтермен қамтамасыз ету);
 - халық пайдаланатын тауарларды тұтыну (ХПТ);
- материалдық өндірістің динамикалық құрылымы, соның ішінде өнеркәсіп құрылымы;
 - өндірістік және өндірістік емес негізгі фонд;
 - капиталды жұмсалымдар;
 - жұмыспен қамту құрылымы;
- өндірістік және әлеуметтік даму деңгейі бойынша аймақтың орны (мемлекеттік емес экономика секторының дамуының көлемдері);
- аймақтың әлеуметтік бағдарлау дәрежесі (өнеркәсіп өндірісінің жалпы көлемінде халықтың пайдаланылатын тауарларды, соның ішінде Б саласы бойынша тауар өндіру, А тобының жеке саласы, жан басына шаққандағы есебінде ХПТ өндіру бойынша, ХПТ сатылатын және сатылмайтындармен өзін-өзі қамту деңгейі, өндірістік емес құрылыстың қуаттылығымен өндіру сыбағасы бойынша).
- Еңбек қорларының және жұмыс орындарының теңгерімділігі (теңгерім есебі бойынша, жұмыспен қамтылғандардың санының шектеріне, қозғалыс және негізгі қорларды пайдалану және өндірістік қуаттылық т.б. көрсеткіштеріне); салыстырмалы тапшылық немесе еңбек қорларының артығы, жұмыссыздардың деңгейі, динамикасы және құрылымы, аумақ қажеттілігіне кадрларды дайындау жүйесінің бағдарлау дәрежесі (жаппай кәсіптердің жұмысшы және мамандарды тарату және шығару бойынша); жұмыс күшінің нарығы, оның құрылымының құрылуы;
- шаруашылықты көп мақсатқа бағытталған аумақтық қорлармен қамтамасыз ету (жермен, орманмен, сумен), оларды өндіргіш күштердің дамуына ықпалын шектеу немесе ынталандыру, бар резервтерді баланстық есебімен салааралыққа тарату (жер және орман қорының, су шаруашылығының балансының есепті мәліметі бойынша);
- қоршаған ортаның күйі және аумақтың экологиялық сыйымдылығының игерушілігінің дәрежесі мен қауіпті аумақтың, өндірістің және кәсіпорынның саласы;
- биологиялық қорлардың жаңару динамикасы және пайдалану көлемі (орман, балық және т.б.);

- шаруашылық кешеннің өндірістік бағдарлауы (аумақтың материалды балансының есебінің мәліметі бойынша өзін-өзі қамту дәрежесі аз транспортабельді өнімнің жалпы өндірістік және өндірістік емес тұтыну, машина жасау құрылымы және т.б.);
- өндірістік инфрақұрылымға сәйкес: энергетикалық базасы, көлік кешені, жөндеу және қойма шаруашылығы, қажеттілік аймаққа құрылыс базасы (отын-энергетика балансының мәліметі бойынша, көлік жүйесіне жүк түсіреді, алымдылық балансына жөндеу кәсіпорны және сақтау орындары мен қоймалар сыйымдылығы, құрылыс-монтаждық алымдылығына ұйымдар мен құрылыс материалдарының өнеркәсіп кәсіпорындары, капиталдық салымдарды меңгеру көрсеткіші және т.б.).

Аймақтың дамуының жинақтаулық анализінде пайдаланылатын жалпы әдістемелік жолы болып тапшылық пен артықшылық есебінің балансының негізінде (резервті) табиғи еңбек қорлары, өндірістік қарарға қатысты оларға деген қажеттілік соммасымен анықталады. Сонымен қатар, транспортабельді өнімнің және аумақтық «дағды» қорының дәрежесін ескеру қажет.

Өнеркәсіп саласының дамуының анализі. Қазіргі өнеркәсіп саласын орналастыру және даму жағдайы статистикалық материалдарды зерттеу негізінде ал, өндіріс өнеркәсібін орналастыру және дамуының теріс көрінісінің анализі экономикалық тиімділік және өндіріс техникасының деңгейінің бағасымен мінезделеді.

Сонымен бірге, өнеркәсіп саласының дамуының анализін келесі көрсеткіштерді қарастыру қажет:

- өнімнің өндірісінің серпінділік құнның сарапшылығында (бағаларда салыстыру) және натуралды білдіреді.
 - кәсіпорын саласының қаржылық жағдайы;
 - еңбек әлеуетін пайдалану;
- капиталдық салым соның ішінде ҚМ техникалық жабдықтауға, қайта құруға және олардың құру көздері бойынша жаңа құрылыстар үшін қолданыстағы кәсіпорынды ұлғайту (орталықтандырылған, аймақтық, меншікті және тартылған қаражат және т.б.);
 - материалдық-шикізаттар қорларын өндіруді қамтамасыз ету;
- қоршаған ортаға саланың дамуының әсерін сипаттайтын, табиғатты қорғау шараларының тиімділігінің көрсеткіштері;
- басқа өнеркәсіптің жеке салалары үшін төл техникалық-экономикалық көрсеткіштері.

Қазіргі заманғы салалардың көрсеткіштерінің келесі мінезделетін ақпараттармен толықтырылады:

- жергілікті халықтың сұранысын қанағаттандыратын шаруашылық қажеттілігіне натуралды көрсеткіштерінде жеткен өндірген өнім көлемінің қатынасы;
- өндірістік негізгі қордың және олардың белсенді бөлігінің жас аралық құрылымы;

- еңбек, отын-энергетика, минералды-шикізат, су және басқа қорлармен қамтамасыз ету, және оларға өнеркәсіп салаларының көрсеткіштерінің дамуының және орналасуының әсері.
- өндірістердің кооперациясының, мамандандырылғанының, шоғырланғанының деңгейі;
- өндірістік мүмкіндіктердің саны (алаңы, жабдыкталуы) екінші қорларды өңдеу және дайындау бойынша (қалдық өндіру, тұтыну және т.б.) салада пайда болатын немесе олардың кәсіпорындарында өңдеуге жатқызылатындар;
- инфрақұрылымдардың және көліктік-экономикалық байланыстардың дамуы.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының анализінің құрылымы. Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының анализі келесі тараулар бойынша жүргізіледі:

- аймақтың жалпы даму деңгейінің анализі;
- табиғи-қор әлеуетінің бағасы/анализі;
- қоршаған ортаның жағдайы және оның ластануының себебінің анализі;
- әлеуметтік және экономикалық даму деңгейінің демографиялық және миграциялық үрдістердің сарапшылығын қосқанда бағасы мен анализі;
- жұмыссыздықтың, еңбек қорларын пайдалану мәселесі, халықтың өмір сапасын және деңгейін зерттеу;
- аймақтың экономикалық дамуында жеткен деңгейінің бағасы (өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, инфрақұрылым, аумақтық шаруашылықтың құрылымы);
- сыртқы экономикалық және аймақ аралық әлеуетіне сараптылық баға;
 - қаржы жағдайының бағасы;
 - аймақта шағын бизнестің даму бағыттарының анализі.

Аймақтарда демографиялық және қорлардың даму үрдісіндегі алғышарттар сараптамасында қарастырылады:

- минералды-шикізат, отын-энергетика, жер, су, орман, рекреациялық қорлар, аймақтың экологиялық әлеуеті;
 - еңбек қорларының құрылымы;
- жеке көрсетілген қалалық және ауылдық жерлердегі халықтың саны;
 - негізгі жас аралық топтар;
 - орташа өмір ұзақтығы;
 - шаруашылықта жұмыспен қамтылған демографиялық жүк;
 - пайда болған миграциялық тасқындар;
 - жұмыспен қамтылмаған (жұмыссыз) тұрғындар;
 - тұрғындарды жаңарту үрдісін реттеу;

Өмірдің деңгейі тұрғынның жан басына шаққанда ақшалы табыстың, азық-түлік нәрлерінің және халықтық тұтыну тауарларының бағасының деңгейімен азықтық және азықтық емес тауардың негізгі тұтыну көлемінің дерегі және құрылысымен, халықтың тұрғын үймен, мәдени-тұрмыстыққа бағытталған нысанмен, денсаулық сақтаумен, ағартушылықпен, мектепке дейінгі мекемелермен, басқа да экономикалық және әлеуметтік факторлардың өзгерістерімен бағаланады.

Кейін аумақтың қаржылық жағдайына және мемлекеттендіру және жекешелендірудің бағыттарын өткізуге, аймақтың әлеуметтік – экономикалық дамуының стратегиясын дұрыс таңдау және болашақта жаңа қосымша қаржыландырудың көзін анықтау мақсатында шара өткізуге баға беру жүргізіледі.

Анализ аймақтың нарыққа қатысты даму бағасымен аяқталады. Бұл ретте жалпы аймақтық өнімнің аумақта пайдаланғанының және өндірілгенге, теңестірілгенді әкелу мен аймақтан шығару қатынасы талданады. Өндірістердің құлдырауы оның факторы мен жағдайына әсер етуіне баға жүргізіледі. Аймақтың дағдарыс өзгешеліктері, төлемсіздіктері қарастырылады. Аймақтың бюджетінің орындалуы талданады. Бос экономикалық зоналардың құралымдарының жүрісі бағаланады. Олардан күтілетін құрылым міндеттерінің құрылымына сәйкес келуі аймақтық кешеннің шаруашылығының жетілдірілгені және тұрғындардың өмірінің деңгейін көтеру және т.б.

Талдау аяқталғаннан кейін аймақтық кешеннің алғышарттарын аралап, оның меншікті дамуының көлемі мен құрылымын анықтау жүргізіледі.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының өлшемдері мен міндеттері.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуында мақсаты ретінде мынау сияқтыларды пайдаланады: табыстарды көбейту, білімнің, тамақтанудың және денсаулық сақтаудың сапасын жақсарту, кедейлік деңгейін төмендету, қоршаған ортаны сауықтыру, тең мүмкіндіктер, жеке бостандықты кеңейту, мәдениет өмірін байыту. Кейбірі осы мақсаттардан бірдей, бірақ белгілі жағдайда олар байыпты ажырымдары болады. Сонымен, шектеулі әдістерді денсаулықты сақтауға немесе қоршаған ортаны қорғауға жіберуге болады. Жанжал дамыған мақсаттар арасында шығады. Қоршаған орта таза болса, халықтың денсаулығы мықты болады және үлкен деңгейде соңғы мақсатқа жетеміз – ол адамдар денсаулығы. Сондықтан, осы жағдайда мақсаттар арасындағы жанжал абсолютті шешілмейтін мінезде тасымалды. Бірақ, басқа жағдайда дамыған мақсаттағы жанжалды ерекше қарау мен арнайы шешудің әдістерін талап етеді.

Аймақтардың даму мақсаттарына сәйкесінше, өлшемдердің жүйесі мен көрсеткіштері құрылады, олар осы өлшемдерді өлшейді. Даму мақсаттарында елдер мен аймақтардың аралығының иерархиялық құндылықтарының айырмашылығына қарамастан, халықаралық ұйымдар елдер мен аймақтардың даму дәрежесін кейбір әмбебап интегралды көрсеткіштер бойынша бағалайды. Осы көрсеткіштердің бірі БҰҰ даму бағдарламасы аясында әзірленген адамның даму индексі болып табылады. БҰҰ даму бағдарламасы. Айтылған көрсеткіш 0 ден 1-ге дейін өрлемелі елдерде жұмыс істейді. Сонымен қатар, есептеу үшін үш экономикалық дамудың көрсеткіші пайдаланылады:

- туылғаннан кейінгі күтілетін өмір ұзақтығы;
- интеллектуалды әлеует (жергілікті халықтың сауаттылығы мен орташа тәлім-тәрбиелердің ұзақтығы);
- жан басына шаққандағы табыстың валютаны сатып алушылық мүмкіндігін және берекелі табыстың межелі төмендеуінің есебінің аумағы;

Аймақаралық салыстыруда, дәл халықаралық анализіндегідей адамның даму индексімен және басқа тәрізді көрсеткіштерді пайдалануға болады.

Интегральды көрсеткіштермен қатар, аймақтың дамуының жеке көрсеткіштерін пайдалануға болады. Олардың арасында:

- тұрғындардың жан басына шаққандағы ұлттық табысы;
- жеке материалды игіліктерді пайлану деңгейі;
- дифференциациялық табыстардың дәрежесі;
- өмір ұзақтығы;
- физикалық денсаулықтың деңгейі;
- сауаттылық деңгейі;
- халықтың бақытты дәрежесі.

Көрнекі түрде ұзақ мерзімді мен қысқа мерзімді мақсаттар және оларға лайықты елдің экономикалық дамуының өлшемдерін белгілеу. Ұзақ мерзімді мақсаттар ішінде – постиндустриальдық қоғамның құрылуы мен дамуы, болашақ ұрпақ үшін жоғары білікті жұмыс орындарын құру, елдің барлық азаматтарының өмір деңгейін көтеру, ішіне денсаулық сақтау, білім және мәдениет деңгейін қоса. Қысқа мерзімді мақсаттар ретінде жалпы ұлттық тағамның келесі жылы, тоқсанда, айда және т.б. өсімінің дағдарысты жеңуді және нақты аумақтарға жетуді қарастыруға болады.

Экономикалық дамудың критерии мақсаты немесе міндетті бағдарда және керісінше ылғи рөл ойнамайды. Аймақтың дамуында тактикалық мақсат ретінде аралық міндеттер жиі емес алға шығады, табысты даму жағдайы қажетті рөл ойнайды. Қаланың және аймақтың дамуының тактикалық міндеттерінің арасында мыналарды айтуға болады:

- бизнестің жаңа түрлерін тарту;
- бар бизнесті кеңейту;
- шағын бизнестің дамуы;
- қала орталығының дамуы;
- өнеркәсіптің дамуы;
- қызмет өрісінің дамуы;
- аймақ халқының жұмыспен қамтылуын көтеру.

Аймақтың экономикалық даму деңгейін белгілеу мағынасының маңызы өндіру деңгейін бағалайтын және бір жанға шаққандағы есебіндегі, бұл деңгейде тұтынушылықтың игіліктілігі мен өсуінің (жалпы ұлттық табыс (ЖҰТ), жалпы ішкі өнім (ЖІӨ), бір жанға шаққандағы ЖҰТ, осы көрсеткіштердің өсу қарқынының дәстүрлі көрсеткіштерін білдіреді.

Даму динамикасын бағалау үшін аймақта экономикалық өсудің қарқынын бағалайтын, көрсеткіштерді көрнекі түрде пайдалану: бір жанға шаққандағы табыстың қарқынды өсуі, еңбектің өндірістігі, сонымен қатар, өндірудің және қоғамның трансформациясының құрылымының қарқыны. Экономикалық өсудің қарқынына әсер етуі – өмірлік маңызы бар мәселе елдің экономикалық саясаты үшін бүтіндей, және сол жеке аймақтарға.

Таза экономикалық көрсеткіштер, ЖІӨ қандай болып келеді, бір жанға шаққандағы табыс, еңбек өндірімділігі және оның қарқынының өсуі, толық

көлемде аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын бағалай алмайды. Өмір ұзақтығының, халықтың денсаулығының деңгейінің, білімі мен біліктілігінің дәрежесінің, сонымен бірге өндіріс пен қоғамның құрылымының өзгерістерінің көрсеткіштері маңыздылығынан кем емес.

Көптеген елдер мен аймақтарда экономикалық даму қоғамдық өндірістің құрылымының өзгеруімен, дербес жағдайда ақырындап индустриалды қоғамның орнына постиндустриалды қоғам келеді. Жұмыспен қамтылғандардың көп бөлігі материалды емес секторда жұмыс істейді, барлық аз бөлігі өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығында жұмыс жасайды.

Сонымен, аталған базалық сала солай болып қалудан қалады және ешқашан қайтадан базалық бола алмайды. Тұтыну индивидуализацияланады, өндірістің таралымы құлайды, аталған өндірістер демассификация болып жатады. Оның интеллектуализациясы тереңдейді, өндірістердің негізгі факторлары ақпараттық қорлар болады. Үстеме құны басты бейнемен материалдық шеңберде құрылады, бұл ретте еңбек жаңа сипаттарға ие болады: шығармашылық функциялары пайда бола бастайды, жұмыскердің үлгісімен шығармашылық тұлға болады, өзінің ісінің және өзінің жұмысына деген жаңа элементтерді әкелуге асығады. Төмен және жоғары технологиялық салалардың арасындағы айырмашылықтар өшіріледі: қаржы инновацияның тасқынын басқару, және коммерциялық абсорбциялай отырып, барлық салалар ғылыми болады. Жұмыскерлердің дағдылары және бар озық технологиялар жұмыс күшіне және басқа қарапайым бәсекеге қабілетті факторлардағы төмен шығындардан маңызды болады. Елдер мен аймақтардың дәстүрлі артықшылықтары бұрынғы мағынасын жоғалта бастайды. Барлық аталған үрдістер үлкен және кіші көлемде әлемнің барлық елдерінде көрсетіледі.

Материалды емес өндіріс экономикалық дамудың парадигмасы болады, ол өз кезегінде ел мен аймақтардың байлық дәрежесін жаңаша бағалауды мәжбүрлейді. Дәстүрлі елдер мен аймақтар орман байлығымен, пайдалы кендермен, жерлермен, климаттық жағдайымен, негізгі қорлармен, географиялық жағдайының көзқарастарымен бағаланады. Материалды емес өндіріс туралы көзқарас сфера сияқты, онда құнның үлкен көлемі құрылады, ел мен аймақтың байлығын бағалайтын белгісін өзгертеді. Бірінші орынға осындай факторларды жылжытады: адамдар байлығымен және біліктілігі, басқару технологиялары, нарық инфрақұрылымдары, бизнес желісі, мәдениет ұйымдары. Экономикалық дамудың факторлары және көздері білімге, ғылымға, медицинаға, телекоммуникацияға, менеджмент дағдылары сол қоғамдық өмірінің сферасына, ол жалпы алғанда елдің экономикалық даму бағыттарына және қарқынының ықпалына жаңаша көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

Сонымен, аймақ деңгейінде келесі критерийді және әлеуметтік-экономикалық дамудың оның көзқарастарына сәйкес қарастыруға болады:

- жалпы ұлттық өнім немесе жалпы аймақтық өнім (бір тұрғынға шаққандағы абсолюттық аумағы) және осы көзқарастардың өсуінің қарқыны;
- халықтың табысының орташа деңгейі және оның дифференциациясының дәрежесі;

- өмір ұзақтығы, адамдар денсаулығының физикалық және психологиялық деңгейі;
 - білім деңгейі;
- материалдық игіліктер мен қызметтерді пайдалану деңгейі (тамақ өнімдер, тұрғын үй, телефон қызметі), үй шаруашылығының ұзақ пайдаланылатын тауарлармен қамтылғаны;
- денсаулық сақтау деңгейі (медициналық қызметтерді сапалы көрсететін емханамен, дәріханамен, ауруханамен, диагностикалық орталықтармен және жедел жәрдем қызметтерімен қамтамасыз етілуі);
 - қоршаған ортаның жағдайы;
 - адам мүмкіндіктерінің теңдігі, шағын бизнестің дамуы;
 - адамдардың өмірінің мәдениетін байыту;

Аймақтың экономикалық дамуына бағасының стандарттық амалы өндірістің деңгейінің бағасы болып табылады (баяғы сияқты материалдық өндіріс). Мынадай баға бүгінде бір жақты және жеткіліксіз болып табылады. Елдің экономикалық даму бағасына халықаралық ұйымдар әзірлеген тіл табулар аймақтың өндіріс деңгейін бағалаған кезде тек өндіріс көлемін ғана қарастырып қоймай, бірақ және сондай, мысалы аспекттер білім, денсаулық сақтау, қоршаған ортаның жағдайы, экономикалық сферада мүмкіндіктердің теңдігі, жеке бастың бостандығы және мәдени өмірді қарастыру қажет. Аймақтың дамуында интегральды көрсеткіштер ретінде жеке елдердің дамуының бағасы үшін БҰҰ даму бағдарламасын қолданып, адамның дамуының индексын пайдалануда толығымен орынды.

Жеке аймақтың экономикалық дамуын басқару кезінде жеке мақсаттарға қатысты барлық жоғары аталғандарды және олардың жетістіктеріне мониторинг жүргізу мақсатын көрнекі түрде белгілеу. Дербес жағдайда, аймақтың өндірісінің мониторингімен қатар және халықтың ақшалай табысының динамикасында және басқа экономикалық дамудың маңызды параметрлерін қадағалау қажет.

Мектеп, балабақша, басқа білім беру мекемелерінің сапасының деңгейі және бары және олардың қолжетімділігі, сонымен қатар кез келген аймақтың дамуының деңгейінің маңызды параметрлерінің адамдардың білім мен біліктілік деңгейі. Тамақтандыру өнімдерімен жабдықтау, олардың сапасын бақылау, дана нарығындағы тұтыну құқықтарын сақтау – бұл шынайы даму деңгейін бағалау параметрі. Халық денсаулығының физикалық және психологиялық деңгейі, өмір ұзақтығы, денсаулық сақтау жүйесінің деңгейінің дамуы және оның қолжетімділігі, қоршаған ортаның жағдайы – аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды критерийінің бағасы.

Тіпті егер болжағанда, бұл сөздің жіңішке мағынасында аймақтардың көп бөлігі экономикалық дағдарыстан шықса, жасалатын өнімнің өсу динамикасы салмақты басым болады, бірақ қазіргі түсініктегі әлеуметтік-экономикалық даму динамикасының жағымды жылжулары туралы айтуға ерте, себебі экологиялық құраушысы аймақтарды алға өрлеуін тежейді.

Әлеуметтік-экономикалық даму түсінігіне сондай қиын өлшемді субстанция, халықтың мәдени өмірі сияқты кіреді. Аймақтың экономикалық дамуының салмақты динамикасы аталған аймақтың тұрғындарының мәдени өмірінің байлығының шартында ғана мүмкін. Аймақтың әлеуметтік-экономикалық салмақты динамикасы болады тек, егер өзге тең шарттарда әр қайсысының жеке бас бостандығының ауқымдануында, соның ішінде экономикалық облыстарда, бұл шағын және орта бизнеске тиімді қолдауда мүмкіндігі, монополияға қарсы шара, тұтынушылардың құқығын қорғауда, қозғалыстарға шынайы еркіндікпен қамтамасыз ету, ол өз кезегінде тұрғын үй нарығының дамуын қамтамасыз етеді.

1.2 Мемлекеттік саясат және ауылдық аумақтардың даму анализінің өзгешелігі

Қоғамдық ғылымдарда (экономикада, социологияда, экономикалық географияда, аймақ құзырлықтары және т.б.) «ауылдық аудан» түсінігі (ауылдық аумақ) үлкен қалалардан оның табиғи шарттары мен қорларынан тыс тіршілік ететін аудан дәстүрімен, ауылдық халқымен және заттандырылған игіліктермен еңбек ететін халықпен, әртүрлі материалды мәдениет элементтерімен және осы аумақтағы негізгі өндірістік қорлармен анықталады.

Қазіргі заманның кезеңінде ауылдық жерде өндіргіш күштер мен қоғамдық қатынастардың дамуын өте қиын аумақтық табиғи-шаруашылық жүйе ретінде қарастыруға болады, оның дамуы негізгі бейнеде, табиғи, экономикалық, әлеуметтік кеңестігі және басқару органдарының интеграциялық байланыстың ішкі жүйесінің жетілуімен анықталады. Ол үшін келесі сапалардың айқындалуының көрінуі өзіндік келбет: тұтастық (мақсат, функциясының және құрылымының бірлігі), автономдық (үлкен реттеуліге ынталандырылуы), тиянақтылыққа қатыстық (ішкі құрылымды дамыту және сақтау), екі шаралық басқару (жалпы аудандық басымдылықтан бөлу, орталықтың экономикалық нормативтерін және шаруашылық субъектілерінің экономикалық қызығушылығының, жергілікті тұрғындардың бастамаларының дифференциациясы).

Демек, «ауылдық» термин жер пайдаланудағы әдіс-айлалардың тәуелділігінен, экономикалық даму дәрежесінен және қандай да бір экономикалық сектордың басымдылықтарынан тыс аумақтық акценті бар. Бұл жай-жапсар статистикалық мәліметтерді жинауға қиындатады, себебі ауылдық жер әкімшілік шекараларымен немесе экономикалық сектордың тағайынды әсер ету зонасының сөзсіз түйісуі. Бірақ, тәжірибеде республика ауданының әкімшілік шекараларына, муниципалды құру, ауылдық әкімшілікке бөлінген. Сондықтан, ылғайылық үшін, әкімшілік бөлінуде, жиі «ауылдық аймақтар», «ауылдық аудандар» термині қолданылады.

Экономикалық қарым-қатынасты және дамуды ұйымдастыру (ЭҚҚДҰ) есептейді, ауылдық аймақтар (аудандар) халық, жерді және басқа да қашық ландшафты және ірі қалалық орталықтан тура экономикалық облыстан шектен тыс ұсақ қоныстандыру қорларды қамтиды деп есептейді. Ауылдық аймақтар,

қалалық аймақтармен ерекшелігін салыстырғанда, салалардың тар өзара байланыстарымен және халықтың төмен тығыздығымен мінезделеді. Көп жағдайда, ауылдық аймақтың артықшылығы жұмыспен қамтылған адамдар – ауыл шаруашылығының еңбегі, әлеуметтік-экономикалық дамудың төмен дәрежесі, керісінше үлкен емес еңбек қызметінің түрі, халықтың үлкен кәсібилігі мен әлеуметтік бірыңғайлығы.

Ауылдық аумақтың ерекшелігі ол көптеген игіліктердің көзі болып табылумен анықталады: азық-түлік және ауылшаруашылық шикізаттың қоймалық табиғи қорлары, жергілікті мекендер, рекреация нысандары, жергілікті қалдықтардың ассимиляциясы.

Ауылдық аумақта халық шаруашылығының функциясы әр алуан және кемінде келесімен жасалады:

- өндірістік функциясы – қоғамның азық-түлік және өнеркәсіп үшін шикізатпен, орман өнімімен, аңшылық-кәсіпшілік шаруашылығымен, сонымен қатар, басқа да саланың өнімімен және шаруашылық қызметтің түрлерінің қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- әлеуметтік-демографиялық функциясы – ауылдық халықты молайту, ауыл шаруашылығының және басқа салаларды экономикалық еңбектің қорларымен қамтамасыз ету;
- мәдениет және этникалық функциясы – ауылдық жерде орналасқан тарих және мәдениетті, табиғи ескерткіштерді қорғау, табиғи қорларды игеру және шаруашылық жүргізудегі тәжірибе, халықтық фольклорларды, рәсімдерді, салттарды, дәстүрлердің, ұлттық тіл мен мәдениеттің өзіндік сақтаушысы;
- экологиялық функциясы – барлық елдің аумағында қорық, қорықтардың, ұлттық саябақ, ластанудың аккумуляторы, ландшафттық және ортаның қалыптасуы және т.б. ұстау, агробиоценозының экологиялық теңдікті сақтау;
- рекреациялық функциясы – қаланың және ауылдың халқының демалысы мен денсаулығын қалпына келтіру үшін жағдай жасау;
- коммуникация аясының функциясы – өндірістік және инженерлік коммуникациялық қызмет үшін базис аясын ұсыну (жолдар, электрлік бағандар желісін, байланыс, су құбыры, мұнай-газ құбырлары);
- саясаттық функциясы – қоғамдағы реакциялық күш және тұрақтылығының сүйініші, себебі ауылдық халық ең бірыңғай консервативты және қоғамның толерантты бөлігі болып табылады;
- аумақтың әлеуметтік бақылауының функциясы – ауылдық халықтың мемлекеттік органдармен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуде және аз адамдар қоныстарында және нашар тұратын аумақтарда, жер қойнауларында, жер, су және орман қорларында, флора мен фаунада қолғабыс ету.

Көптеген аграрлық-ғалымдар аграрлық өндіріс ауылдық аумақта жүйе жасайтын сала болып табылады деген пікірді ұстанады. Бұл ретте, аумақтық табиғи-климаттық жағдайының және нарық талаптарын мамандандырылуының сәйкестігі есепке алынбайды. Кеңес кезеңінде аграрлық өндіріс ауылдық аумақты дамытуда және мемлекет саясатында маңызды рөл ойнады. Бұл ретте, көбіне аграрлық өндіріс табиғи климаттық, экологиялық және

демографиялығының аз қажетті аймақтарда орналастырылды. Бұл саясаттың сана-сезімдердің негізінен жасалды, ал экономикалық тиімділік дәлелдерінен емес. Қазіргі заманғы дағдарыс шарттарында ауыл шаруашылығы бюджетті толықтыру көз қарасынан, өзінің мағынасын, сонымен бірге халықтың жұмыспен қамтылуын қарқынды жіберуде. Өзінің сырттың маңызды атқаратын қызметі – мәдени ландшафтардың қолдауымен, ауыл шаруашылық жерлердің қысқару шапшаңдығы бойынша және егістіктің өсуімен, аграрлық өндіріспен күннен күге нашар басқаруда.

Ауылдық жерлер Қазақстанның көп бөлігін алып жатыр. Оның ішінде аз бөлігі ғана жалпы аграрлық өндіріс тиімділігі үшін қолайлы. Көптеген ауылдық аумақтарда үлкен (және үдеуші) мағынаны басқа маңызды салалар білдіреді: өндірістік, пайдалы қазбаларды алу және т.б. Қазақстанның БСҰ (бүкіл әлемдік сауда ұйымы) өтуі, аграрлық өндірістің шоғырлануы үшін осы аймақтарға ең қолайлы катализаторы болып табылады.

Ауылдық аумақ және өндірістік күштердің дамуына және орналасуына үйлесімді схема құрастыруға арнайы бағыттарды анықтау үшін оның типологизациясын жасау қажет. Ауылдық аймақтың типологизациясы ауылдық аумақтың тұрақты дамуға өтуге қажетті алғышарт болып табылады. Ол құрылып жатқан индикаторлардың жағдайының дамуының динамикасы мен әлеуетті бәсекелік артықшылықтардың бағасы үшін қызмет етеді.

Геосаясат мағынасында ауылдық мекен кез келген мемлекеттің, соның ішінде дамыған елдердің көп бөлігін алып жатады. Экономикалық деңгейінің игерілуі, ауылдық жерлердегі халықтың тығыздығы және құрылымы маңызды дәрежеде қауіпсіздікке, тұтастыққа және мемлекеттің аумақтық бірлігіне және оның тыстағы аумақтық қол сұғушылықтарға қарсы тұру мүмкіндіктерінің әлеуетіне тәуелді. Қазірде сол Қазақстанның көптеген аймақтары үшін көкейкесті мәселе.

Ауылдық елді мекендер келесі үлгіде болады: аграрлық, индустриалды-аграрлық, аграрлық – әкімшілік. Олар үшін типологизациясының ең маңызды белгісі – халықтың көп жиналатындығында. Ұсақ, шағын, орта, ірі ауылдық қоныстандыруларды бөлу.

Қазақстанның ауылдық жерлердің көп бөлігі айрықша ауытқушылықтарға жатады. Аймақтық саясаттың теориясында оларды мәселелі аймақтар деп атау қабылданған. Сындарлы мағына түсінігі «мәселелі аймақ» құралады, себебі бұл аумақ өз еркімен өзінің әлеуметтік-экономикалық мәселесін шеше алмайтындар және сондықтан мемлекеттен белсенді көмекті қажет етеді.

Мәселелі аймақтар болады: нашар дамығандар немесе артта қалғандар – экономиканың дамуының және халық өмірінің төмен дәстүрлі деңгейі бар; депрессиялық – бұрын дамыған болғандар; дағдарыстық - өте күшті, апатты деформациялармен сипатталады. Географиялық және геосаясат көзқарасынан аймақтар өзгешеліктердің екі тобын айырады:

- шеттегі және шекараның жаны;
- ішкі.

Кеңестіктің дифференциациясының кемуі аймақтардың жақындасуын, бірақ әлеуметтік-экономикалық аймақтың дамуын білдіреді.

Бұл жалпы ұлттық нарықтың дамуының, әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің гармонизацияларының, ділдің деңгейінің жоғары салалылығының құрылымының, мемлекеттің бірлігінің қорғандарының тиімділігі үшін қолайлы жағдай жасайды. Керісінше, аймақтық дифференциациясының күшеюі жалпы саясаттық әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді өткізуге және жалпы ұлттық нарықтардың құрылуын қиындатады, аймақтық дағдарыс қауіпін (негізінде маргиналдық аймақтарда) және аймақ аралық қақтығысқа, ұлттық экономиканың дезинтеграцияларға, қоғам мен мемлекеттің тұтастықтың саябырларына әкеледі.

Дамыған елдерде 90 жылдардың басынан жиі ауылдық аймақтардың систематикасының санының және сапалы есебінің жағдайымен байланысты мәселелер шыға бастады. Халықаралық типологизациясын салыстыруды (экономикалық қарым-қатынасты және дамуды ұйымдастыру) «Ауылдық индикаторлар» жобасы аясында ЭҚҚДҰ (экономикалық қарым-қатынасты және дамуды ұйымдастыру) жасады, онда бірінші рет халықаралық деңгейде субұлттық мәліметтерді және жинау мен презентациясының аймақтық жүйесі жасалды.

Халықтың үлесіне сәйкес, қалалық немесе бір ауданның өзін-өзі басқару ауылдық органдарына жататын, оларды жатқызады: көбіне ауылдық аудандарға (50 % астам тұрғыны ауылдық жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жатады); ауылдық жердің ауданда қатты білінуі (15 тен 50 % дейін халық ауылдық жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жатады); урбанизацияланған ауданның артықшылығына (15 % кем емес ауылдық жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жатады).

Халықаралық тәжірибеде сондай-ақ ауылдық аймақтың келесі типологизациясы кездеседі:

1. Интеграцияландырылған экономикалық аймақтар экономикалық орталықтарға жақын орналасады және халықтың өсуімен, көпжақты жұмыс орындарының ұсыныстарымен, сондай-ақ жоғары дамыған инфрақұрылымдармен мінезделеді. Бірінші кезекте ондай аймақтардың талаптары болады: экологиялық теңдік пен табиғи және мәдени қабатты қорғауды қамтамасыз ету. Осындай аймақтың ауыл шаруашылығында жиі келесі мәселелер шығады: өндіріс пен өтімге үйлесімді жағдай жасалған, бірақ орналасу орнының осы артықшылықтарын жерге жоғары баға мен қоршаған ортаға теріс әсер ету әлеуеті шектейді.
2. Орта немесе ауыспалы аймақтар жиі экономиканың даму болашағына қолайлы салыстырулары болады, айрықша атағанда, егер олар орналасқан жері орталық және көлік желісімен жақсы байланыстары болса. Сонымен қатар, көптеген ауылдық жергілікті өзін-өзі басқару органдары әлі де ауыл шаруашылығымен және олармен байланысты экономикалық салаларға тәуелді. Келер болашақта орташа аймақтардың дамуы алдымен екі факторлармен анықталады: біріншіден, алдымен ауыл шаруашылығының басымдылық секторларының

жаңарушылық құрылымдарының өткізілетін жылдамдығы және екіншіден, жұмыспен қамтудың қосымша мүмкіндіктерін жасау қарқыны.

3. Алыста орналасқан аймақтар халықтың төмен тығыздығымен, қолайсыз демографиялық құрылымымен, төмен табыстармен және басым секторлардан жоғары тәуелділігімен мінезделеді. Олардың қолайсыз шетте орналасқан орнымен және жиі қолайсыз топографиялық құрылымымен, сондай ақ ең аз экономиканың болашағының даму салыстырмалы артта қалу инфрақұрылымымен, ол айрықша тиімсіз жағдайдағы аймақтарға жатқызылады. Нарық өтімінен өндірістің қолайсыз табиғи жағдайы және алыстығы ауыл шаруашылығын жүргізу үшін қолайсыз жағдаймен мінезделеді.

Ақырында, алыстағы аймақтар ең көп ауылдық аймақтарды дамыту саясатына талаптарды береді. Бірінші кезекте мындағы мақсат болып, лайықты экономикалық қызмет көрсету тендігін, өмірдің қажетті стандартына жетуді, экономикалық тиімділікті және қоршаған ортаның ұзақ мерзімді менеджментін табу.

Жалпы барлық типологизация амалы үшін болып табылады, сол аймақтар әкімшілік бірліктерден құралады. Бұл әдістеме прагматикалық ұсыныста, бірақ әр қашанда дұрыс шешім болып табылмайды. Жеке оқиғаларда ол енгізу қателіктерін өткізеді, егер белгілі экономикалық өлшемдерге бағдарланбаса. Экономикалық аудандар, аймақтар сияқты, іштерінде адекваттық мәселеде бөлімшесі болар еді, егер сәйкес ұйғарыммен басым әлеуметтік-экономикалық сандар тұрғындар арасында қарым қатынасы болса.

Қазақстанның тәжірибесі куәландырады, егер ауылдық аумақты бағалау өлшемін таңдауда, депрессиялық аудандар мәселесін зерттегенде әдістемені пайдалануға мүмкіндік болады. (ТҚҚҚ (тұтынушылардың құқығын қорғайтын қоғам) даму бағдарламасының әдістемесі). Осы әдістеме бойынша депрессиялық аймақтың елді мекендері болашақтың 11 өлшемдері бойынша, болашағы жоқ және тіршілік ету үшін тұрақтылығымен, оларда дамымайтын шаруашылық субъектілері мен халықтың көзге көрінерлік жылжуымен сипатталады. Қазақстанда бүгінгі күні елді мекендердің жағдайы анықталып қоймай, брақ және олар болатын жағдай қалыптастырылған. Денсаулық сақтау, білім беру, көліктік инфрақұрылымды және телекоммуникациялық жүйелерді қалыпты жағдайға келтіру үшін, қандай қаражат көзін керек екені есептелген. Сонымен қатар, әлеуметтік салалардың мекемелерінің және барлық елді мекеннің инфрақұрылымдары және олардың экономикалық әлеуеті сараптамадан өткізілген. Болашақта дамуы есептеліп, аумақтың экономикалық өсуінің бағыты белгіленген. Ауылдық аумақта өндірістік күштерді орналастыру мен үйлесімді даму жобасы жасалған.

Ауылдық аумақтың түсінігінің және өлшемнің төзімді дамуы. Өткен ғасырдың 60-70 жылдарында әлемде «экономикалық даму» түсінігі пайда болды. Экономикалық факторының өсуінің бағасынан басқа, ол дамып келе жатқан елдердің институциялық, әлеуметтік және саясаттық анализін қосты, дербес жағдайда, табыстың теңдігінің және таратушылықтарының мәселесі, өмірдің деңгейі және қоғамның әлеуметтік ұйымы, сыртқы сауда және сыртқы

карызды тәртіптеулер стратегиялары, ұсынылған экономикалық және техникалық көмекті тиімді пайдалану, әлемдік шаруашылыққа шоғырланулар және басқалар.

Экономикалық даму, экономикалық ғылымның бағыты сияқты экономикалық, әр түрлі қоғамның қажетті құрылымдық және институциялық трансформациясының тез асырылуын, мәдениетінің және саясатының жағдайын, ең тиімді озықтық нәтижелерін кең қоғамға тарату мүмкіндігін зерттейді. Осыған байланысты экономикалық даму экономиканың трансформациясы бойынша маңызды компоненті ретінде мемлекет және үдерістерді үйлестікті шешім қабылдау бойынша белсенді рөл ойнаушы ретінде қарастырылады. Жоғарыда аталған көптеген мәселелер экономикасы ауыспалы елдері үшін сипатталады. Оларды шешу жолындағы түсінігі және білімі Қазақстан және оның ауылдық аймақтары үшін маңызын білдіреді, онда көптеген мәселелер қалаға қарағанда рельефты болып көрінеді.

«Экономикалық даму» түсінігі өзара байланысқан үш сипаттамаларды қосады: өзгеру, өсу, жақсару және болжайды: мақсаттарды қоюды, қатысушылар құрамын анықтауды, олардың өзара байланысының сипатын және тәртібі; болып жатқан оқиғалардың бағасы және қабылданған шешімдердің арттарының мүмкіндіктері; бар қорларды іздеудің жаңа әрекеттері және жаңа қорларды тарту мүмкіндіктері.

Даму мақсаттары міндетті түрде аз дегенде келесі үш компоненттерді қосу керек:

1. Өмір сүруге қажетті тауарлар мен қызметтерге жоғары қолжетімділікті және ұсыныстарды күшейту, мынадай азық-түлік, тұрғын үй, денсаулық пен қауіпсіздікті қорғау сияқтыларға.
2. Табыстың өсуін қосатын, өмір деңгейін көтеру, жұмыс орындарының санын көбейту, сапалы білім беру, мәдени және гуманитарлық құндылықтарға үлкен назар аудару. Бұл материалдық игіліктердің өсуіне, сонымен бірге жеке және ұлттық сананың өсуіне жол ашады.
3. Қоғам және оның тұлғаларына экономика және әлеуметтік сферада үлкен мүмкіндіктерін таңдауға беру, оның басқа елдер мен адамдардан оның бағынысын және тәуелділігін баяулату.
4. Даму мақсатының және нәтиженің ең жалпы түрі әл-ауқаттың, келесі басты элементтері болып табылады:
 - өнім (қызметтер). Халықтың әл-ауқаты заттанады өнім мен қызметтердің нақты түрлерінде, жергілікті тұрғындардың тұтынушылығын және оның өндірісінің нәтижесі пайда әкелетіндерді білдіреді.
 - жұмыспен қамтылуы және табыстар. Жұмыс орындарын құру аумақтың дамуының маңызды стратегиялық мақсатының негізгі болып табылады. Жұмыс орындарын құру үрдісінде жаңа жұмыс орындарында кәсіптік сипаттағы сұраныстарды, сол жергілікті одақтың мұқтаждықтарын белгілеу маңызды.
 - «сыртқы нәтижелер» - тауарлар және қызметтер нарықтық бағаларда көрсетілмегендер үшінші тұлғаға әсер етуі (экстерналим), нарықтық мәмілеге қатыспайтындар;

- халықты абаттандыру – оның әл-ауқатының өсуі үшін жағдай жасау, оның қажеттіліктерін қанағаттандыру: әлеуметтік және материалдық (қалаларды, ауылдарды, станицаларды, денсаулық сақтауды сауықтыру, азық-түлікпен және басқа тұтынушылық тауарлармен және қызметтермен қамтамасыз ету, әлеуметтікті, қауіпсіздік мәселесі), сонымен қатар, мәдени және руханилықпен (халықтың сауаттылығы, мәдениеті және демалысы, эстекамен және қоғамдық адамгершілікпен, діни өмірмен) қамтамасыз ету.

Анау немесе өзге аумақтың экономикалық дамуы маңызды қорлардың әрекеттерінен және барына тәуелді:

- физикалық капитал (табиғи қорлар мен шарттары, адамның қолымен жасалған жабдықтар, өндірістік инфрақұрылымдар);
- адамның капиталы (табыс әкелетін адам мүмкіндігінің әлуетінің бағасы). Оның туылғаннан бергі мүмкіндіктерін және дарын кіреді, (оқыған білімі, алынған біліктілігі, денсаулығының жағдайы);
- әлеуметтік капитал (әлеуметтік ынтымақтастық желісі, әлеуметтік нормалар және сенім, одақтардың аясындағы жимасы. Физикалық капиталға қарама-қайшылыққа санының және сапасының өсуі оның қолданыста және әлсіруінде игермеушілігінде);
- нарықтар (құрамдардың шарты, осының арқасында тауарларды сатып алушылар мен сатушылар немесе қызметтер бір-біріне қарым-қатынасқа бұл товарды сатып алу сату немесе қызметтер кіреді). Сұрау көлемі адамдар санынан немесе ұйымдастыруға тәуелді, тауар алуды қалайтындар; тауар сапасы; ол ұсынатын бағалар; әлеуетті қажеттіліктің ақпартандырылуы сапасы, бағасы, тауардың бары туралы);
- қаржы қорлары (жергілікті басқару органдарының немесе ұйымдарының даму бойынша капитал көздерін табу мүмкіндіктері, олар іске асып жатқан жобаларды қаржы қорларымен қамтамасыз ету үшін пайдаланылады);
- басқару кадрлары (жақсы басқарушылардың бары материалдарды, ақшаларды және персоналдарды біріктіруге, тауарларды сәтті өтуіне мүмкіндік береді).

Ауылдық жердің төзімді дамуының басты мақсаты жатады, халықтың әл-ауқатына жету үшін жағдай жасау, әлеуметтік-экономикалық аумақтың жүйесіне өзі дамып келе жатқан және өзі өткізіп келе жатқан оның аумағында қалыптасуы; ландшафтың шамадан тыс және азушылықтағы антропогендігіне қарсы тұру; мәдени құндылықтарды сақтау; жаңғырту және ұзақ уақытқа табиғи қорларды ауыл шаруашылығы үшін, жергілікті өнеркәсіпте, кәсіпте, кәсіптерде, туризмде және басқа да шарушылық қызметтер сферасында қамтамасыз ету.

Ақырында, басты мақсат құрудың қырлы және ауылдың қоғамының бөлігінде өмірмен қамтамасыз етуді болжайды.

Басты мақсаттың қозғалысының табысы, ұғарымда көрінетіндей, экологиялық мәселемен шектеліп қоймай әр түрлі көптеген шешімдерге мұқтаж. Бұл ретте ауылдық аймақтың дамуы бойынша келесі негізгі стратегиялық мақсаттарды белгілеуге болады:

- ауыл және орман шаруашылығын, туризмді, жергілікті кәсіп пен өнеркәсіпті қолдау;
- аймақтарды және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының дамуына қолғабыс жасау;
- табиғи және мәдени мұраны қорғау және сақтау.

Олардың іске асуы ауылдық аймақтардың тіршілік ортасының және экономикалық қызметтің тәуелсіз ретінде, көз тартатындығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, сонымен қатар, ауылдық жердің назар аударарлықтай табиғи, мәдени және рекреациондық мүмкіндіктерін қорғайды. Бұр ретте, Қазақстанда ұсылған айтарлықтай экономиканың даму резервін, ауыл мен қаланың арасындағы тығыз қарым-қатынастар пайдаланылуы және ретке келтірілуі керек.

Ауылдың дамуының нақты мақсаттары анықталуы өзінің негізінде маңызды болашақты қызметтерді белгілеу үрдісі болып табылады, себебі бірінші кезекке жататын сұрақтарды шешуде, бар шектелген қаржылық және материалдық қорларды, сонымен қатар, аумақтық тұрғындардың назарының үлесін алу.

Ауылдық жердің төзімді дамуының негізгі міндеттері:

1. ауылдық жерде тәуелсіз дамып келе жатқан шаруашылық жүйесін жергілікті қорлардың экономикалық айналымын реттеу негізінде құрудың нәтижесі:
 - ауылдық және шаруашылық жарасымды экологиялық және бәсекеге қабілетті дамуы;
 - ауыл шаруашылығының өндірісінің диверсификациясы, экономикалық белсенді халықты көбейту, дәстүрлі және жаңа кәсіп, кәсіптер мен өндірісті қалпына келтіру.
 - қазіргі заманғы өндірістік және ақпараттық инфрақұрылымның дамуы;
 - жергілікті ауыл шаруашылығының шикізатын өндірі бойынша өндірістің дамуы;
 - кооперациялық шаруашылықтың өндірістік, өтімділік, қаржылық және басқа сферада бүкіл жақтық дамуы;
 - нарықтың кеңестігін және өндірістік-өтімнің сәйкес байланыстарын бекіту (өнімнің сертификациясын және басқаны қосу).
2. Жергілікті өзін-өзі басқаруларда әлеуметтік-ұйымдастырушықтар және ауылда азаматтық қоғамның жауапкершілігін реттеу үшін дамуы.
3. Ауылдық жерде тұраға көз тартушылықты ұйымдастыру.
4. Ауылдық жердің бәсекеге қабілеттігін көтеру.

Кез келген аймақтың төзімді дамуы әлеуметтік-экономикалық және табиғи-экологиялық факторлардың құрамымен анықталады. Олардың кез келгенінің есебі жүргізілмесе, дисбаланс пен даму үрдісінің бұзушылығына әкеледі. Барлық факторлардың негізгі есебінің қызметін анализ жүйесінің әдістемесі атқарады, ол осы факторларды ашуға және олардың арасындағы байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді. Тек содан кейін ғана, кез-келген нақты ауылдық аумақтың төзімді даму мәселесінің шешімінің стратегиясын жасауға мүмкіндік беріледі.

Басты (жинақтаушы) мәселе міндетті түрде нақты аумаққа қатысты жағдайды зерттегенде айқындай мүмкіндіктерін ұсынғанда мәселелер мен міндеттерді қамтуы тиіс. Жалпы оқиғада ауылдық жерлердің даму мүмкіндіктерінің әлуетін және жағдайын анықтайтын барлық факторларды келесі төрт топқа бөлуге болады:

1. Өндірістік-экономикалық дамуы, ауылшаруашылық өндірісінің деңгейіне және оның ашық нарық шартындағы жағдайына, өндірістің және қызмет көрсету сферасының басқа түрлерінің дамуына, айрықша алғанда өндірістің жабдықталуының жағдайына және өндірілген өнімнің саудасына және тағы басқаларына (аймақтық маркетинг) байланысты.
2. Әлеуметті-экономикалық дамуы, халықпен оның мәдениетіне және орналасу мүмкіндіктеріне, халықтың жұмыспен қамту деңгейіне және оның табысына, оның әлеуметтік қамтылуына, орнаған инфрақұрымына оған қарастыларға байланысты.
3. Табиғи,мәдени және рухани мұраны сақтауға табиғи нысандарға (жер, су және басқа да табиғи қорларға айрықша тірі табиғи және оған қарасты нысандарға), көптеген жағдайда аумақтың экономикалық құндылықтарына және белгілі мүмкіндіктеріне, сонымен қатар, сәулет ескеркіштеріне, діни және басқаларына, аймақтың тарихын құрайтындарға, қазіргі және кейінгі адамдар ұрпақтарына қызығушылық туғызатын елдің тарихына байланысты.
4. Саясаттың және институционалдық жаңарулар иелік ету қатынасына, жердің, орманның, судың қорларының орналасуына және пайдалануына, өндіріс нысандарына, ауылдық аумақты көп функционалдық даму жүйесіне қатысатын инфрақұрымдарға және басқарға, ұйымдастырумен байланысқан орындардағы барлық аймақтарда сауаттылық жүйесіне қарасты билік пен басқаруға байланысты.

Келесі түрге мәселелерді бөлу басты мәселені «Ауылдық аумақтың төзімді дамуы» бірінші деңгейлерге бөлуді, реттеуді қамтамасыз етеді.Бұл мәселе тек өзінің күрделілігімен ажыратылып қана қоймайды, бірақ және алуантүрлігімен оның келтірілген толықтығын ұсынуға мүмкіндік жоқ. Сол себептен біз тек қана көкейкесті мәселелерімен үдетіледі және оның құрылған бүтіндігімен шектелеміз. «Ауылдық аумақтың төзімді дамуының негізгі мәселесі» қайда:

1. Ақпараттандырудың, тауа өндірушілердің ауыл шаруашылығының өнімі мен азық-түлік бағысының жылдам дамуы:
 - аймақтық маркетингтің дамуы, аумаққа инвестиция тарту;
 - ауыл шаруашылық өнімнің биржалық және басқа көтерме саудасының дамуы;
 - агроклиматтық мүмкіндіктерінің бағасы және қызметтің тиімді түрлерін таңдау;
 - қаржылық сауықтырулар және ауыл шаруашылық ұйымдардың қайта құрылуы;
 - өндірістерді тиімді ұйымдастыру және менеджмент тиімділігі.
2. Ауыл шаруалылық өндірістердің техникасы мен технологияларын ауқымды дамуын қамтамасыз ету, бірінші кезекте қорларды үнемдеуші және экологиялық таза технологияның, өнім сапасын, өнімнің сапасының басқаруды көтеру.
3. Тіке интеграцияландырылған құрылымды құруға қолғабыс жасау:

- кооперациялық өтім және өтімді-жабдықтауды дамыту;
 - ауыл шаруашылық тауарларды өндірушілердің несиелік кооперация құру.
4. Аумақтың әлуетінің бағасы және бизнестің тиімді бағыттарын таңдау:
- жаңа бизнесті тиімді ұйымдастыру және оларды тиімді басқару;
 - өндіріс қаражатын және технологияны тиімді пайдану және таңдау;
 - ауылдық аумақта несиелік қорларға бизнестің рұқсатын жеңілдету.
5. Ауылдың тұрғындарының біліктілігін көтеру және жаңа кәсіби білім алуы:
- жеке қосалқы шаруашылықтың және басқа да жеке бизнестің дамуы;
 - жеке өндірушілердің кооперациясының жабдықтау-өтімінің дамуы;
 - ЖҚШ (жеке қосалқы шаруашылыққа) және оның бірлестіктерді қаржылық қорларына рұқсатын жеңілдету;
 - ауылдық қоныстарды абаттандыру (жолдар және жаяу жолдарды, газдандыру, электр қуатымен және т.б. жабдықтау);
 - қоғамдық ғимараттарды мен құрылыстарды салу және жөндеу (мектеп, денсаулық сақтау, мәдениет және спорт мекемелері);
 - ауылдың тұрғындарының жаңа кәсіптік және біліктілік алуын көтеру.
6. Бос уақытты өткізу мәдениеті және сауаттылықтың дамуы, өзіне мәдениет дәстүрді, салауатты өмір салтын мәдениеттендіру (спорттық шаралар, ауруларды алды алу және т.б.)
7. Еңбекке қабілетсіз халықты қолдау.
8. Ауылдық халықтың жеке-жеке қояды және көші-қонды реттеу механизімін жетілдіру.
9. Жерлерді, орман жерлерін пайдалануды реттеу:
- жаңартылмайтын табиғи қорлардың пайдалану және орнын басу тиімділігі;
 - жаңартылатын табиғи қорларды, айрықша назарда орман көшеттерін, жер құнарлығын қалпына келтірушілікпен қамтамасыз ету;
 - орналасқан жерлерін ұйымдастыру және қалалық, ауылдық және индустриалдық кешендерді, негізгі инфрақұрылымдарды дамытуды оңтайландыру;
 - ауаның, жердің және судың, бірінші кезекте өсімдік және жануар және адам әлемінің тіршік ету ортасын қорғауды қамтамасыз ету;
 - биоалуандықты сақтау және жоғалып бара жатқан популяцияны қалпына келтіру;
 - жануар мен адамның тіршілік ету ортасын (жерлерді, ормандарды су қоймаларын), тірі табиғат нысандарын құқықтық қорғау және есеп жүргізу;
 - архитектуралықтың және сәулет ескерткіштерін қалпына келтіру және қорғау.
10. Жергілікті мәдениетті және дәстүрді сақтау, халық шығармашылығын енгізу, рухани мұраны көбейтуге және сақтау үшін жағдай жасау.
11. Жергілікті өзін-өзі басқаруды қоғамдық қатынас демонстрациясы негізінде дамуы:
- жергілікті халықты, қоғамдық ұйымдарды, кәсіптік ассоциацияларды, кеңестерді ауылдық аумақты дамыту бойынша өндірімді және шешім қабылдау үрдістерін негізінде демократизациялау;
 - қоғамдық және кәсіптік ұйымдарды дамытуға қолдау көрсету;

- жер

- және басқа да меншіктік дауды шешуде арбитраждық сот істерін дамыту.
12. Ауылдық аумақта ақпараттық және кеңес беру қызметтерінің дамуын жылдамдату, шаруашылық ұйымдарын және ауылдың тыл еңбеккерлерін инновацияға және т.б. оқыту:
 - ауыл шаруашылығы үшін жоғары білікті арнайы кадрларды даярлау және кәсіптік деңгейін көтеру, ауылдық кадрдың басқа мамандықтарына оқытуды дамыту;
 - жоғары мектепте «мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша ауылдық аумақтардың әлеумет-эколого-экономикалық дамуы бөлігінде кадрларды дайындайтын жүйе құру.
 13. Мемлекеттік материалдық қолдау механизмдерін ауыл шаруашылық бағытында стимуляциялық өндірістің және Қазақстанның Бүкіләлемдік сауда ұйымындағы мүшелігінің шарттарын сақтауды қамтамасыз етуге тиімді даму жетілдіруді жылдамдату.
 14. Жеке қосалқы шаруашылықты, ауылдықтардың басқа жеке еңбегін, ауыл шаруашылық емес шағын және орта бизнесті, оның несие және басқа қорларға рұқсатын жеңілдетуді дамытуға материалдық қолдау механизмдерін құру.
 15. Қоныстарды абаттандыру бойынша жергілікті бастамаларды, мәдениетті дамытуға және халықтың салауатты өмір салтын қамтамасыз етуге материалдық қолдау механизмдерін құру.
 16. Ауылдық әкімшілік - аумақтық бірліктердің әр түрлі деңгейін қаламен және басқа да ауылдық аумақтардың шоғырлануының көлденеңдігін және жоғарлығын дамыту.

Тарамдаулардың кейінгі деңгейдегі мәселе мен міндеттерді құру және анықтау бәсекелік аймақта қолданылады, ол тоғын мәселесін құруға мүмкіндік береді, онда төртінші деңгейдегі тарамдаулар, соғұрлым бесінші деңгейде әр түрлі тарамдардағы міндеттерді іс жүзінде бірдей мазмұнда. Бұл осы міндеттердің мәліметі бойынша мәселелер арасындағы байланысты айқындайды. Ақырында, төменгі деңгейде міндеттер тізімі құрылады, олардың шешімі нақты жер үшін мәселені толықтай шешуге мүмкіндік береді.

Осы міндеттер тізіміне сүйене отырып, оларды шешу бойынша шара жүйесі құрылады. Бұл ретте, сыртқары алғаннан көрі, қорларды едәуір көп талап ететіні болып шығады. Сондықтан, да келесі қадам аймақтық басқару ісіндегі үрдістердің ауылдық аумақта төзімді дамуы үшін қорлармен қамтылған өзара сабақтастық және көбіне мәндіні таңдау болып табылады. Көбіне тар, бірақ сол уақытта көбіне қызмет мақсатының нақты және сәйкес, аймақтық бағдарламаның мақсатын құруда осы мақсатта құру. Осы тоғын мәселесінде адамдардың өндірістік-экономикалық қызметі орталық тармағы болды және болып қалады. Нақты табиғи ортада адамның болуы жайдан-жай емес, ал оның өндірістік-экономикалық және басқа қызметі оның нақты ауылдық аумақтың дамуы және жағдайын анықтайды.

Бұл мәселенің орталық тармағы болды және болып қала береді адамның өндірістік-экономикалық қызметі. Адамның нақты табиғи ортада болуы ғана

емес, ал оның өндірістік-экономикалық және басқа қызметі нақты ауылдық аумақтың дамуымен және жағдайымен анықталады. Сондықтан да, ауыл шаруашылық даму деңгейімен және оның ашық нарықтағы шарттарының жағдайымен, өндіріс және қызмет көрсету сферасының басқа түрлерінің дамуымен, әсіресе өндірісті жабдықталуының жағдайы және өндірілген өнімнің сатылуымен (аймақтық маркетинг) және т.б. байланысқан мәселе және міндет орталығы болып табылады.

Тұрақты дамуы әдеттегі түсінігінде – бұл әлеуметтік-экономикалық дамуының тұрақтығы, деструктивті емес өзінің табиғи негізі және қоғамдық прогресстің үздіксіз қамтамасыз етілуі. Тұрақты дамуға өту біртіндеп экономикалық, әлеуметтік және экологиялық сфераларда қоғамның мақсатты өзін-өзі ұйымдастыру білдіреді. Осы мағынала тұрақты даму экономикалық тиімділігімен, экологиялық қауіпсіздігімен және әлеуметтік әділеттілікпен сипатталады.

Ауылдық аумақтың тұрақты дамуының астарында ауылдық қауымның тұрақты дамуы қамтамыз етілуі түсіндіріледі:

1. Олардың оның халықтық шаруашылығының функциясының орындалуы (тамақ, ауыл шаруашылық шикізатының, басқа ауыл шаруашылық емес тауарлар және қызметтер, сонымен қатар, қоғамдық байлық өндірісі, рекреациялық қызметтерді ұсыну, ауыл бейнесіндегі өмірді және ауылдық мәдениетті сақтау, аумақты әлеуметтік бақылануы, тарихи игерілген ландшафтыларды сақтау).
2. Халықтың өсуінің кеңейтілуі, деңгейінің өсуі және оның өмір сапасын жақсарту.

3. Биосферада экологиялық теңдіктің сақталуын қолдау.

Ауылдық аумақтың тұрақты дамуын қамтамасыз ету кешенді мәселе болып табылады және осы шартта іске асуы мүмкін:

- макроэкономикалық тұрақтылық және жалпы ішкі өнімді арттыру;
 - ауыл шаруашылығының экономикалық өсуін қамтамасыз ету;
- ауылдық жерде ауыл шаруашылық емес жұмыспен қамтылуының дамуы;
- ауылда қоғамдық байлықты және табыс алғанда қалалық әлеуметтік теңдікке жету;
- шаруашылық субъектілері үшін рұқсатты, ауылда жетекші кәсіпкерлік қызметті, материалдық-техникалық нарықты, ақпараттық және т.б. қорларды жақсарту;
- ауылдық жерде әр түрлі ауылдық халықтың топтарының әлеуметтік қызығушылығын және экономикалық қорғауды қамтамасыз ететін қоғамдық азаматтық институттардың құрылуы;
- ауылдық жерде экологиялық жағдайын жақсарту бойынша бағдарламаның іске асуы.

Ауылдық аумақтың тұрақты дамуы, ауылдың халқының әлеуметтік мәселелерін шешілуі қақтығыссыз, қазақстандық қоғамның демократиялық дамуы, оның экономикалық және әлеуметтік әл-ауқаты және мемлекеттік дамуының басымдық бағыттары болуы керек және болып табылады.

Осыған байланысты, ауылдық аумақтың тұрақты даму мемлекеттік ұлттық стратегиясын қабылдау және дайындау қажет, жалпы адамзаттық өркениетті алып қоймай, бірақ және қазақстандық ауылдық өмірінің бейнесінің этникалық ерекшеліктерін, арнаулы кеңестік-аумақтық ерекшеліктер күші, әлеуметтік және қоғамның экономикалық өмірінде және геосаяси қызығушылықтардың іске асуындағы ауылдың рөлі. Қабылданған стратегия қазіргі аталған және бар ауылдық аумақтың әлеуметтік-экономикалық даму үрдістерін және факторларын кетіруге рұқсат етеді, бұл өз кезегінде ауылдық өмір сапасының артуына әкеледі және ауылдық жерде тұру мәртебесін арттыру үшін негіз жасайды.

Ауылдық аумақтың тұрақты дамуының ұлттық негізінде қазақстандық ауылдардың әлеуметтік-экономикалық дамуы бойынша және алдымен ауылдық кедейлікті еңсеру бағдарламасын, ауылдық халықтың жұмыспен қамтылуын және табыстарды көтеру, ауылдық өзін-өзі басқаруды дамыту, ауылдық жерде ауыл шаруашылық емес бизнестің дамуын ынталандыру аймақтық мақсатты бағдарламаның іске асуы және қабылдануы қажет.

Ауылдық аумақтың тұрақты дамуының мемлекеттік стратегиясының қағидасына жатады:

- ауылдың дамуы бірыңғай әлеуметтік-экономикалық, аумақтық, табиғи және өндірістік, әлеуметтік-демографиялық, мәдени, табиғатты қорғау және рекреациялық функциялық мәдени-тарихи кешен;
- ауылдың оқшаулауын еңсеру, оның қаламен байланысы негізінде кеңейту және тереңдету, бір жалпы экономикалық жүйеге агроөнеркәсіп интеграциясы арқылы және кооперациясы, әр түрлі шаруашылық құрылымдар аралас функциялармен құру (ауылдық-қалалық құрылымдар), жол-көліктік коммуникациясының, телефондық және басқа байланыс формаларының дамуы, халыққа қоғамдық қызмет көрсету бірыңғай жүйесін құру, кезең-кезеңімен қала мен ауыл динамикасының бірлік дамушы агломерациясы;
- ауылдық аумақтың тұрақты дамуы бойынша бағдарламалардың, жақын болашаққа мемлекеттік саясатының агроазық шараларға, соның ішінде ауыл шаруашылық өндірісінің қайта құру құрымдарымен (ауылдық халықтың жұмыспен қамту сферасының негізімен) ынтымақтастығы;
- мемлекетті, аймақтар және ауылдық халықтар арасында әлеуметтік әріптестіктің дамуы;
- материалды және адам қорларын пайдаланудың тиімділігін арттыру және шаруашылық айналымға максималды тарту, ауылдық жерде институциялық өзгерістер тиімділігін арттыру негізінде және қозғамдамалардың механизмдердің дамуын күшейту;
- әлеуметтік қызметтің және ауылдық халықтың барлық топтары үшін әлеуметтік сферада нысанның экономикалық және аумақтық қолжетімділігі;
- мемлекеттік қолдаумен ауылдық қауымның жергілікті қордың жұмылдыру шараларының тіркесуі;
- аймақаралық деңгейдің, ауылдық аумақтың экономикалық және әлеуметтік – мәдени дамуын түзету;

- ауылдық қауым өмірінің демократизациясы, өндірістің дамуымен, жоспарлаумен және қоныстандыруды құрылуымен байланысты шешім қабылдағанда халықтың қатысуы көтеру, басқа ауылдық өмірдің социумының аспектісінің ұжымдық-шарттың еңбек қатынасын реттелуінің дамуы арқылы, жергілікті өзін-өзі басқарудың, қоғамдық және қоғамдық-шаруашылық ұйымдарының дамуы (қажеттілік, жоспарлық, несиелік, кооперациялық және т.б.);
- ауылдық тұрғындарды өмірлік қамтамасыз ету механизмін іске асыру және жасау кезінде толтырылмайтын табиғи қорларға экологиялық аяушылықпен тіл табу және ұқыпты қатынас;

Ауылдық аумақты тұрақты даму ұлттық стратегиясының іске асырылуы үшін қажетті координациясы:

- қызығушылық білдірген министірлік және ведомства арасында;
- мемлекеттік, аймақтық және жергілікті билік органдары арасында, қоғамдық және коммерциялық ұйымдар арасында, билік, бизнес және орындардағы халық өкілдері арасында;
- әр түрлі деңгейдегі басқарудағы ауылдық аумақтың дамуы бойынша ведомствоаралық кеңес құру;
- орталық және аймақтар арасындағы бюджетаралық қарым – қатынасты олардың біліктілігін, жауакершілігін және бюджеттік мүмкіндіктерін үндестіру мақсатында оңтайландыру;
- бірқатар Қазақстанның аймақтарында ауылдық даму бойынша және тәжірибені тиімді таратуға эксперименттік жобаларды іске асыру;
- стратегиялық және интерактивті (халықтың қатысуы) жоспарлау әдістерін қолдану.

Ауылдық аумақтың тұрақты даму ұлттық стратегиясының негізгі шараларына жатады:

- агроөнеркәсіптік кешенді (АӨК) мемлекеттік басқарудың тиімді жүйесін бюджетті, несиені, салықты және әлеуметтік саясатты ауылдық халықтың қызығушылығы негізінде құру мақсатындағы бағытта өткізу, ауыл шаруашылық тауар өндірушілер және қазақстандық экономика жалпы алғанда, агроазықтық нарықты басқару (импортты квоталандыру және азық-түлік экспортына жарнама) нарықтық инфрақұрылымды дамуы;
- қаржылық сауықтыру және тиімді нарыққа бағдарланған ауыл шаруашылығы ұйымдарының қалыптастыруды құру;
- ауыл тұрғындарының табысын көтеруге және жұмыспен қамтуға жәрдемдесетін, ауылдық экономиканы әртараптандыруды ынталандыру, оның ішінде:
 - ауыл шаруашылығы ұйымдарының әртараптандыру;
- ауыл шаруашылық емес саладағы шағын және орта бизнесті, жеке кәсіпкерлік қызметті дамыту (қызмет, сауда, ауылдық туризм, және т.б.);
- ауылдық тұрғындарға орман және басқа аумақтық қорлардан табыс алуы үшін жағдай жасау;

- ұжымдық кәсіпорындармен қарым-қатынас жақсарту, олардың өндірістік қуатын, жаңа технологияларды дамыту, даму ынтымақтастықты арттыру арқылы тауар мен шаруа (фермер) қожалықтарының өсуі;
 - ауылдық жерлерде жергілікті билік реформасы;
- ауылдық жерлерде өмір сүру беделін кеңейтуге ықпал, лайықты өмір сүру жағдайларын жасау;
- қор нарығында ауыл тұрғындарының қол жетімділігін арттыру және дайын өнім, ауыл шаруашылығы тұтыну кооперативтерін және басқа да кооперативтік топтарды қолдау;
- кредиттік кооперативтер мен микрокредиттік қаражат, сондай-ақ жеке шаруа қожалықтары мен өзге де ауыл кәсіпкерлерін мекеме арқылы несие және қаржы ресурстарына ауыл тұрғындарының қол жетімділігін арттыру;
- ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері үшін көзделген жеңілдіктер, тұтынушылық кооперативтер тарату арқылы АӨК (агроөнеркәсіптік кешен) бөлігі және әлеуметтік бағдарланған экономикалық жүйе ретінде тұтыну кооперативтерінің дамуы;
- ауылдық жерлерде ақпараттық және консультациялық қызметті дамыту.

Облыс толыққанды аудандарда тұрақты даму ағымдағы түсіндіру негізінде ауылдық жерлерде тұрақты дамуы, тіпті ауылдық жерлерде экономикалық және экологиялық даму толық сәйкес оң әлеуметтік көрсеткіштерге (өмір сүру өсу қарқыны, білім беру, денсаулық) салу ретінде сипаттауға болады. Тұлғалық туралы - мотивациялық деңгейде, бұл сандар, тұтастай алғанда ауылдық жерлерде өмір, қоғамдық қанағаттанулық өсуіне өзінің әлеуметтік-экономикалық даму болашағын және олардың балаларының болашағын көрсетілгендей болады, тиісті өсімді қайраткерлері ауылдық өмірдің негізгі талаптарға сай.

Әлемдік тәжірибеде, ауылдық жерлердің көрсеткіштері болашақта дамуы үшін қолайлы болып табылады, әлеуметтік-экономикалық дамуын бағалаудың өлшемдері негізінде анықталады.

Критерийлері сертификаттауды қалыптастыру мақсатында әрбір ауылдық елді мекендерді (АЕМ) әлеуметтік-экономикалық дамудың 130 көрсеткіштер бойынша жүргізілді. Негізінде іріктеу критерийлері еліміздің ауылдық жерлерде зерттеу әдістемесі, халықаралық консультанттар техникалық көмек көрсету шеңберінде Азия Даму Банкінің дайындалған және қолданыстағы АЕМ сипаттамаларына бейімделген.

Ең маңызды параметрлері, халық конгрестер мен олардың болашағы әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін бағалау, өлшемдерін төрт топтарын анықтайды: экономикалық әлеуеті, физикалық инфрақұрылымды дамыту деңгейі, оның ішінде 21 жалпы алғанда, әлеуметтік нысандар мен экологиялық қауіпсіздік қамтамасыз етілу. Іріктеу өлшемдері өнеркәсіп регламенттер мен стандарттарды бекітілген көптеген параметрлер болмағандықтан қиындатқан болатын. Қайда бар, олар басқа жағдайларда критерийдің осы көрсеткіші орташа республикалық мәні болып табылады, шекті мәні ретінде қабылданды.

АЕМ әлеуетін бағалау кезінде назарға ала отырып, экономикалық даму басымдықтары әрбір индикаторы ұпай санының жалпы сомасы, олардың маңыздылығын сипаттайтын салмағынан құрылды. Ең үлкен салмағы экономикалық әлеуетін көрсеткіштері болып табылады - 60 жалпы жоғары балл, инженерлік инфрақұрылымды өнімділігі 30 ұпайдан аспайды, әлеуметтік қамсыздандыру тұлғалардың сипаттамалары 10 ұпайлық салмағы бар. Өлшемдердің алғашқы үш топқа ұпай көбейтіледі түзету коэффициенттерін, бағалауы бойынша, экологиялық параметрлердің халық съездер деңгейіне АЕМ әсер етеді.

Өлшемдер бірінші тобы (экономикалық әлеуеті) мыналарды қамтиды:

1. «Топырақ құнарлылығы» - 12 ұпай. Егістік жер сапасы мен әлеуетті топырақ құнарлылығын ескере отырып, топырақтың сипаттамаларын бірқатар қабылдайды, балл бонитет көрсетілген бағалау күндерді сипаттайтын ең үздік топырақ жоғары баллы бар, онда 1-ден 100-ге дейін мәні болуы мүмкін. Жер ресурстарын басқару жөніндегі Қазақстан Республикасы агенттігінің деректеріне сәйкес, құрылған шекті мәні, елде ең жоғары «кем дегенде 15 ұпай» индексі бойынша 10 балл қадаммен топырақтың құнарлы қабатының сапасын градациясын ұсынады «45-тен астам ұпай».
2. «Нарықтарының қашықтығы дәрежесі» - 9 балл. Әсіресе еліміздің ауылдық жерлерде ауыл шаруашылық секторының өндірушілер мен тұтынушылардың арасындағы физикалық қашықтық жиі өте үлкен болып табылады. Қазақстан бойынша тасымалдаулар құны нарықтық инфрақұрылым шағын аумағында және дамуыған елдерге қарағанда, көп нарыққа өнімді жеткізу жалпы құнының елеулі үлесін құрайды. Қала нарықтарының болуына индексі үшін негіз ретінде пайдалануға болады аудан орталығынан, темір жол станцияларына, автомагистралі үшін АЕМ қашықтықты. Төмен шегін үшін 9 баллға бағаланады 20 км немесе одан кем қашықтықты қабылданады. Бұл мән барлық АЕМ ең кішкентай және ең ірі арасындағы орташа қашықтық есептеу арқылы анықталады. Қадам мөлшері 40 км құрайды, және индексінің ең жоғары шекті құны бойынша 100 км немесе одан астам қашықтықты құрайды.
(Мысалы, ауыз судың болуы) абсолюттік мәндер қатары, аумақтарды дамыту әлеуетін анықталуы, болашақта дамыту үшін жағдайларды сипаттайтын салыстырмалы көрсеткіштер бар. Салыстырмалы басым орташа республикалық деңгейі ел үшін орташа ауытқуды білдіреді, тиімділік өлшемдерін және табалдырықтар оңтайлы деңгейі ретінде қабылданады.
3. «Кәсіпкерлік қызмет» - 5 балл, нақты ауылдық жерлерде халықтың экономикалық белсенділігінің деңгейін анықтайды, 100 тұрғынға шаққандағы шаруашылық субъектілерінің санына қатысты есептеледі. Осы көрсеткіштің шекті мәндері қадамдық вариация 1-ден 5 немесе одан да көп ауытқиды.
4. «Ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеуді дамыту» - 5 балл, ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу объектілерін болуымен анықталады, тиісті аумақта қосылған құн, өсу үшін мүмкіндіктерді сипаттайды. 0-ден бір АЕМ-нен астам 4 өңдеу зауыттарына индексі ауқымын шекті мәндері.

5. «Ауыл шаруашылық техникасын қамтамасыз ету» - екі көрсеткіштерге бөлінеді, 8 ұпай: егістік жер 100 га бір трактор саны мен егістік жер 100 га бір комбайн саны. Нормативтік ауыртпалығы га / 1 трактор анықталады ауытқу - табалдырықтар құны 300 - 200 га / 1 комбайн.
6. «Суару жүйелерін пайдалану». Суармалы ауыл шаруашылығын дамыту үшін мүмкіндіктер, суландыру жүйелерінің болуына және пайдаланылуына көрсетеді. Индексі, қауіпсіздік көлемі егжей-тегжейлі қиын ирригациялық жүйелер немесе бар, немесе олар жоқ. Суармалы жер, құрғақ егіншілік немесе жайылым әлдеқайда көп табыспен ауыл тұрғындарын қамтамасыз етуге қабілетті. Пайдаланылған ирригациялық жүйелер бар бағыттары 7 нүктелерінде өлшенген және жоқтары - 0.
7. «Жыртатын жерлер» - 7 балл, ауыл шаруашылығын дамыту мүмкіндігін анықтайды. Шекті мәндері бір ауыл тұрғыны 5 га республика бойынша осы көрсеткіштің орташа мәнінен ауыл тұрғындарынан бір егістік жер батыл ауытқу болып табылады.
8. «Жайылымдар» - 7 ұпай, нақты және ықтимал азық-түлік қауіпсіздігін сипаттайтын және жайылым нормативтік жүктеме негізінде есептеледі - бір гектардан ірі қара мал 3-4 басы. Табалдырықтар үшін стандартты қатынасы ауытқу қабылданады.

Өлшемдердің екінші тобы (инженерлік инфрақұрылым) мыналарды қамтиды:

1. «Сумен қамтылуы» - 7 ұпай. Ауылдық жерлерде келешегін айқындайтын факторлардың бірі сумен жабдықтау жүйесі болып табылады. Су жеке тұтыну үшін алынады, оның көздері арқылы жүзеге асырылады сумен жабдықтау жүйесі бағаланады. АЕМ ашық су қоймаларының және импортталатын су, жергілікті көздерінді, суды пайдаланады, ондай АЕМ қарағанда жағдайымыз жақсы, су құбырлар бар. Су жүйесі қадамдар 5 және 3 ұпаймен, әкелінетін суды пайдалана отырған, ауылдық елді мекенде 0 ұпай дейін, су АЕМ 7 балл ауытқуы үшін шекті.
2. «Жол» - 7 ұпай. Жол желісінің жеткіліктілігін оның тығыздығы (алаңының бірлігіне км) және жұмыс жағдайы бойынша айтуға болады. Әрбір АЕМ бағалау үшін халықтың жан басына шаққандағы бағамы жол желісінің тығыздығы қатынасы негізінде ауылдық жол желісін анықтайтын индексін пайдалану керек. Индексті есептеу мүмкін емес болды, себебі АЕМ жолының ұзындығы туралы ақпаратты алуға мүмкіндік болған жоқ. Ол, осы деректер кейінгі кезеңде пайдаланылатын болады деп күтілуде. Жол инфрақұрылымын бағалау үшін және осы көрсеткіштің шекті құнын анықтау үшін ауылдық жолдардың түрі қабылданды: асфальтталған - 7 балл, жер - 3 балл, өріс - 0 балл.
3. «Газбен жабдықталуы» - 3 балл, халықтың өмір сүру деңгейін сипаттайтын инфрақұрылымның дамыту қарқыны. Шекті мәндері газдандыру АЕМ болуына немесе болмауына анықталады (газдандырылған АЕМ - 3 балл, газдандырылмаған АЕМ - 0).
4. «Электр қуаты» - 7 ұпай, өмір сүрудің ең маңызды көрсеткіші мен аумағының экономикалық қызметі. Қуат көзі - шағын бизнесті дамыту үшін маңызды

фактор. Шекті мәндері қамтамасыз етілген немесе қамтамасыз етілмеген АЕМ электр қуатымен анықталады.

5. «Байланыс» - 6 балл, ауыл телефон деңгейімен анықталады. Оның байтақ аумағы бар, Қазақстан үшін маңызды болып табылады, айтарлықтай агробизнес және кәсіпкерлік интернет мүмкіндіктерін арттыра пайдалана отырған индексінің арттылған мәні. Шекті мәндер нақты саласында телефон болуымен немесе болмауымен анықталады.

Критерийлердің үшінші топ - әлеуметтік даму.

Ауылдық дамуының басым бюджеттік қаржыландыру әлеуметтік сектор (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік инфрақұрылым) қаржыландыру негізінен бағытталатын болады. Жеткілікті экономикалық әлеуеті бар АЕМ, аумақтарды дамыту үшін әлеуметтік және басқа да бағдарламаларды шешу үшін аз мемлекеттік шығыстарды талап ететін инвестиция көлемі жағынан басым болады.

1. «Білім беру» - 3 балл. Ұлттық ережелер мен ауылдық білім беруді дамыту үшін стандарттар бекіткен «Білім беру ұйымдарын кепілдік берілген мемлекеттік стандарттар желісінде туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2000 жылғы 25 ақпандағы жылғы N 300. Оқушылардың саны әрбір АЕМ:
- 5 және одан да көп адам бастауыш мектеп жасы - жалпы орта білім беру мемлекеттік білім беру мекемесінің бастапқы операциялық кезеңінің кепілділігі;
 - бастауыш және орта мектеп жасындағы 41 немесе одан да көп адам - мемлекеттік білім беру мекемесінің бастауыш және негізгі орта деңгейдегі жалпы білім кепілді пайдалану;
 - кіші, орта және аға мектеп жасындағы 81 немесе одан да көп адам мемлекеттік білім беру мекемесінің жалпы орта білім беруді пайдалануға кепілдік береді.

Бұл норма ауылының 3 км астам, тұрақты тұрғындарының, мектеп жасындағы оқушылар қашықтықтан білім беру ұйымының орнатылған.

Білім бағалау индексі қашықтықтан білім беру мекемелері мектеп жасындағы оқушыларды тұратын АЕМ -ден астам 3 км, бойынша, белгілі бір жерде білім беру мекемелерінің және олардың қатысуымен белгіленген нормаларына сәйкес немесе сақталмауынан жүзеге асырылады.

2. «Денсаулық сақтау» - 3 балл. Тұрғындарының саны АЕМ «ауыл тұрғындарына алғашқы медициналық-санитарлық көмекті жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» 26 сәуірдегі 1999 жылғы Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі N 472-бабына сәйкес:

50 - 300 - медициналық көмекті жеке ғимаратсыз қамтамасыз ете алады, бір медициналық қызметкер болуы тиіс;

300 - 800 адам - фельдшер элементті (бұдан әрі - ФП) сүйенеді, пациенттер мен медициналық көмек қабылдау медициналық және тазалау жеткізу минимум арнайы бөлмеде ұсынылуы тиіс;

800 – 2000 адам - фельдшерлік-акушерлік пункт (бұдан әрі - ФАП)болуы керек;

2000 - 5000 адам - алғашқы медициналық -санитарлық көмек көрсететін отбасылық дәрігерлік амбулатория (ОДА бұдан әрі) болуы керек;

5000 немесе одан да көп - фельдшер, медициналық пункттер, ауылдық дәрігерлік амбулатория қоса берілген қызметін үйлестіру, тегін кепілдік берілген көлемі шеңберінде сапалы медициналық көмек көрсету - ауылдық аурухана (АУ бұдан әрі) болуы қажет.

Ауылдық жерлерде денсаулық сақтау нысандарының желісін дамыту, назарға әр елді мекен бойынша көмектің қолжетімділігі мен уақытылы қауіпсіздік мақсаттарына негізінде реттеу сипатын алуы тиіс, телекоммуникациямен, көлікпен қамтамасыз етілуі қажет. Ауылдық денсаулық сақтауды бағалау, денсаулық сақтау объектілерінің және АЕМ олардың қатысуымен белгіленген нормаларына сәйкес немесе сәйес еместігіне негізделген.

3. «Тұрғын үй қамтамыз етілуі» - 2 балл, тұрғын үй инфрақұрылымын және көшіп келгендерді қабылдау әлеуетінің деңгейін анықтайды. Ауылдық тұрғынға ауданы 15,6 м² тең осы критерий орташа республикалық маңызды талдау көрсеткіштерінің қатынасы арқылы анықталады.
4. «Жұмыспен қамту» - 1 балл, ауылдық жерлерде жұмыс қабілетті 100 адамға шаққандағы 93,5 қызметкерлеріне тең олардың орташа республикалық маңызы талдау АЕМ жұмыспен қамту ауытқуын сипаттайды.
5. «Кедейлік» - 1 балл, нақты елді мекен халқының әл-ауқатын деңгейін сипаттайтын, ауылдың 100 тұрғындарына атаулы әлеуметтік көмек алатын 13 адамға тең, оның орташа республикалық маңызы талдау индексіне қатысты бағаланады.

Соңында, өлшемдердің төртінші тобы экологиялық қауіпсіздігін қамтиды.

Қазақстанда көптеген аймақтарда, ауылдық жерлерде дамытуға елеулі кедергілерді құратын экологиялық проблемалар көп. Осы қолайсыз факторлардың елеулі көріністері әлеуетін тіпті ұсақ іске асырудың болашағын күмән жолына қояды.

Критерийлер блогы көрсеткіштер бойынша бөлінеді:

1. «Радиациялық фон». Ауылдық жерлерде ядролық сынақтардың салдарынан радиациялық фон әлі рұқсат етілген нормадан артық, онда ең қолайсыз экологиялық зардап шеккен жер болып табылады. Радиацияның қауіпті деңгейлері уран өндіру, тау-кен салаларында қауіпті материалдарды сақталуы, әскери полигонынан шығарылған зиянды қалдықтар нәтижесінде құрылды.

Радиациялық фон - экологиялық қауіпсіздік параметрімен бағаланады. Өлшем бірлігі – мкР/ч. Елді мекендердің аумағында радиациялық фон күйінің көрсеткіштері 0,3 мЗв / сағ (33 мР / сағ) аспауы тиіс, гамма-сәулеленудің (EDR), сәулелену дозасы күші (СДК) сыртқы гаммасы болып табылады.

Басқа көрсеткіштер, олар осындай әлеуетін тиесілігіне қарамастан, әсіресе қоршаған ортаның қолайсыз елді мекендер тобына ауыстырылады 33 мР / сағ асатын фондық сәуле АЕМ деңгейіне.

2. «Топырақ тұздануы». Ауыл шаруашылығы алқаптары, олардың құнарлылығына теріс әсер ететін, бірқатар қасиеттері бар. Бұның басты ерекшелігі тұзды болып

табылады. Үлкен инвестиция есебінен егістік жердің теріс сипаттамаларын жеңу. Жердің 10% астам топырағы тұз концентрациясы ауыл шаруашылығы үшін қолайлы емес. Тұз толерантты дақылдардың төменгі концентрациясы дамытуға мүмкіндік береді, бірақ төмендетілген, өнімділігі және арнайы техникалық шараларды талап: гипс қолдану агрономиялық мелиорациялау енгізу. Суармалы жерге қажетті оңалту және дренаждық жүйелерді жаңа құрылысы.

3. «Су сапасы». Ауылында ауыз судың сапасын анықтайды параметр бұл іс-қимыл беріктігі мен тереңдігі, алдыңғы және өмір жағдайында тұрғысынан қалған параметрлерін ең маңызды нақтылауы болып табылады. Параметрлерді ретту белгі жағдайларды жасалады, бірінші кезекте қажетті қорлар және оларды мақсатты пайдалуында болуы мүмкін.

Тұтыну үшін судың сапасы мен қол жетімділігін сипаттай минералданған деңгейі болып табылады. 15.12.1998 жылғы ҚР Бас санитарлық дәрігерімен бекітілген. (Сан.Пин. № 3.01.067-97 ҚР «Ауыз суы. Орталықтандырылған ауыз су сапасына қойылатын гигиеналық талаптар. Сапаны бақылау») минералды тұздарға (күрғақ қалдықтың) рұқсат етілген шекті шоғырлануы (РЕШШ) ауыз судың бір литірінде 1 (1,5) граммды құрайды.

Әрбір АЕМ үшін анықталған барлық факторларды жіктеу жиынтық сомасы. Бұл үшін олардың өтетін белгілерін анықтау негізінде, бірге зерттеу үшін бірқатар құрылыстарға бөліп, топтау жүргізіледі.

Критерий блогының үшеуі бойынша АЕМ жинаған ұпайлары, экологиялық қауіпсіздік және ауыз судың барына түзету коэффициентіне көбейтіледі, онда 0-ден 1-ге дейін мәні берілген, нақты аумақтың экологиялық жағдайына түзету әлуетінің бағасын енгізуге мүмкіндік береді. Ұпай сомасын әсер етпейді бір АЕМ мәнінде тіркелген кезде қолайлы экологиялық жағдайында, сол экологиялық проблемаларды айтарлықтай әлеуетін қорытынды бағалау әсері, ол проблеманы тереңдігіне байланысты 0,25 және 0,75 орналасуы баллы анықтайды.

Экологиялық проблемалары бар, ең қолайсыз экологиялық АЕМ болып табылады. Осы АЕМ кейбірі жақсы өсуге болашақтары бар, бірақ оларда тұруға денсаулық үшін өте қауіпті.

Әрбір АЕМ үшін әрбір факторы индикаторы әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі жиынтық баллын көрсету үшін жалпыламасы болып табылады. Балдың жиынтығы бойынша барлық АЕМ болашақтың факторларына әсер ету дәрежесі бойынша төрт топқа бөлінеді.

Жиынтық негізінде АЕМ баллдардың соммасы төрт санатқа (түрге) топталады:

- 70-тен астам балл - жоғары даму әлеуеті бар АЕМ.
- Орташа өсу әлеуеті бар АЕМ - 35-69 балл;
- Төмен даму әлеуеті бар АЕМ - 1-34 балл;
- 0 балл - өте қолайсыз экологиялық жағдайлары бар АЕМ.

Аймақтық халықтың (тұрақсыз) тұрақты әлеуметтік экономикалық және ауылдық аумақтың даму көрсеткіштерінің аналитикалық базасын құруында

шетелдік тәжірибені зерттеу, тұрақсыздық бағытта ауыл тұрғындарының қозғаушы күштерінің тұрақтылығын өзгерістерінің көрсеткіштері ретінде яғни, бірінші кезекте жұмыссыздық, кедейлік, ауылдық жерлерде кедейлік ескерілетінін көрсетеді. Ауылдық жерлерде тұрақтандыру процесінің қозғаушы күштері әдетте жатқызылған: халықтың өсу деңгейі, жалпы құнарлылығын деңгейі, мектеп жасындағы халықтың өсуі. Олардың жағдайы және т.б. түрлі нәсілдердің балаларға арналған мектеп оқушылары, гендерлік индикаторлар арасында сәттердің көрсеткіштермен ескеріледі.

Орнықты әлеуметтік маңызды көзі - ауылдық жерлерде экономикалық даму, сондай-ақ адам денсаулығын сақтау мен насихаттау болып саналады. Мұнда, аталатын көрсеткіштер арасында: таза су, денсаулық сақтау және сауықтыру емдеуге қол жетімділігі, негізгі емдеу, химиялық заттарды қолдану мүмкін тәуекелдерді бөлу пропорционалдық рұқсаты. Қозғаушы күштер елдерде тұрақты дамуын нығайту жөніндегі халықаралық экономикалық ынтымақтастықты және отандық қарым-қатынастарды қамтиды (ұлттық табыс, экспорты мен импортының көрсеткіштері).

Агроэкономикалық жүйесінің тұрақты дамуының мәселелерін бөлуді өткізгенде, келесі элементтердің құрамын бөлуге болады: әлеуметті-экономикалық дамуының мәселелері, келісімнің сипаты, мәдени-тарихи мұраны дамыту және сақтау және т.б.

Әлеуметтік-экономикалық даму, өз кезегінде, азаматтық қоғамды дамыту мәселелерімен байланысты және экономикалық және өндірістік өмірі мен ауыл жұмысының лайықты деңгейін қамтамасыз ету болып табылады. Бұл ғана емес, ол тұрақты даму бағытында жылжыту үшін мүмкін емес, онсыз, ең өзекті қаншалықты құрылымдық агроөнеркәсіп -экономикалық жүйелердің тұрақты даму мәселелері, сондай-ақ қандай мәселелер түсіну маңызды болып табылады. Мұнда мынадай ең маңызды мәселелер белгіленеді:

- муниципалитеттер деңгейінен бастап өзін-өзі дамытуға негізделген ауылдық дамытуды жоспарлау және ұйымдастыру;
- ауылдық қоғамдастықты өзін-өзі басқарудың белсенді мүшелерінің процесіне толық тарту;
- ауыл шаруашылығы өндірісінің әртараптандыру, ауылдық жерлерде баламалы істің дамуын жеделдету;
- ауылдық жерлерде (жай ауыл шаруашылығы емес) консалтингтік қызметті дамыту;
- ауылдық жерлердегі маркетингтік.

Қазақстан Республикасы тұтастай алғанда елдің, оның субъектілерінің аясында көптеген агроөнеркәсіптік -экономикалық жүйелерді дамыту үшін өте алуан жағдайлар мен мүмкіндіктер болып табылады. Сондықтан, нақты бағыттар бойынша әлеуетін бағалау жоқ өңірлік даму, өнеркәсіп, ауылдық жерлерде стратегиясын әзірлеу мүмкін емес. Агроөнеркәсіп -экономикалық, олардың топырақ және климат жүйелерін, сондай-ақ экономикалық және географиялық типологиясы артпай потенциалдарды жасалуы мүмкін емес. Ел ауқымында, мысалы, келесілерді ұсыну қажет:

- қандай аумақтарда тиімді ауыл шаруашылығы өндірісін дамытуға болады;
- қандай аудандарда өндіріс және басқа да іскер адамдардың баламалы нысандарын дамыту үшін әлеуеті бар (мысалы, көптеген қалалық аймақтарда, аудандарда жоғары дәстүрлі қолөнер жүргізу үшін рекреациялық аудандарда ретінде);
- қандай аумақтарда өмірді қолдау және кейбір саяси және басқа да стратегиялық көзқарасқа адамдардың жұмысы өте тиімді болып табылмайтын керек қандай салаларда, атап айтқанда, аумағында бақылауды қамтамасыз ету қажет;
- қандай аудандарда үшін және т.б. орман өнімдерін орман және пайдаланылудың дамуына байланысты қоспағанда, көптеген іс-шаралар барынша азайту үшін ұсынылады.

1.3 Ауылдық аумақтарды дамытуды бағалаудың шетелдік тәжірибесі

Төрттен бір бөлігінен бастап бестен екі ел халқы, Еуропалық қауымның мүшелері ауылдық аумақта тұрады, олар 75 % -дан астам барлық Еуропа аумағын құрайды.

Ауылдық жерлерде тұрақты дамуының басымдық тұжырымдамасы ауылдық аумақтарды дамыту бойынша Еуропалық конференциясында анық айтылды. Корк декларациясының бірінші позициясы тұрақты ауылдық дамудың басым құндылықтар мен мәні мынадай тегжейлі анықтау болды: ауылдың тұрақты дамуы Еуропалық Одақ бағдарламасының басты етіп қойып, жақын болашақта және болашақта барлық ауылдық саясатының негізгі принципі болуға тиіс. Оның мақсаты - қарама-қарсы бағыттағы ауылдық эмиграцияға қайта бағдарлану, кедейшілікпен күрес, жұмыспен қамтуды арттыру және тең мүмкіндіктерін қамтамасыз ету және өсіп келе жатқан сұранысты қанағаттандыру және өмір сүру сапасын жақсарту, денсаулық сақтау, қауіпсіздік, жеке даму және демалыс қызметі үшін ауылдық әл-ауқатын жақсарту мүмкіндіктерін жасау. Ауылдық қоршаған ортаның сапасын жақсарту және қажеттілігі ауылдық дамытуға қатысты жергілікті саясатының бүкіл жүйесінде көрсетілуі тиіс. Қалалық және ауылдық жерлер арасындағы әділдік балансы бюджет шығыстары, инфрақұрылым және білім беру саласындағы инвестицияларға, денсаулық сақтау және коммуналдық қызмет көрсетуге қол жеткізуге тиіс. Қолда бар ресурстарды үлес салмағы да артып, ауылды дамытуды және қоршаған ортаны қорғауды қолдау үшін пайдаланылуы тиіс.

Еуропада, ауылдық жерлердің тұрақты даму саясаты Еуропа Кеңесінің елдерінің тұрақты кеңістікте дамыту саясатымен тығыз байланысты және тұрақты кеңістікте дамыту үшін мынадай қағидаттарға негізделеді:

- өңірлердің теңгерімді әлеуметтік-экономикалық даму және бәсекеге қабілеттілігінің өсуін арқылы аумақтық бірлікті насихаттау;
- болашақта дамуы, өндірілетін, қалалық объектілер мен қалалық және ауылдық жерлерде арасындағы қарым-қатынастардың жақсарту;
 - кеңістікте қолжетімділікке тең жағдайға жәрдемдесу;
 - ақпарат пен білімге қол жетімділікті жақсарту;
 - қоршаған ортаға залалды қысқарту;

- табиғи ресурстар және табиғи мұраны дамыту және қорғау;
- даму факторы ретінде мәдени мұраны арттыру;
- энергетикалық ресурстарды дамыту қауіпсіздігін сақтай отырып, дамыту;
 - сапалы, тұрақты туризмді қолдау;
 - дүлей апаттардың әсерін шектеу.

Еуропалық Одақ (ЕО) ауылдық аумақтардың орнықты дамуы, оның аймақтық саясаттың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Мәселен, 1987 жылдан 2000 жылға дейін ЕО аймақтық саясаттың мақсаты келесідей болады:

- 1-мақсат - артқа қалған аймақтарда қайта құрылымдауға және дамытуға ықпал ету (1 адамға шаққанда ЖІӨ, ЕО орташа деңгейінен 75 % кем);
- 2-мақсат - жоғары жұмыссыздық және индустриялық дамуы төмендеу деңгейі еңбек нарығы мен қалалардың аудандардың, соның ішінде депрессивті аумақтардың, шекаралық аудандарда, облыс шеңберінде, қайта құрылымдауды және дамуына жәрдемдесу;
 - 3-мақсат - ұзақ мерзімді жұмыссыздық қарсы күрес;
 - 4-мақсат - жұмыс өмір 3 жастарды біріктіруге көмектеседі;
- 5-мақсат - екі түрлі тәуелсіз мақсаттарды белгілеу ортақ ауыл шаруашылық саясатының реформасын өткізуге жәрдемдесу (5а және 5б);
- 5а - қызмет көрсетуді, ауыл шаруашылықты, өнеркәсіпті (ауыл шаруашылығы мен орман шаруашылығы егін жинауды, өңдеу және маркетинг) жаңғырту және дамыту;
 - 5б - ауылдық жерлерде дамытуға ықпал ету.

2000 жылдан бастап қазіргі күн бойынша Еуропалық Одақ аймақтық саясатының мақсаты кеңейтілген және бүгінгі күні келесі түрде көрінеді:

- 1-мақсат - артқа қалған аймақтарда қайта құруға және дамытуға ықпал ету;
- 2-мақсаты - құрылымдық проблемалар бар, аудандарға экономикалық және әлеуметтік, оның ішінде ауылдық көмекке жәрдемдесу (ол 2 және 5 б ескі мақсаттарын біріктіреді). Бұл мақсат ЕО 18 тұрғындарын әсер етеді және бюджеттің құрылымдық фондтардың 11,5 % құрайды, ол 22,5 миллиард евро FEDER (Аймақты дамыту бойынша Еуропалық фонд) және FSE (Әлеуметтік Еуропалық фонд) арқылы қаржыландырылады;
- 3-мақсат - бейімдеу және білім беру, оқыту және жұмыспен қамту саясаты мен жүйелерін жаңғырту;

Дамыған еуропалық елдердің ауылдық аудандарда тұрақты дамуы жалпы макроэкономикалық көзқарасқа негізделген және облыс кешенді даму стратегияларын арқылы сараланады. Әрбір нақты жағдайды талдау түрлері іс-шаралар мен жобаның элементтерінің нақты комбинациясын ретінде тәжірибеде ауылдық жерлерде тұрақты дамуында кейбір жобаларда, өз сипаттамалары бар. Дегенмен, ол үнемі көптеген жобаларға белгілері болып табылады, орталық элементтер мен тәсілдерді бірқатар анықтауға мүмкіндігі бар.

Еуропалық Одақта, аймақтық теңестіру рөлін ойнауға жоғарыда жаңа мақсаттарға 1 және 2 айырмашылығына тиісті, сондай-ақ, ЕО саясатының

шеңберінде оларды пайдаланудың жаңа әдістерін әзірлеу және валидация проблемасын шешуге бастамаларды одағының төрт бағдарламалары бар.

- INTERREG III - трансшекаралық, өңіраралық трансұлттық ынтымақтастықтың Еуропалық бағдарламасы (бюджеті 4,875 миллиард евро);
- EQUAL - еңбек нарығында кемсітушілікке және теңсіздікті қарсы күрес бағдарламасы (бюджеті 2,847 миллиард евро);
- URBAN - қалалардың дағдарыстан әлеуметтік-экономикалық оңалту, олардың тұрақты даму көшу мақсатындағы бағдарламасы (бюджеті 4,700 миллиард евро);
- LEADER+. Leader – (2000-2006 жж.) бағдарламасының жаңа кезеңі жұмысын жалғастыруда, бағдарламалар Leader 1 және Leader 2 басталды, және жергілікті деңгейде белсенді қатысушылары бастамасымен және жүзеге асырылып жатқан ауылдық жерлерде бірлескен жобаларды қолдауда (бюджеті 2,02 миллиард евро); Бұл бағдарламаның мақсаты ауылдық жердегі ұзақ мерзімге аумақтың әлуетін пайдалануда, жоғары сапалы және тұрақты даму стратегиясының мультипликациясында жұмыс жасап жатқан тұлғаларды қолдау және бағдар беру.

Осы стратегияларды әзірлеу кезінде, назар мынадай мәселелер бойынша бағытталуы керек:

- ауылдық жерлерде жұмыс орындарын экономикалық негіздемелік жағдайларын жақсартуға назар аудара отырып құру;
- әрбір ауылдық қоғамдастықтың ұйымдастырушылық қарым-қатынас жетілдіру;
 - табиғи және мәдени мұраны сақтау.

Бағдарлама жетекшісі Leader + негізгі бағыттары болып табылады:

1. Қоғамдастық тарту (партиципацияны) және интеграция негізінде географиялық бағдарланған интеграцияланған даму стратегияларын қолдау. Сонымен қатар, келесі әрекеттердің дамытудың басым бағыттары:
 - жергілікті өндірушілердің жергілікті өнімдер үшін қосылған құнды құру, азық-түлік қауіпсіздігі мен сапасын қолдау;
 - ауылдық жерлерде өмір деңгейі мен сапасын арттыру;
 - табиғи ресурстарды тиімді пайдалану және мәдени құндылықтарды сақтау;
 - ауылдық жерлерде ақпараттық технологиялар.
2. Ауылдық жерлерде арасындағы ынтымақтастықты қолдау: ауданаралық қалалық, аймақаралық және халықаралық ынтымақтастық.

3. Барлық ауылдық аудандар мен қауымдары желіге біріктіру.

ЕО деңгейінде ауылдық аумақтың басымды дамуы сол фактыны дәлелдейді, жыл сайын Қауым бюджетінен 30 млрд. жоғары евро (30-35 %) бөлінеді баяу дамыйтын аймақтардың құрылымдық аударымдарына, көбінесе олар ауыл шаруашылығының шығыстарын дұрыс пайдаланатын ауылдардан бөлінеді.

Салыстыру үшін Қытай толықтай кедейлікті жоюға және ауылдық аумақты модернизациялауды жолға қойып отыр. Бұл мақсаттар, ең алдымен, жаңа ауылшаруашылығы технологияларын, қоршаған ортаны жақсарту, жол құрылысы, білім беру, сондай-ақ ауылдық экономикасын әртараптандыруға, 42 миллиард АҚШ доллар бөлінетін болады деп көрсетілген. Соңғы 15 жылда

сонымен қатар, Қытайда ауылдық кедейлік 5 есеге астам азайды. Қазақстанда ауылды дамытуды қаржыландырылуы, тіпті назарға басым ұлттық жобаларды ала отырсада біртуар аз.

Дамыған еуропалық елдерде тұрақты ауылдық даму жүзеге асырылып жатқан жобалардың тәжірибесін талдау, оларды негізгі көңіл бөлетінді анықтауға мүмкіндік береді:

- күрделілігі - жобасы қызметі ауылдық табысты арттыруға болады, экономикалық қызметтің барлық ықтимал түрлері қарастырылған. Көріністің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік тұрғысынан толық ақталған жұмыспен қамту және табыс ұлғайту үшін әрбір ұсыныс жасалған. Жұмыспен қамту және басқа да аймақтық мәселелерді шешуде және жалпы ауылдық дамуына байланысты кірістер мәселесін шешу;
- ашықтық – жобаның шараларын жоспарын жасағанда интерактивті әдістері қолданылған (халықтың қатысуымен), жобаның барысы, жеткен нәтижелері және жан-жақты, жергілікті бұқаралық ақпарат құралдарында қамтылған проблема, ауылдық жиналыстарда талқыланды, «дөңгелек үстел», халықпен кездесулерінде; осы талқылаулардың қорытындысы бойынша жобаға қажетті түзетулер енгізіледі;
- халықтың көбінің қатысуы – жобаны жасау және іске асыру үрдісінде, халықты ең тиімді жұмыспен қамтудың және табысты қамтамасыз ету жолдарының максималды дәрежеде білімі, тәжірибесі және болжауы пайдаланылады, ол түрлі әлеуметтік топтардың экономикалық және әлеуметтік мінез-құлық ерекшеліктерін ескереді, олардың мүдделері мен ниеттер үйлестіру қамтамасыз етіледі, жобаға қатысушылардың күш ынтымақтастық арқылы біріктіріледі, жергілікті мемлекеттік басқару және үкіметтік емес ұйымдардың қызметін дамыту;
- жергілікті ресурстарды арқа сүйеу - жобаның мақсаттарына қол жеткізу, ең алдымен, жұмыспен қамту және табыс үшін тұрақты тетіктерін құру үшін өте маңызды болып табылады, жергілікті қаржы, материалдық, әлеуметтік және адами ресурстарды жұмылдыру арқылы жүзеге асырылады. Алайда, бұл жоба үшін ресурс қолдауы сыртқы (ауданнан тыс) көздерін пайдалану мүмкіндігін жоққа шығармайды (әсіресе ауылдық әкімшілік округ көпшілігі бұл - субсидияланатын);
- жобалық шешімдердің институционализациялануы - бұл жобаның барысында құрылған жергілікті үкімет жобасы мен басқару функцияларын немесе ұйымдардың беруінде жүзеге асырылады;

Ауылдық дамуының қазіргі заманғы үрдістері шетелде бойынша жатқызылады:

- орталықсыздандыру процесін нығайту, аймақтық жауапты адамдардың алдында қояды, әсіресе кешенді дамыту аясында жергілікті деңгейлерде көп жауапты және кең мақсаттарына кезінде, мұнда, орталықсыздандыру процесі тығыз субсидиялық принципімен байланысты;
- ауыл шаруашылығы өндірісінің әртараптандыру өнімдерінің ауқымын кеңейту (жаңа және дәстүрлі бірақ ұмытылған мәдениет, өңдеу, және т.б.) және

көрсетілетін қызметтердің түрлерін арттыру(қолөнер, ауылдық туризм, ландшафт сақтау, қоршаған ортаны қорғау, және басқалар.) Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қаупін және осалдығын азайту үшін әртараптандыру, ауылдық жерлерде экономикасын тұрақтандырып және өзгерту, экологиялық жағдайларына икемді бейімделу үшін маңызды негіз болып табылады;

- АӨК (агро-өнеркәсіптік кешен) ауыл шаруашылығы және ауыл шаруашылығы көгалдандыру қайта құру.

Еуропа елдерінде аграрлық экономиканы қайта құру негізгі бағыттары мыналарды қамтиды: жер қатынастарын жетілдіру, ауыл шаруашылығы жағдайларын жақсарту, тиімді меншік иелері мен пайдаланушылардың қолында жер беру және өтімді активтері, шағын және орта бизнесті нарықтық интеграциясы, жоғары сапалы және экологиялық таза өнім шығаруға фермерлер бағдарлау және субсидиялау, табиғи ерекшеліктеріне сәйкес қоршаған ортаны қорғау және ауыл шаруашылығы және одақтастық қызметін қорғау үшін іс-шараларды жүзеге асыру; ауылдық жерлерде тұрақтандыру және әлеуметтік даму. Басым топтарын әлеуметтік қорғау жүйесі мүгедек балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалғандар, жалғыз зейнеткерлер болып табылады. Ауылдық жерлерде осы топтардың саны ірі экономикалық орталықтарында қарағанда дәстүрлі үлкен пайызы болып табылады.

Жағдай жоғарыда аталған топтардың қосымша, нашар құрылымдық ауылдық жерлерде жаңаларын қосуға фактісінде күрделігі тереңдете түседі. Бұл, ең алдымен, жұмыс жасындағы жұмыссыз адамдарды және оның жалақысы олардың отбасы қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін мүмкіндік бермейтіндер жатады.

Ағымдағы әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінде аз қамтылған отбасыларын қолдауға осы топтардың мәселелерін тиімді шешуге жеткілікті тәжірибесі жоқ. Ауылдық жерлерде әлеуметтік саясатқа, сондай-ақ, жұмыспен қамту және табыстың қосымша көздерін жасау сияқты салаларда дамыту көздейді ауылдық жерлерде әлеуметтік және физикалық инфрақұрылымды қолдау, бос уақытын мәдени орталықтардың ашылуы ауылдық қоғамның ең белсенді секциялар кетуін азайту үшін әлдеқайда тиімді.

Институционалдық реформалар, жергілікті ауылдық экономикалық жүйеге ықпал етеді. Бұл, мысалы, дамыту орталықтары ретінде жеке және мемлекеттік құрылымдардың тиімді ынтымақтастықты дамыйтын ұйымдар болып табылады (&-Private Partnerships). Сондай-ақ, мысалы, қаражат шағын және орта бизнесті қолдау үшін, шағын және орта кәсіпорындар мен фермерлер қолдау үшін жаңа қаржы құралдарын қажет етеді.

Ауыл шаруашылығының өндірісі – қызметтің негізгі түрі, ауыл шаруашылығының кәсіпорынының ұйымдастыру – құқықтық жаңа тиімділігін құру және қолдау ауылдық жерлерде ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

2 Мемлекеттік саясаттың Качир ауданының Байқоныс ауылдық аймағын дамытудағы жолдары

2.1 Качир ауданы Байқоныс ауылдық округі дамуы деңгейінің талдауы

Жоғарыда аталып өткендей, аталмыш диссертациялық жұмыстың зерттеу нысаны Качир ауданы. 1928 жылы құрылған, орталығы Тереңкөл ауылы, аудан орталығының тұрғындар саны 33,5 %, ауылдық округтерде – 66,5 % құрайды.

Качир ауданы Павлодар облысының сол жақ бөлігінде орналасқан, облыс орталығы Павлодар қаласынан 112 шақырымда орналасқан. Солтүстік – батыста ол Железинкамен, шығыста – Успенкамен, оңтүстік және оңтүстік шығыста Павлодар облысының Павлодар ауданымен көршілес. Солтүстік шығыста Ресей Федерациясы Новосібір облысы Қарасуық және Баған аудандарымен шектеседі. Ал батыста Качир ауданының шекарасы Ертіс өзені. Аудан орталығы – Тереңкөл ауылы.

Ауданның жалпы аумағы 6,75 мың км², оның территориясында 42 елді-мекен бар. 2.1 кестеде көрсетілгендей халықтың тығыз орналасуы бір шаршы метр 3,2 адамды құрайды.

2.1 кесте Качир ауданының территориясы және тығыздығы

Көрсеткіш	Территория, мың шаршы метр	Халық тығыздығы, бір шаршы метрге адам				
		2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 Жыл
Павлодар облысы – барлығы	124,8	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Качир ауданы	6,75	3,3	3,3	3,3	3,2	3,2

Ауданның әкімшілік – аумақтық құрылымына 12 ауылдық округ кіреді, атап айтқанда:

- Байқоныс ауылдық округі;
- Береговой ауылдық округі;
- Бобровка ауылдық округі;
- Верненка ауылдық округі;
- Воскресенка ауылдық округі;
- Жаңа-Құрылыс ауылдық округі;
- Ивановка ауылдық округі;
- Калиновка ауылдық округі;
- Тереңкөл ауылдық округі;
- Октябрь ауылдық округі;
- Песчан ауылдық округі;
- Федоровка ауылдық округі.

Аудан бойынша барлығы 42 елді-мекен бар.

Качир ауданы тұрақты экономикалық мүмкіндігі бар аудан. Оның территориясында үлкен және орта, қаржылық-тұрақты ауыл шаруашылық құрылымдары бар. Осы бағыттардың негізгі қызметі мал шаруашылығы және өсімдік шаруашылығы.

Өсімдік шаруашылығын дамытудағы басым бағыттары тұқым шаруашылығы, жерді тиімді пайдалану, суармалы учаскелер аумағын кеңейту болып табылады.

Соңғы бірнеше жылдары ауданда экономика жағдайы макроэкономика көрсеткіштерін оң динамикаға өзгеруін қамтамасыз етіп қолайлы қалыптасты. Өндірістің өсу қарқынымен бірге тұрғындардың табысын көтеруге қол жеткіздік.

2012 жылы ауа райының нашар болуына байланысты егістік ылғалдылығының жетіспеушілігінен ауыл шаруашылық өнімдері үлесінің қысқартылуы байқалды.

Алайда 2014 жылы егін жақсы жиналды, жөндеуден кейінгі салмағы – 61,1 мың тонна. Астық өнімділігі – 7,3 ц/га құрады. Ауыл шаруашылығының салмақ үлесінің өсуіне қолайлы ауа райы және қажетті агро техникалық шаралардың сапасы әсерін тигізді.

Облыстық маңызы бар қалалар мен аудандардың (статистика жөніндегі Қазақстан Республикасы Агенттігінің мәліметтері бойынша) әлеуметтік-экономикалық дамуын бағалау рейтингінің қорытындысы бойынша Качир ауданы 2014 жылы облыстың басқа аймақтарынан 1 орынға иеленіп, даму динамикасы жоғары аймақтардың тобына жатқызылды.

Ауданда ауылдық елді-мекендердің әлеуметтік-экономикалық даму бағасы бойынша 9 ауыл жоғары ықтималды дамуымен, 24 орта ықтималды дамуымен, 9 төмен ықтималды дамуымен.

Ауданның барлық ауылдық округтері 100% электроэнергиямен, телерадиомен және байланыспен қамтылған.

Демеу ауылдарды әрі қарай дамыту және ауылдық жерлерде өмір сүру және жұмыс жасау үшін жағдай жасау мақсатында ауыл шаруашылық, білім және денсаулық, инфрақұрылым және т.б. салаларды дамытуға бағытталған іс-шаралар бекітіліп жүзеге асырылуда.

2014 жылдың 1 қаңтар жағдайы бойынша Качир ауданының тұрғындар саны 21,3 мың адамды құрайды (2.2 кесте), яғни Павлодар облысының жалпы тұрғындар санынан 2,84% және аймақтың ауыл тұрғындары санынан 9,2 % құрайды.

2.2 кесте Качир ауданының тұрғындар саны

Көрсеткіштер	2010жы л	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Павлодар облысының	742,3	741,3	746,1	747,0	749,0

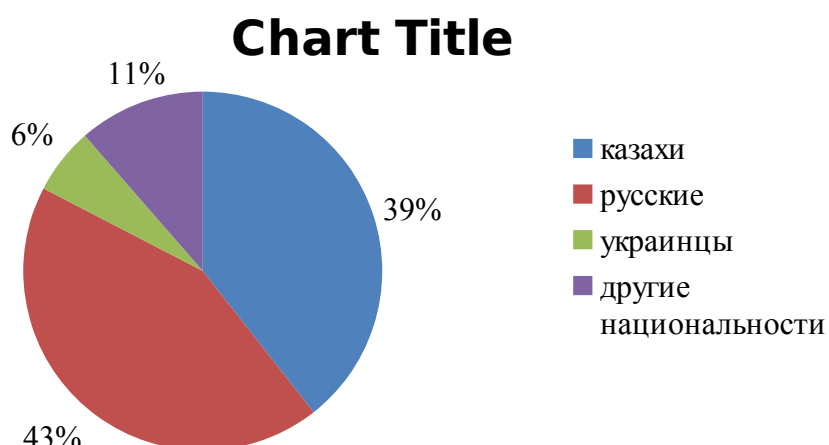
тұрғындар саны, мың адам, оның ішінде					
---------------------------------------	--	--	--	--	--

2.2 кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6
Павлодар облысының ауыл тұрғындарының саны, мың адам	238,3	235,6	234,3	232,6	230,8
Качир ауданының тұрғындар саны, мың адам	21,7	21,6	21,5	21,3	21,3
Павлодар облысының жалпы тұрғындар санынан үлесі, %	2,9	2,9	2,88	2,85	2,84
Павлодар облысының жалпы ауыл тұрғындары санының үлесі, %	9,1	9,1	9,1	9,1	9,2

Жалпы 2.2 кестедегі мәліметтерге қарағанда Качир ауданы үшін бұл талдаушы кезең тұрғындар санының төмендеу тенденциясына әкеп соқтырғанын көрсетеді.

2013 жылы жүргізілген халық санағы бойынша анықталған Качир ауданының ұлттық құрылымы 2.2. суретте көрсетілген. Суретке сәйкес ауданда жалпы тұрғындар санынан ұлттың көпшілігі - орыс ұлты (43,2%), қазақ ұлты 39,4 %

2.2 сурет Качир ауданының ұлттық құрамы

Качир ауданының экономика құрылымы ілгерішіл және жан-жақты дамуымен сипатталады. Ауданның өнеркәсіп құрылымы 2.3 кестесінде көрсетілген.

2.3 кестесінде көрсетілгендей талдаушы кезеңде өнеркәсіп өндірісі құрылым саласының өзгерістері байқалған жоқ. Ең көп үлес салмағы өңдеуші өнеркәсіптен байқалады, яғни 2014 жылы жалпы өнім көлемінен 89,3% үлеске тең.

2.3 кесте - Качир ауданының өнеркәсіп құрылымы (пайызбен)

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Өнеркәсіп – барлығы, Оның ішінде:	100,0	100,0	100,0
Өңдеуші өнеркәсіп	93,3	76,9	89,3
Электр құрал-жабдықтары, газ, пар шығару және ауаны тазалау	5,1	22,2	9,5
канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау	1,6	0,9	1,2

Жалпы 2.4. кестедегі мәліметтер бойынша 2014 жылы облыстық өнеркәсіп өндірісінің көлемінен Качир ауданының үлесі болмашы 0,11%.

2.4 кесте - Өнім көлемі (жұмыс, қызмет)

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Павлодар облысы – барлығы миллион теңге, Соның ішінде	843970	964739	1202392
Качир ауданы	890,0	676,4	1340,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	0,10	0,07	0,11

Өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индексі экономика қызметінің негізгі түрлері 2.5 кестеде көрсетілген

Кестеде көрсетілген мәліметтер бойынша өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индекс динамикасы бір қалыпты емес. 2013-2014 жылдары орта есеппен өнеркәсіп өнімдерінің өсу қарқыны 105,9%.

2.5 кесте - Өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индексі экономика қызметінің негізгі түрлері бойынша (өткен жылдардағы пайызбен%)

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Өнеркәсіп – барлығы, оның ішінде:	113,0	110,5	133,4
Өңдеуші өндіріс	117,2	108,6	94,4

Электр энергиясын, газды және суды бөлу және өндіру	-	-	-
Электр құрал-жабдықтары, газ, пар шығару және ауаны тазалау	100,0	99,3	104,0
Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау	106,8	61,7	101,2

2014 жылы өнеркәсіп өнімінің көлемі 1340,0 миллион теңгені құрады, өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индексі 94,4% құрады 2.5, 2.6. кестелерінде көрсетілді

2.6 кесте - Өңдеуші өнеркәсіптің өнімдерін өңдеу көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2012 жыл		2013 жыл		2014 жыл	
	теңгемиллион	ИФО %	теңгемиллион	ИФО %	теңгемиллион	ИФО %
Өңдеуші өнеркәсіп	890,0	117,2	676,4	108,6	1340,0	94,4

Жоғарыда аталып өткендей ауданда өнеркәсіп құрылымының басымдығы өңдеуші өнеркәсіп. құрылымның нәтижесі тағам өнімдері өндірісінің үлес салмағы - 84,5% екенін байқауға болады.

2.7 кесте - Ауыл шаруашылық қайта өңдеу өнімдерінің қажетті түрлерінің өндіріс динамикасы

Атауы	өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 ж. %
Жас және суытылған ет	тонна	647,0	779,0	777,0	120,1
Рафинатталмаған күнбағыс майы	тонна	596,0	742,0	1047,0	175,7
Сүт өнімдері	тонна	76,0	32,0	172,0	226,3
Жаңа піскен нан	тонна	2256,0	2404,0	3981,0	176,5

2012-2014 жылдардағы талдау тағам өнеркәсібі саласы дамып келе жатқаны байқалады. (2.7 кесте).

2012 жылы ауданда 1 жаңа қайта өңдеу нысаны жұмысқа енгізілді. «Green-Hause Павлодар» ЖШС рафинатталған күнбағыс майын өндіру цехы, «Заря» СПК өнімдері, «Иларбек» шұжық цехы өнімдерінің шығарылымы артты.

Жалпы ауданда ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеу бойынша 25 нысан, оның ішінде 11 наубайхана, 4 күнбағыс майын шығаратын цех, 1

диірмен, 3 шұжық цехы, 2 күнбағыс тұқымдарын бөлшектеу бойынша цехтары, 4 сүтті қайта өңдеу бойынша цехтары жұмыс істейді.

Аудан территориясында дайын металл бұйымдары және машина құрылымы бұйымдары саласын өндейтін «Песчан жөндеу-механикалық заводы» ЖШС жұмыс істейді. (2.8 кесте).

2.8 кесте - Металлургия өнімдерін өңдеу

Көрсеткіштер атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Дайын металл бұйымдарын шығару	млн. теңге	48,0	58,0	109,0
Машина құрылымы	млн. теңге	60,0	83,0	79,0

Металл бұйымдары өндірісінің талдауы бойынша металл өнімдерінің өндірісі үнемі жоғарылап жатқанын көрсетеді.

Машина құрылысында аздаған құлдырау байқалады. Қазіргі уақытта кәсіпорын ауыл шаруашылық өнімдерінің сұранысында жүрген топырақ өндейтін құралды шығарумен айналысуда.

2.9 кесте - Жылу энергиясын өңдеу динамикасы

Атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж 2012 ж %
Жылу энергия	мың Гкал	111,7	166,0	246,0	220,2

2012-2014 жылдардағы жылу энергиясы өндірісінің талдауы бойынша жылу беруге қосылған жаңа нысандарға байланысты жылу энергиясының беталысы артып отыр (2.9 кесте).

2012-2014 жылдары барлық ауыл шаруашылық өнімдері құрылымы ауа райы – климаттық жағдайларға байланысты өзгерді (2.10 кесте).

Ауданда ауыл шаруашылық өнімдерімен 12 ауылшаруашылық кәсіпорындар, 204 шаруа және фермер қожалықтары, 6764 жеке тұрғындар айналысады.

2.10 кесте - Ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру құрылымы (пайызбен)

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Ауыл шаруашылығы – барлығы	100,0	100,0	100,0
Оның ішінде:			
Өсімдік шаруашылығы	51,5	54,9	41,7
Мал шаруашылығы	48,5	45,1	58,3

Ауыл шаруашылық өнімдерінің жалпы өндірісі 2012 жылы қолайсыз ауа райы – климаттық жағдайына байланысты 2010 жылға қарағанда азайды және 87,1% құрады.

Качир ауданының ауыл шаруашылық құрылымы 2.3. суретте көрсетілді.

2014 жылы мал шаруашылығы 58,3% құрады, өсімдік шаруашылығының үлесі 41,7%. Алайда өткен жылдармен салыстырғанда кейбір құрылымдық орындардың өзгерісі болды. Мал шаруашылығының үлесі 13,2 пайызға қысқартылды, осыншама өсімдік шаруашылығының үлесі артты (2.11 кесте).

2.11 кесте - Ауыл шаруашылық өнімдерінің көлемі

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Ауыл шаруашылық өнімдерінің көлемі, млн. теңге	8040,0	8845,1	7003,7
% өткен жылмен	110,9	110,0	75,5
Оның ішінде:			
Өсімдік шаруашылығы, млн. теңге	4140,0	4859,1	2918,1
% өткен жылмен	125,6	117,4	60,0
Мал шаруашылығы, млн. теңге	3900,0	3986,0	4085,6
% өткен жылмен	101,2	102,2	102,5

2014 жылы ауыл шаруашылық өнімдері өндірісінен мал шаруашылығының үлесі 61,2 %, өсімдік шаруашылығының үлесі 38,8%. Салада ауыл шаруашылық малдарының саны тұрақты өсуі және ауыл шаруашылық өнімдері өндірісінің көлемі сақталуда.

2014 жылы ауданда ауыл шаруашылығын дамытуға түрлі қаржыландырулардан 655,3 млн.теңге қаражат бөлінді.

Республикалық бюджеттен субсидия және трансферттер ретінде 395,4 млн. теңге бөлінді, оның ішінде:

- астық өнімділігінің артуын қолдауға және ауыл шаруашылық өнімдерінің сапасын арттыруға - 1,1 млн. теңге (минералды тыңайтқыштарды сатып алу) субсидия;

- ВПР жұмыстарын және астық жинауға қажетті жанармай және басқа да ТМЦ бағасын арзандатуға – 276,3 млн. теңге;

- мал шаруашылығының сапасын арттыруға – 83,1 млн. теңге (ет, сүт);

- асылтұқымды мал шаруашылығын дамытуды қолдау - 4,5 млн. теңге;

- эпизопқа қарсы шараларды өткізу трансферттеріне – 34,9 млн. теңге [36].

Несие алуға барлығы 259,94 млн. теңге бөлінді, оның ішінде:

- “Технолизинг” ЖШС ауыл шаруашылық техникаларын сатып алуға 23,14 млн. теңге;

- “КазАгроФинанс” АҚ ауыл шаруашылық техникаларын және құрал жабдықтарын сатып алуға 192,9 млн. теңге;

- “Сыбаға” бағдарламасы бойынша “Ауыл шаруашылығын қолдау қаржы қоры” АҚ қара мал сатып алуға – 34,0 млн. теңге;

- “Аграрлы Несие Корпорациясы” АҚ “Сыбаға” бағдарламасы бойынша қара мал сатып алуға 9,9 млн. теңге.

Сонымен қатар ауыл шаруашылық өнімдерін өндірушілердің жеке қаражаттарына 8,8 млн. теңге сомасына ауыл шаруашылық техникалары сатып алынды.

Аудан қожалықтарына облыстық тұқым шаруашылығынан 719 тонна көлемінде жоғары сортты астық тұқымдары бөлінді. Субсидияландырылған минералды тыңайтқыштар 129 тонна сатып алынды.

2014 жылғы 1 қаңтар жағдайы бойынша мал басы 24,7 мың басты құрады, облыстық көрсеткіштен 2.12 кестесінде 6,8% құрап отыр.

2.12 кесте - 1 қаңтарға ірі қара мал басы

Көрсеткіш	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Ірі қара мал басы барлығы, мың бас	373,6	360,6	364,0
Оның ішінде			
Качир ауданы	27,0	23,0	24,7
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	7,2	6,4	6,8

Ауыл шаруашылық малдарының барлық түрлері санының оң өсу динамикасы байқалады (2.13 кесте).

Таблица 2.13 - Мал шаруашылығы өнімдерінің өндірісі

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Мал және құстарды союды жүзеге асыру			
Павлодар облысы – барлығы, тонна	74941,8	75015,1	75102,8
оның ішінде			
Качир ауданы	6200,0	6200,0	6200,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	8,27	8,26	8,25
Барлық сүт түрлерінің өндірісі, тонна			
Павлодар облысы – барлығы, тонна	347518,7	348412,4	351368,4
Качир ауданы	29600,0	30000,0	30400,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	8,51	8,61	8,65
Жұмыртқа өндірісі, мың дана			
Павлодар облысы – барлығы, тонна	186486	181923	64042
оның ішінде			
Качир ауданы	7000,0	7000,0	7000,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	3,75	3,84	10,9

Былырғы жылдың аналогтық кезеңімен салыстырғанда ірі қара мал басы 7,4 %, артты, оның ішінде сиырлар 16,3%, қойлар мен ешкілер 3,2%, жылқылар 4,3 %, құстар 1,0%. Еттің барлық түрлері өндірілді – 6171,0 тонна, 2014 жылдың деңгейімен 100,2 % құрайды. Сүттің жалпы өндірісі 30417,0 тонна немесе өткен жылмен салыстырғанда 101,4 %, 6983 мың дана жұмыртқа шығарылды немесе 2014 жыл деңгейіне 100,2 %. 1 сүт беретін сиырды орташа саууға 2676 кг немесе 2014 жылдың аналогтық кезеңіне 101,9 %. 10655 бас немесе 2014 жылға 101,4% бұзау, 1980 (104,5%) бас құлын, 16213 (108,3%) бас қозы, 13151 (123,2%) бас торай алынды. Бір мекиенге орташа жұмыртқа шығару 138 дана (107,4%).

2015 жылы асыл тұқымды малдардың саны: ірі қара мал – 1503 басты құрады. Ауданда 4 асыл тұқымды қожалығы жұмыс істейді: сүт мал шаруашылығында – 2 (“ПЦ Песчан” ЖШС, «Вильгельм» ШҚ), ет мал шаруашылығында – 2 (“Дидар” ШҚ, “Бекболат” ШҚ). Сонымен қатар асыл тұқымды қара мал “Зуенко” ШҚ, “Шаров” ШҚ, “Береговое” ШҚ бар. Осыдан басқа ауданның 11 ауыл шаруашылық ұйымдары үлкен масштабты селекция бағдарламасына енгізілді.

Аудан бойынша ауыл шаруашылық малдарының барлығынан 77 % жеке шаруашылықта, 8,6 % мал – ауыл шаруашылық кәсіпорындарында және 14,4 % - шаруа, фермер қожалықтарында. Бұл жағдай селекция қолжетімділігін қолдануды, малдарды асырауды және прогрессивті технологияларды ұстауды қиындатады.

Ветеринарлы-санитарлы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында және малдарды сою ережелерінің талаптарына сәйкес ауданда 11 сою алаңдары жұмыс істейді. Құрбан болған малдарды пайдаға асыру үшін 31 мал қорымы қолданылады. Ветеринарлы - профилактикалық іс-шаралары бекітілген жоспармен жүзеге асырылады. Жергілікті атқарушы органдар штатында 92% ветеринар мамандары бар.

Аудан бойынша 12 жасанды тұқымдандыру пунктері бар. Қазіргі уақытта барлық пунктер жұмыс істейді, онда 1971 мал басы тұқымдандырылды, қамту пайызы 17,3 пайызды құрайды.

Өсімдік шаруашылығы саласын дамытуға аудан дәнді өндірісімен (жазғы егіс алаңынан 58,3%) және күнбағыстан (41,0%) мамандандырылады. Аймақта егілетін дәнділер бидай, арпа және қарамық, яғни егіс алаңынан 69,3%, 15,2% және 7,0% құрайды.

Одан басқа, ауданда картоп және жемістер егіледі (2.14 кесте).

2.14 кесте - Өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемі

Атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Барлық жиын				
Астық (өндірілгеннен кейін)	мың тонна	32,5	61,1	23,9
Күнбағыс	мың тонна	21,8	15,6	13,7

Картоп	мың тонна	20,5	28,7	1,8
Жемістер	мың тонна	2,0	2,6	2,54
Ауыл шаруашылығының астық өнімділігі				
Астық (өндірілгеннен кейін)	ц/га	4,8	7,3	2,6
Күнбағыс	ц/га	3,3	2,2	2,0
Картоп	ц/га	186	250	16
Жемістер	ц/га	175	235	240

Ауданның ауыл шаруашылығын дамытуда суармалы жерді пайдалану ажырамас бөлігі болып табылады. Качир ауданында суармалы жердің жалпы көлемі 5770 га құрайды, оның ішінде 2889 га егістік жерлер, оның 660 га суарылады. Әрі қарай ауданда қолданбайтын суармалы учаскелерді қайта құру және қалпына келтіру үшін инвесторларды тарту бойынша жұмыстар жүргізілуде.

2015 жылы Бобровка ауылдық округінде «Жас Нұр» ЖШС-не бұрын суармалы жер болған 1118 га қалпына келтіру және эксплуатацияға енгізу үшін жер бөлініп берілді.

Суармалы жерлерді жақсарту бойынша тамшылап суару жүйесін енгізумен жұмыстар жүргізілуде. Жемістер мен картопты егу бойынша заманауи суармалы машиналар мен техникаларды ылғалды сақтайтын технологияларды сатып алу басталды.

Сонымен қатар, ауданның ауыл шаруашылығында көкейкесті мәселелер де бар:

- жалпы АПК бойынша: шағын тауарлар өндірісі басым; инновация жетістіктеріне кіру әлсіз; жеке өнім түрлеріне бәсекеге қабілеттілігі төмен;

- өсімдік шаруашылығында: агротехника төмен; ауыл шаруашылық техникалары мен құрал жабдықтарының тозуы, жемістер мен картоп қорын сақтауды қамтамасыз ету үшін көкөніс қоймасы талаптарына сәйкес келмеуі; сезон аралығында аудан және облыс тұрғындарын қамтамасыз ету үшін жылыжайлардың жеткіліксіздігі;

- мал шаруашылығында: нашар тұқымды мал санының басымдылығы (77 % үй шаруашылығында); көп еңбекті қажет ететін технология процестері деңгейінің төмендігі, техника құрал-жабдықтарының тозуы; азық баланстандырылмаған; құрал жабдықтармен қамтамасыз етілген мал сою пунктерінің және алаңдардың сонымен қатар, мал қорымының аздығы;

- ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеуді дамыту бойынша: жергілікті жерлерде орналасқан қайта өңдеу кәсіпорындарының төмен техникамен қамтамасыз етілуі, сонымен қатар оны қайта құралдандыру үшін қаражат айналымы жеткіліксіз; төмен маркетингке байланысты жобалар толық қолданбайды, сапасы және байлау дизайны бойынша шығарылатын өнімдердің бәсекеге қабілеттілігі төмен.

Качир ауданында 2012-2014 жылдары шағын және орта бизнесті дамыту жалпы пайдасы мен қаржы көрсеткіштерінің жоғарылау тенденциясы байқалады. Ондағы жұмыскерлердің тұрақты санына байланысты.

Соңғы үш жылда жұмыспен қамтылғандардың саны 5,9 % артты [36].

Тіркелген субъектілердің саны бойынша сауда және қоғамдық тамақтану кәсіпорындары басым - 59,4 %, транспорпен – 17,4 %.

Осымен бірге кейбір құрылымдардың жылжу орындары болды. Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау тенденциясы үлесінің төмендеуі байқалады. 2013 жылы салмақ үлесі 1,6% құраса, 2014 жылы – 1,2% құрады.

2013 жылы ауданның өнеркәсіп өндірісінің көлемі 1500,0 млн.теңге, яғни 2014 жыл сәйкес кезеңнен 57,2 % көбірек.

2014 жылдың 1 қаңтары жағдайы бойынша шағын және орта кәсіпорындардың тіркелген субъектілері 1043 бірлікті құрады, оның ішінде шағын және орта кәсіпорынның заңды тұлғалары – 41 (жалпы санынан 3,9 %), 787 – жеке кәсіпкерлер, 215 шаруа (фермер) қожалықтары (2.15 кесте).

2.15 кесте - Шағын және орта кәсіпкерліктің негізгі көрсеткіштері

Атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 г.	2014 ж 2012 ж %
Жұмыс істейтін шағын және орта кәсіпкерлер субъектілерінің саны, бірлік	738	747	757	102,6
Шағын және орта кәсіппен айналысатындар саны, адам	2106	2123	2166	102,8
Тауар, жұмыс және қызметтердің шығару көлемі, млн. теңге	890,0	676,4	1098,0	123,4

Шағын және орта кәсіпкерлер субъектілерінің белсенді жұмыс істейтіндер саны 515 бірлікті құрап отыр (2011 жыл деңгейіне 97,4%).

2015 жылдың 1 қаңтар жағдайы бойынша шағын және орта кәсіпорындарда жұмыспен қамтылғандардың саны 2166 адам, оның ішінде шағын кәсіпорындарының заңды тұлғалар саны 234 адам (10,8 %), жеке кәсіпкерлер – 751 адам (34,8 %) және шаруа қожалықтары – 1181 адам (54,4%).

Соңғы жылдары Качир ауданына тартылған инвестициялар көлемінің динамикасы оң тенденцияға иеленді (2.16 кесте).

2.16 кесте - Инвестиция қызметінің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Негізгі капиталға инвестиция, млн. теңге	682	862	2071
Өткен жылға, %	26,1	118,6	228,7

2014 жылы ауданның негізгі капиталына 2071,0 млн. теңге инвестицияланды, 2013 жылмен салыстырғанда 3 есе көп.

Қаржыландыру көздерінің құрылымында инвестициялар бюджеттік қаражатқа үстемдік жасайды, талданатын кезеңге олардың үлесі 49,4%-дан 74,3%-ға дейін өсті. Кәсіпорындардың, ұйымдардың және тұрғындардың, несиелік капиталдардың жеке қаражаттарының үлесі жалпы салым көлемінен 50,6% - дан 24,9%-ға, 2,9%-дан 0,8%-ға дейін төмендеді.

2013-2014 жылдары инвестициялар ғимараттарды, жолдарды, машиналарды, құрал-жабдықтарды және басқа да жөндеу және құрылыс жұмыстарына бағытталды.

2011 жылы Песчан ауылында жаңа дәрігерлік амбулатория ғимараты салынды.

Соңғы жылдары ауданда бөлшек тауар айналымының өсу тенденциясы сақталуда (2.17 кесте).

2.17 кесте - Сауданың негізгі көрсеткіштері

Атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Тауар айналымы	млн. теңге	1388,7	4118,1	5464,2	393,5

2014 жылы бөлшекті тауар айналымының көлемі 5464,2 млн. теңге құрады, 2013 жылдың сәйкес мерзімінен 32,7 % артық [14].

2014 жылда бөлшекті тауар айналымы құрылымында азықты тауарлар өндірісі 76,1 %, азықты емес тауарлар өндірісі – 23,9 % құрады. Сонда 2014 жылы бөлшекті тауар айналымы құрылымында азықты тауарлардың үлесі 46,5 %, осыған сәйкес азықты емес тауарлардың үлесі – 53,5 %.

Жеке кәсіпкерлік қызметімен айналысатын жеке тұлғалардың тауар айналымы үлесі іске асыру каналдары бойынша үстем алады – 100,0%.

Ауданның сауда жүйесі 147 стационарлы дүкендермен ұсынылды. Сауда желісін кеңейту жалғасуда.

Жалпы аудан территориясында 3 сауда үйі және әмбебап типтегі 1 нарық әрекет етеді. 2014 жылы ауданның ауылдық округтерінде 2 сауда нысаны мен Тереңкөл ауылында жалпы аумағы 102 шаршы метр 1 сауда нысаны жұмыс істеуге енгізілді. Ішкі нарық дамуының позитивті факторы сақталады – сауданың өркениетті нысанындағы сыбағалы салмағының сақталуы: сауда үйлері, киоск желілерінің қысқартылуы есебінен қазіргі заманғы дүкендері.

«Сауда» саласына 708 адам қамтылды (кәсіпкерлік саласында қамтылған санынан 33,0 %).

Сауда желісінің интенсивті өсуі халықтың санымен және төлеуге қабілеттілігімен, сонымен қатар шағын сауда кәсіпорындарының қысқарту есебінен ірі сауда кәсіпорындары санының артуы салдарынан шектелгенін айта кету керек.

Качир ауданында бәсекелестіктің дамуы үшін кәсіпкерлік қызметінің дамуы және бәсекелестік ортасын жақсарту бойынша қажетті инфрақұрылымды құру шаралары жүзеге асырылады.

Ауданның ішкі нарығын жеміс-көкөністі өніммен толтыру мақсатында жергілікті ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілеріне нарық территориясында ақысыз және жеңілдікті сауда орындары ұсынылады, доңғалақты сауда ұйымдастырылады, үнемі ауыл шаруашылық өнімдерінің жәрмеңкесі өткізіледі. Облыстық ауыл шаруашылық жәрмеңкелерін өткізу кезінде сомасы 39540,0 мың теңгеге жергілікті ауыл шаруашылық тауарларын өндірушілердің өнімі жүзеге асырылды, іске асыру бағалары нарық бағаларынан төмен. Павлодар қаласында Качир ауданының «Тереңкөл» әлеуметтік дүкені ашылды, онда да ауыл шаруашылық өнімінің ассортиментін жүзеге асыру нарық құнынан 10-15 %-ға төмен бағамен өндіріледі.

Кәсіпкерлікті қолдау бағдарламасы бойынша 2012 жылдан 2014 жылға дейін аудандық бюджеттен 681 мың теңге бөлінді.

«Бизнес советник» бағдарламасы бойынша «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қорымен» бірлесіп жаңа бастап келе жатқан және әлеуетті кәсіпкерлерге, уақытша жұмыссыздарға, «Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасының 4 бағытына қатысты өздігінен жұмыс жасайтын тұрғындарға оқытылатын 2 күндік семинарлар өткізіледі.

«Жұмыспен қамту 2020» бағдарламасы бойынша кәсіпкерлік негіздерін оқыту бойынша 2 күндік курстар өткізілді.

Ауданда аудан әкімдігінің қаулысымен кәсіпкерлермен жұмыс жасау үшін сараптамалық және үйлестіру кеңестері құрылып, жұмыс жасауда. Онда бағдарламаға қосу үшін жаңа бизнес-идеялар, жобалар қарастырылады, мәселелер қаралып, ауыл шаруашылық кәсіпкерлігінің мәселелері шешіледі.

2014 жылғы 1 қарашадан бастап «Кәсіпкерлікті және инновацияларды дамыту орталығы» ЖШС құрылып, өз қызметін жүзеге асырады. Орталық мамандары ауылда кәсіпкерлікті құру және қолдау бойынша бағдарламалық және заңнамалық құжаттарды түсіндіру бойынша қызметтер көрсетеді, әлеуетті кәсіпкерлерді шағын және орта бизнеске жұмылдырады, бастап келе жатқан кәсіпкерлерге сервис қызметтерін (бухгалтерлік, заңды, ақпараттық) ұсынады.

Бизнесті жүргізудің басымды бағыттары бойынша халық арасында түсіндірме жұмыстары өткізіледі.

Қазіргі уақытта аудан бюджетінен 1 млн теңге көлемінде қаражат бөлінген кәсіпкерлікті дамыту картасы әзірленуде.

Аудан территориясында мұнай өнімдерін іске асыратын 5 операторға жататын 9 АЗС қызмет етеді. Аталмыш операторлар он жылға жақын мерзімде қызмет етеді, олардың қызметі тұрақты даму сипатында. Сауда бәсекелестіктің дамуы үшін ЖЖМ іске асыру нарығындағы мәселе мұнай өңдейтін зауыттар

инфрақұрылымына аудандық операторлардың шектеулі қолжетімділігі болып табылады.

Дәрілік құралдарды бөлшектеп іске асыру нарығы.

Качир ауданының территориясында жеке меншік нысанындағы фармацевтика қызметінің 19 объектілері жұмыс істейді, оның ішінде: Тереңкөл ауылында 5 дәріхана, 12 дәріхана пункттері және дәрілік құралдармен қамтамасыз ететін 2 жылжымалы дәріханалар.

Бәсекелестікті дамыту бойынша негізгі тосқауылдар: фармацевтика қызметін лицензиялаудың күрделі және ұзақ үрдісі; фармацевтика қызметін жүзеге асыру үшін ғимараттардың санитарлық нормаларға сәйкестігінің ұсынылатын талаптары; қызметі дәрілік құралдарды дайындаумен, қабылдаумен, сақтаумен, жіберумен және сатумен байланысты дәріханалық мекеме қызметкерлеріне қойылатын біліктілік талаптары, жеткізілетін тауарды тіркеу мен сертификат болып табылады.

Азық-түлік тауарларды бөлшектеп іске асыру нарығы.

Аталмыш нарық сатушының сауда объектілерін сатып алушыға жақын орналастыруға ұмтылатынымен сипатталады, яғни ауылдың «игерілмеген» территорияларында айналым мен кірісті жоғарылату мақсатында.

Нарыққа кірудің негізгі тосқауылы азық-түлік тауарларының әлеуетті жеткізушілерінің талдау нарығына кіру үшін қажетті сауда объектілерін салу және жеке меншікке сатып алумен байланысты күрделі шығындар мен бастапқы инвестициялардың көлемі болып табылады.

Азық-түлік тауарларын іске асыру нарығында бәсекелестік жеткілікті дамыған. Осыған байланысты, аталған тауарлы нарық жоғары байытылған болып табылады. Бағаларды мемлекеттік реттеу осы тауар нарығында жоқ, осымен нарық субъектілері үшін нарықты жақсартады.

Мал шаруашылығы өнімінің өндірісі мен іске асыру нарығы.

Мал шаруашылығы өнімінің өндірісі мен іске асыру нарығы қосалқы үй шаруашылығын есептемегенде 28 шаруашылықпен ұсынылған.

2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдайы бойынша Качир ауданында 4 тұқымды шаруашылық қызмет етеді, оның ішінде 2 – етті мал шаруашылығы, 2 – сүтті мал шаруашылығы [36].

Ет нарығы шағын тауарлы өндірісті қолға алуымен сипатталады (ет бағытындағы ірі қара мал мен құс фабрикасы бойынша ірі жемдеу кешендер мен алаңдардың жоқтығы). Осыған қоса, өнім өндірісінің көлемін ауданның ішкі қажеттіліктері толық қамтамасыз етеді. Ауданда мал шаруашылығы өнімін дайындау мен қайта өңдеу желісі дамыған. Ет пен сүтті сатып алу 27 дайындау пункттері (14 сүт бойынша, 13 ет бойынша) жүзеге асырады.

Аудан әкімдігі тұрақты негізде жергілікті бәсекелестіктің дамуы бойынша шаралар, соның ішінде әкімшілік тосқауылдарды төмендету, бәсекелестік қатынастардың ұнамды жағдайын құру, соның ішінде СПК арқылы қабылдайды.

2.2 Әлеуметтік сала дамуы деңгейінің талдауы

Качир ауданындағы демографиялық жағдай келесідей көрсеткіштермен сипатталады: 2012 - 2014 жылдардағы кезеңде халық саны 180 адамға кеміді және 2015 жылғы 1 қаңтарға 21 313 адамды құрады. Осымен бірге кейбір құрылымдардың жылжу орындары болды. Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау тенденциясы үлесінің төмендеуі байқалады. 2013 жылы салмақ үлесі 1,6% құраса, 2014 жылы – 1,2% құрады.

2013 жылы ауданның өнеркәсіп өндірісінің көлемі 1500,0 млн.теңге, яғни 2014 жыл сәйкес кезеңнен 57,2 % көбірек.

Ауданның демографиялық жағдайы табиғи өндіріс пен табиғи шығындардың үрдісінен тура тәуекелде тұр.

2014 жылы туғандар саны 367 адам, көрсеткіш 2012 жылмен салыстырғанда 103,7 %-ға өсті (2.18 кесте).

2015 жылы халық санының табиғи өсуі 115 адамға жетті, 2014 жылы 47 адамға қарсы, 1000 адамға коэффициент 5,4 құрады (2010 жылы – 2,2). 367 туылым тіркелді, 2014 жылдың деңгейінен 6,4%-ға жоғары.

2015 жылда туылым көрсеткіші 1000 тұрғынға 17,2 құрайды және 2012 жылмен салыстырғанда 8,2 % артты.

Өлім көрсеткіші 9,9 % кеміп, 1000 тұрғынға 11,8 құрады.

Качир ауданында тұрғындардың картаю үрдісі күшейтілуде. 65 жастан жоғары халықтың үлесі 9,8 % құрайды.

2.18 кесте - Негізгі демографиялық көрсеткіштер динамикасы

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Жыл аяғындағы халық саны, мың адам	21,5	21,3	21,3	99,1
Жыл аяғына туғандар саны, адам	345	354	367	106,4
Жыл аяғына қайтқан адамдар саны, адам	298	281	252	84,6
Жыл аяғына халықтың табиғи өсімі, адам	47	73	115	244,7
Жыл аяғына 1000 адамға тұрғындар санының табиғи өсімінің (кетуінің) коэффициенті	2,2	3,4	5,4	245,5

Соңғы үш жылда ауданда көші-қон жағдайының жақсаруы байқалуда. Келген азаматтар санының артуы мен кеткен азаматтардың кемуінің тұрақты тенденциясы зерттелуде, осыған сәйкес тұрғындар миграциясының теріс сальдосы 2014 жылы 382-ден 2012 жылы 101 адамға кеміді (2.19 кесте).

2.19 кесте - Качир ауданы тұрғындарының миграциясы, адам

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Келді	259	246	446	172,2
Кетті	641	521	547	85,3
Миграция сальдосы	-382	-275	-101	X

2012 жылы келген мигранттардың саны 446 адам, кеткендер – 547 құрады, тұрғындар миграциясының теріс сальдосы 101 адам құрайды

2.20 кесте - 2014 жылдағы тұрғындар миграциясы, адам

Көрсеткіштер атауы	Келді	Кетті	Миграция сальдосы
Барлығы мигранттар, оның ішінде:	446	547	-101
Мемлекеттермен миграция:	-	-	-
Алыс шетел	1	0	1
Жақын шетел	1	52	-51
Ішкі миграция:	-	-	-
Өңіраралық	59	54	5
өңірлік	385	441	-56

Тұрғындардың ішкі миграциясында өңірлік миграция үстемдік етеді. Качир ауданында өңірлік миграцияның теріс сальдосы бар.

Ауданда демографиялық жағдайды жақсарту резервілері облыстағыдай жалпы тұрғындардың репродуктивті денсаулығын жақсарту, туу деңгейін арттыру, уақытынан бұрын қаза болу салдарынан тұрғындардың қысқартылуы (әсіресе еңбекке қабілетті жаста) болады.

Аудан еңбекке қабілетті тұрғындардың оң динамикасы мен оның өсуі үшін нақты резервілермен жоғары еңбек потенциалы қатынасымен айрықша болады.

Ауданның экономикалық белсенді халық саны 2012 жылы 15,5 мың адамды құрайды немесе тұрғындардың жалпы санынан 72,8 %.

2012 жылмен салыстырғанда 1,9%-ға төмендеді (2.21 кесте).

2.21 кесте - Качир ауданы еңбек нарығының негізгі индикаторлары

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Экономикалық белсенді халық саны, мың адам, оның ішінде:	15,8	15,7	15,5	98,1
Экономикада қамтылған	15,3	15,1	15,0	98,0
жұмыссыздар, адам	550	545	502	91,2

ресми тіркелген жұмыссыз азаматтар саны, мың адам	0,05	0,03	0,03	60,0
Тіркелген жұмыссыздықтың деңгейі, %	0,3	0,2	0,2	X
ашық еңбек нарығында жұмыссыздықтың деңгейі, %	3,5	3,5	3,2	x

Соңғы жылдары тұрғындарды жұмыспен қамтуда маңызды тенденциясы жалпы жұмыссыздар санын азайту болып табылады. Осымен бірге кейбір құрылымдардың жылжу орындары болды. Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау тенденциясы үлесінің төмендеуі байқалады. 2013 жылы салмақ үлесі 1,6% құраса, 2014 жылы – 1,2% құрады.

2013 жылы ауданның өнеркәсіп өндірісінің көлемі 1500,0 млн.теңге, яғни 2014 жыл сәйкес кезеңнен 57,2 % көбірек.

Жыл сайын ашық еңбек нарығында жұмыссыздар деңгейінің төмендеуі байқалады – 2010 жылы 3,5%-дан 2012 жылы 3,2%-ға дейін.

Тұрғындарды жұмыспен қамту саласының құрылымында үлес салмағы ауыл шаруашылығына 63,4 %, қызмет саласында 36,0% жұмыспен қамтылған. (2.22 кесте).

Ауданның еңбек нарығындағы негізгі көкейкесті мәселелер білікті жұмыс күшіне ұсыныс пен сұраныс тепе-теңсіздік құрылымы, жеке санаттағы азаматтардың нысаналы тобын жұмыспен қамтудағы қиындықтар (әйел адамдар, мүгедектер, бас бостандығынан айырылу орындарынан босап келгендер, зейнеталды жастағы тұлғалар) жатады.

2012-2014 жылдардағы мерзімде аудандағы тұрғындардың кірістерінде жалпы оң динамика қаралды.

Кесте 2.22 Качир ауданының жұмыспен қамтылу құрылымы

Көрсеткіштің аталуы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Экономикада бос емес, барлық санынан:	100	100	100
Өнеркәсіп және құрылыс	0,4	0,6	0,6
Ауыл шаруашылығы, аңшылық, орман шаруашылығы, балық аулаушылық, балық өсірушілік	64,1	63,4	63,4
Қызмет сфера, соның ішінде:	35,5	36,0	36,0
Көлік және байланыс	10,5	10,6	10,6
сауда, көліктерді жөндеу және үйде қолданатын бұйымдар	24,2	24,2	24,1
Басқа салалар	65,3	65,2	65,3

Күнкөріс мөлшерінің минимумы 2012 жылмен салыстырғанда 2014 жылы 15786 теңге жетті, немесе 30% артты.

Халықтың өмір деңгейінің жақсаруына жету, бірінші кезекте халықтардың

еңбек кірістерінің есебінің өсуі арқасында. 2012 жылмен салыстырғанда 2014 жылы еңбек ақының мөлшері 40% арттып, 58991 теңгені құрады. (2.23 кесте)

Салалар арасында еңбекақының жоғары сараптауы сақталады, жеке кәсіпорындар және қызметшілердің категориялары. Еңбек ақының ең жоғары деңгейі мынандай салалардың қызметкерлерінде қалыптасты, ақпарат және байланыс (125490 теңге), білім (59699 теңге), денсаулық сақтау (506502 теңге). Ең төмен еңбекақы деңгейі ауыл шаруашылық саласында байқалады.

Кесте 2.23 - Аудан тұрғындарының өмірі көрсеткіштерінің деңгейі

Көрсеткіштің атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Еңбек ақының орта айлық көрсетілген мөлшері, теңге	42048	50855	58991
Өткен жылдардағы %	115,0	120,9	116,0
Тұрғындар үлесі, күнкөріс мөлшерінен төмен кіріс алатындар, %	8,1	7,8	7,4
Тұрғындар үлесі, азық - түлік бағасынан төмен кіріс алатындар, %	0,8	0,5	0,4

Тұрғындардың әл – ауқатын көтеруде ауданымызда мақсатты жұмыстар жүргізілді. Нәтижесінде 2012 жылдан 2014 жылға дейінгі аралығында күнкөріс мөлшерінің минимумы төмен тұрғындар үлесі 0,7% төмендеді, және 7,4% құрады.

Азық - түлік қоржыны бағасынан төмен алатын халықтар үлесі 2012 жылы 0,4 пайызға кеміді және 0,4% құрады.

Аудан аумағында орталық аудандық аурухана, туберкулезге қарсы аурухана, 6 дәрігерлік амбулатория, 23 медициналық пункт, 2 ФАП, аудандық санитарлық-эпидемиялық станциясы жұмыс істейді. (кесте 2.24).

Кесте 2.24 - Аудан тұрғындарына емдік – профилактикалық көмектердің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Тұрғындардың дәрігерлермен қамтамасыз етілуі, 10000 адамға	14,4	15,0	15,0
Тұрғындардың орташа медициналық қызметкерлермен қамтамыз етілуі, 10000 адамға	69,3	76,2	70,4
Тұрғындардың аурухана кереуеттерімен қамтамасыз етілуі, бірліктері 10000 адамдарға	35,8	42,3	32,3
Амбулаториялық-поликлиникалық мекемелердің қуаттылығы, аусымда мың қабылданады	0,60	0,45	0,56

Ауданның денсаулық сақтау жүйесінде 32 дәрігер барлық мамандықпен қамтылған, медициналық қызметкерлердің орташа саны – 150 адам.

2014 жылы аудан бойынша туберкулез ауруына шалдыққандар саны 9,3% артты, 2012 жылы жаңа пайда болған қатерге шалдыққандар 5,3% артты, емдеу мекемесінде есепте аурулардың өмір ұзақтығының артуының есебі 5 жыл (кесте 2.25).

Кесте 2.25 - Аудан тұрғындарының науқастануының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж 2012 ж % ға
Ишемия жүрек ауруы, 100 мың ересек тұрғындарға	631,3	350,3	476,4	75,5
Туберкулез ауруына шалдыққандар, 100 мың адам	64,5	70,1	70,5	109,3
Жаңа пайда болған қатерге шалдыққандар, 100 мың адамға	281,1	163,6	295,9	105,3

Нәрестелік өлімінің артуы байқалады, 2014 жылға 20,9 құрады. Барлық өлім жағдайлары өмірмен сәйкестенбеген. Барлық жағдайлар түсіндірілген. Өкімшілік шаралар қабылданған.

ВИЧ індеттеріне шалдыққандар артқаны байқалады, 2012 жылға 15 тен 49 дейінгі ересектер тобы 0,3% құрады.

2014 жылы ишемия жүрек ауруына шалдыққандар 476,4 құрады, 100 мың ересек тұрғындарға, 2013 жылға қарағанда 24,5% төмендеді.

Ересектер мен балалардың ауру деңгейінің төмендегеніне қарамастан Качир ауданданың тұрғындарының денсаулық жағдайын өзекті өңірлерге жатқызуға болады.

Качир ауданының білім жүйесі 30 жалпы білім беретін мектептерден оның ішінде: 19 орта, 9 негізгі, 2 бастауыш құралған. Мемлекеттік тілде 7 мектеп, орыс тілде – 8 мектеп, аралас – 15 мектеп оқытылады. Сонымен қатар, ауданда 1 кәсіби лицей, 3 балабақша және 25 шағын орталықтар жұмыс жасайды. (кесте 2.26).

Кесте 2.26 - Білім саласының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіш атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Тұрақты мектепке дейінгі ұйымның саны	26	27	28
Ондағы балалар, адам	791	897	938
Күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер саны	32	32	31
Ондағы оқитындар саны, адам	3102	3069	3049
Кәсіби мектептердің саны (лицейлер)	1	1	1
Ондағы оқитындар саны, адам	207	186	159

Күндізгі жалпы білім беру мектептерінің жалпы саны қысқартылды одан кейін 2014 жылы 30 бірлікті құрады. Мектептер саны қысқаруының басты себебі ауылдық елді мекендерде бастауыш мектептерінің жабылуы, сонымен қатар ауыл тұрғындарының ауылдық жерлерден қалаларға көшуі және бала тууының деңгейі төмендеуі болып табылады.

Соңғы жылдары ауданымызда мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиеленушілер саны артып келетіні байқалады. Тапшылық орындар және мектепке дейінгі тәрбиені қамтуды арттыру ауданда мектепке дейінгі мекемелерді кеңейту және қалпына келтіру жолдарымен шешілуде. 2014 жылы екі шағын орталық ашылған, барлығы 25 шағын орталықтар жұмыс істейді.

Барлық мектептердегі 2,9 мың оқитын оқушылар (28,9% барлық аудан оқушылары арасынан) мөлшерінен ауданда аз комплекті мектептер 90,3% құрайды. Ауданның жалпы білім беретін мектептерінде мына мамандықтар бойынша кадрлар жетіспейді: математика, физика, химия, информатика.

2014 жылы 160 оқушының 124-і (77,5%) қатысқан ҰБТ қорытындысы бойынша орташа бал – 78,6 (2013 жылы – 91,04) құрады.

2014 жылы аудан мектептерінде ғаламторға жүйесіне қосылған 275 компьютер құрылғылары пайдаланылады, бір компьютерге алты оқушы қарастырылған. Барлық орта және негізгі мектептерде 54 интерактивті тақталар орнатылған. 199 мұғалім интерактивті тақта жұмысы бойынша оқу оқыды.

Педагогика ұжымы қызметінің сапалы көрсеткіштерінің бірі мектеп бірірушілерді жұмысқа орналастыру. 2012 жылы мектепті 160 оқушы аяқтады, оның 73(45,6 %) ЖОО түссе, 61 (38,1 %) орта арнайы оқу орнына, 13 (8,1 %) – ПТШ және лицейде оқуға түсті. Осылайша 91,8% мектеп бітірушілер оқуларын жалғастырды.

Ауданның мәдениет саласында 18 клубтық мекемелер, 1 жылжымалы мәдениет – сауықтыру комплексі, 15 кітапхана бар. Клубтық мекемелер желісі біртіндеп артып келеді: 2013-2014 жылдары екі мәдениет нысандары (Тегістік және Карасук клубтары) қалпына келтірілді.

«Жұмыспен қамту 2020» бағдарламасының төртінші бағыты бойынша республика бюджетінен бөлінген 12,8 млн. теңгеге Березовка ауылдық клубы күрделі жөндеуден өтті. Аудан бюджетінің 3,0 млн. теңге көлеміндегі қаражатына Воскреснка ауылының клубының ғимаратына күрделі жөндеу жүргізілді.

2013-2014 жылдары орталық аудандық кітапханаға жөндеу жұмыстары жүргізілді, ғимаратты қаптау жұмыстары және абаттандыру жұмыстары орындалды. (7,2 млн.теңге)

Аудандық мәдениет үйіне музыкалық аппаратура, музыкалық құрал – жабдықтар, киіз үй, қазандық сатып алынды. 8 клуб телефондандырылды және 13 мекеме компьютер жабдықтарымен қамтамасыз етілді.

Құрамында 619 адам бар клубтық мекемелерде 62 шығармашылық құрылымдар бар. Әрбір ауылдық округте орташа есеппен 3-4 клуб құрылымдары (вокал, хориография топтары, түрлі клубтар) істейді.

Аудан мәдени дәстүрлерлерімен ерекшеленеді. Ресей федерациясының жақын маңдағы шекара өңірлерімен тығыз қарым қатынас орнатылып, Қазақстан халқы Ассамблеясының жанында этномәдени бірлестіктері жұмыс жасайды.

Клубтық типтегі мекемелер мәдениеттің көпсалалы өнеркәсіптеріне айналуға, олардың базасында жаппай әлеуметтік маңыздағы іс шаралар, көркемөнерпаз шығармашылығы, концерттер, киносөйісшілер ұйымдастырылып, өткізіледі.

Бірыңғай ақпараттық кеңестік құру кітапхана қызметінің ұйымдастырудағы негізгі бағыты болып отыр. Аудан кітапханаларында екі электронды деректер базасы толықтырылуда. Аудан кітапханаларының электронды баспалары 70 дананы құрайды.

Кітап қорының жинағы 174809 бірлікті құрайды. Оның ішінде мемлекеттік тілде – 39282 дана. 2014 жылы аудан кітапханаларына 5054 дана кітап түсті, оның ішінде мемлекеттік тілде – 3823 дана. Кітап қорын толықтыруға аудан бюджетінен 1000,0 теңге бөлінген, 1741 кітап сатып алынды.

Әрбір ауылдық кітапхана 14-15 атаулы газет – журналдар, балалар кітапханасы 21 түрлерін алады. Аудандық кітапхана – 45.

Кітапханалар үшін: үстелдер, орындықтар, кітап сөрелері алынып, 4 кітапхана телефон байланысымен қамтылып, 6 компьютер сатып алынды.

2014 жылғы мәдениет саласы жүйелендіру үшін 163136,0 мың теңге қаражат бөлінген, оның ішінде мәдени – сауықтыру жұмыстарын қолдауға 116836,0 мың теңге, аудандық кітапхана жүйесін қамтамасыз ету үшін 35338,0 мың теңге қаражат бөлінді.

Ауданның тіл саясаты мемлекеттік тілді әрі қарай дамытып, оның қолдану аясын кеңейтуді қамтамасыз етуге мүмкіндік туғызу, лингвистикалық капиталды сақтауға бағытталған.

2.3 Сараптама қорытындыларын жалпылау: Качир ауданының бәсекелестігіне баға беру, оның мықты және әлсіз жақтары

Качир ауданының экономикалық – әлеуметтік жағдайына сараптама жасап, мынандай қорытынды шығарылды. Бұл аймақ алдағы уақытта инвестиция құюға мүмкіндіктері бар.

Аймақтың қолайлы географиялық жағдайы аудан аумағындағы автокөлік және жолдар желісін дамытуға себепші болды. Банктік жүйе дамуда. Қазіргі уақытта Қазақстан банктері филиалдарымен ұсынылған. Бұл қазіргі заманғы банктік қызмет көрсетуді толықтай қамтамасыз етеді.

Өңірлік және жетекші республикалық операторларымен ұсынылған телекоммуникация жүйесінің дамуы сапалы да берік байланысты қамтамасыз етеді. Ғаламтор жүйесін қолдану, бейне телефон басқа да қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар.

Автокөлік транспортының қызметінің сапасы артуда.

Транспорттық коммуникациялардың пайдалы жағдайы өңірдің дәстүрлі байланыстары аудан экономикасын бірқалыпты дамытып, тұрғындардың өмір

сапасын арттыруға көмектеседі. Ауданда бірқатар экономикалық және әлеуметтік өзекті мәселелер бар. Оларды шешуге осы бағдарлама бағытталған. Ауданның әлеуметтік жағдайын баға бере отыра материалдық – техникалық база, бюджеттік қаржыландыру деңгейінің қысқартылуы жалпы мәселе болып отыр.

Ауданның экономикалық – әлеуметтік саласын дамытуға шағын бизнестің белсенділігінің жетіспеушілігі байқалады. Жергілікті бюджет кірістеріне шағын бизнестерден салықтың азайған түрі сақталған. Банкердің несиелік ресурстары көптеген шағын кәсіпкерліктер үшін қолжетімді болмай отыр.

Аудандағы автожолдардың 27 % қанағаттанарлықсыз жағдайда. Кейбір ауылдық тұрғын пунктері аудандық орталықпен байланыстыратын қатты жабындысымен автокөлік жолдары жоқ.

Структуралық кадрлар тапшылығы байқалады. Әсіресе, техникалық мамандықтары мен ауыл шаруашылығына қажетті мамандар тапшы.

Болымды жақтары:

- 1 Аудан территориясы арқылы транзит потенциалын анағұрлым дамыту үшін ауданның географиялық орналасқаны тиімді.
- 2 Аймақтың өнеркәсібін қайта өңдеу саласы үшін шикізат қоры айтарлықтай.
- 3 Бюджет шығындарының көп үлесі әлеуметтік қамтамасыз етуге, адам капиталын дамытуға және ішкі сұранысты қолдауға көмектеседі.
- 4 Ауданның тарихи-мәдени мұрасын сақтау, дамыту және насихаттау.
- 5 Мәдениет қызметкерлерінің әлеуметтік дәрежесін көтеретін конкурстарды өткізу сапасын жақсарту.
- 6 Тұрғындарда мәдениет саласының қызметін талап ету деңгейін арттыру.
- 7 Тиісті ТҮКШ қызметтеріне жоғары сұраныс.

Әлсіз жақтары:

- 1 Шағын кәсіпорындарды дамыту деңгейінің жеткіліксіздігі.
- 2 Қайта өңделген және олардың кейбір импортталған үлесінің жоғары нәтижесі азық-түліктің бәсеге қабілеттілік деңгейінің жеткіліксіздігі.
- 3 Ұсақ тауарлы өндірістің басымдылығы.
- 4 Тұрғындарды сапалы ішетін сумен қамтамасыз ету мәселесі.
- 5 Коммуналды желілердің тозу деңгейінің жоғарылығы.
- 6 Қалалық және аудан орталығына ауыл тұрғындарының көшіп келуі.
- 7 Ауданда білікті мамандардың тапшылығы.
- 8 Тұрғындардың қатерлі пайда болған аурулардың жоғары деңгейі.
- 9 Күрделі және ағымдық жөндеу жұмыстарын қажет ететін және материалды – техникалық базасын нығайтуды қажет ететін білім нысандары.

Қатерлер:

- 1 Білікті кадрлардың жетіспеушілігінен еңбек өнімділігінің төмендеуі.
- 2 Ауданның еңбек нарығында жұмыс күшіне ұсыныс пен сұраныстың баланстандырылмаған.
- 3 Азық-түлік тауарлардың жеке түрлерін әкелудің ішкі тәуекелділігіне байланысты ауданның қауіпсіздік қатері

- 4 Жерді пайдалануда табиғи-климаттық жағдайлардың жағымсыз әсер етуі.
- 5 Ауданға тұрғындарды иммиграциялау деңгейінің төмендеуі.
- 6 Мәдениет ұйымдарының материалды-техникалық базасының төмендігі (музыка аспаптарының жеткіліксіздігі, заманауи құралдар, сахна костюмдері).
- 7 Физикалық тозу қатерінен құрал-жабдықтардың жарамсыздық мүмкіндігі.

Мүмкіндіктер:

- 1 Жоғары білікті мамандарды ауданға тарту және тұрғындар санын арттыру үшін қолайлы жағдайлар жасау.
- 2 Экономика саласында жаңа өндірістерді дамыту сертті мүмкіндігімен жұмыспен қамту деңгейін арттыру.
- 3 Аймақ тұрғындарының ақшалай табыстарын айтарлықтай арттыру.
- 4 Өңдеуші өндіріс саласында жаңа өндірістперді құру перспективасы.
- 5 Ауыл шаруашылығында өндірісті арттыру, сонымен қатар инновациялық тәсілдері негізінде ауыл шаруашылығын дамыту перспективалары.
- 6 Ауыл шаруашылығының инфроқұрылымын дамыту (сату -дайындау, қайта өңдеу, транспорттық, қаржылық).
- 7 Әлеуметтік инфроқұрылымдар нысандарын дамытуда мемлекеттік және жеке инвестицияларды тарту.
- 8 Сапалы коммуналды қызметтерді ұсыну.

3 Мемлекеттік саясат арқылы ауылдық аймақтарды дамытуды жетілдіру жетілдіру

3.1 Ауылды дамытуға баға және табыстарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары

Отандық агроөнеркәсіп кешенін табыспен реформалау үшін жоғарыда айтылған мемлекеттік реттеу әдістерінің үлкен тәжірибелік маңызы бар. Оларды пайдалануға болады, бірақ бұл жағдайда олар нарықтық экономика дамыған және агроөнеркәсіптік өндірістің салыстырмалы тұрақтылығы жағдайындағы өндірістік-экономикалық қатынастарды реттеуге бағытталғанын естен шығармау керек. Қазіргі жағдайда дағдарыстан шығу біздің республикамыздың ауыл шаруашылығындағы барынша қиын жаңғыруларды жүргізуде мемлекеттік реттеудің қоршаған ортаның жай-күйін қатаң бақылау,

ауыл шаруашылығы өнімдерінің сапасын бақылау және басқа аспектілердегі бірқатар бақылау бағыттары Қазақстандағы агробизнес үшін айта қаларлықтай пайдалы. Реттеудің экономикалық тегерішінің басқа да жақтары болашақта, қажетті саяси, әлеуметтік және экономикалық жағдайлар пісіп жетілген кезде өте перспективалы болатыны сөзсіз. Бұл жерде сондай-ақ жергілікті аймақтық ерекшеліктердің басты назарда болғаны дұрыс. Дегенмен, агроөнеркәсіп кешені өзінің бірқалыпты жұмыс істеуі және дамуы үшін міндетті түрде мемлекеттік реттеу мен қолдауды қажет ететін жағдай ең басты нәрсе болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда агроөнеркәсіп өндірісі дамыған елдерде кеңінен пайдаланылатын фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың тегерішін оқып үйрену және үнемі назарда ұстау кезек күттірмейтін жұмыстардың қатарына жатады. Ол нарықтық экономикадағы мемлекеттік реттеудің маңызды талаптарын орындаудың тамаша үлгісі болып табылады: мемлекеттің іс-қимылы нарықтық тегерішті толтырады және түзетеді, бірақ еш уақытта оның негіздеріне тиіспейді.

Бағаны мемлекеттік реттеу фермерлердің табыс деңгейін реттеумен тікелей байланысты. Сондықтан да осы салада жүргізілетін саясат «баға және табыстар саясаты» атауға ие болды. Оның үстіне фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың әлеуметтік-экономикалық функцияларымен қатар мемлекеттік реттеу бұл салада дағдарысқа қарсы реттеу функцияларын атқарады. Айталық, қолайлы рыноктік конъюнктура және салыстырмалы түрде ауыл шаруашылығының жоғары бағасы кезеңінде бағаны қолдауды қамтамасыз ететін дайындау мекемелерінің операциялары тоқтатылды делік. Бұл кезеңде алдыңғы планға мемлекеттік реттеудің сыртқы экономикалық аспектілері шығады. Бұған керісінше, шамадан тыс өндіру және өнімге бағаның төмендеу жылдары мемлекеттік реттеу толық күшіне пайдаланылады.

АҚШ-та фермерлік бағалар мен табыстарды қолдауды жүзеге асыратын негізгі ұйым 1933 жылы құрылған Тауарлы-несиелік корпорация – ТНК болып табылады. Баға деңгейін қолдау кепілдік-дайындау операциялары көмегімен жүргізіледі. ТНК-ның кепілдік операциялары тікелей де, фермерлік резерфтер арқылы да жүзеге асырылады.

Бірінші жағдайда ТНК фермерлерге олардың өніміне кепілдік бағасы бойынша 9 айдан 12 айға дейінгі мерзімге фермерлерге несие береді. Бұл жағдайда бөлінетін ссуда жеңілдік проценттер бойынша алынады. Егер рыноктік баға процентімен есептегенде кепілдіктен өз өнімін сатып алып, ссуданы процентімен қайтаруға құқылы. Егер рыноктегі ситуация қолайсыз болып, рыноктік баға кепілдіктен төмен түссе, онда фермер кепілдік операцияны өз өнімін әдеттегідей сатуға айналдыруы мүмкін. Бұл жағдайда ол өз өнімін ТНК-да қалдырып, ссуданы қайтармайды және тіпті төлемейді. Онан әрі өнімді өткізу ТНК-ның құзырына кіреді. Ол сол жылы әлеуметтік көмек бағдарламаларына сәйкес ішкі рынокте сатылуы мүмкін, не конгресс бекітетін баға бойынша сыртқы рынокте сатуы мүмкін. Міне, осылай кепілдік баға мемлекет ең аз мөлшерде кепілдік беретін бағамен есептеледі. Мұндай тегеріштің түрі қайтарылмайтын ссудалық бағдарламалар деген атқа ие болған.

ТНК-дағы кепілдік операцияларының екінші түрі фермерлік резервтер арқылы жүзеге асырылады. Ссуданың бірінші түріне қарағанда бұнда фермер астықты кепілдікке тапсыруға бірден құжаттар дайындайды. Бұл – 9 айдан 12 айға созылатын фермерлік резерв процедурасының бірінші кезеңі. Онан кейін фермер фермерлік резерв туралы жаңа келісім жасасуы мүмкін. Ол өнімді оны сатып алмай 3 жыл ішінде рыноктік баға белгілі бір деңгейге жеткенінше, яғни деңгейдің жіберілетін немесе босатылатын бағаға жеткенінше сақтауды қарастырады. Бастапқыда олар бидайдың бушелі үшін 4 доллар, арпаның бушелі үшін 2,36 доллар, жүгерінің бушелі үшін 2,71 доллар құрады. Рыноктік баға осы деңгейге жеткен жағдайда фермер ссуданы төлеп, резервтен өзінің астығын қайтып ала алады. Бұл жерде сақтауға кеткен шығындарды мемлекет төлейді.

Фермерлік резерв бағдарламасы маңызды дәнді дақылдарға – бидайға, жүгеріге, арпаға, соргоға, сұлыға, ал қайтарылмайтын ссудалық бағдарламалар тауарлардың барынша кең ауқымына таратылады.

ТНК-мен операцияларға тек қана фермерлер емес сонымен бірге өңдеуші фирмалар мен кооперативтер де қатысады. Мысалы, бидайдың, күріштің, азықтық дәннің, мақтаның бағасы негізінен фермерлермен кепілдік операциялар арқылы, қант қызылшасы арқылы мен қант құрағына баға қант шығаратын кәсіпорындар арқылы, сүт өнімдеріне баға өңдеу фирмаларынан сары майдың, ірімшіктің, сүт ұнтағының артығын сатып алу арқылы жүзеге асырылады.

ТНК ішкі рынокте бағаны түсірмеу үшін оған ішкі рынокке 115 %-тік кепілдік бағадан төмен баға бойынша қордағы астықты шығаруға, 105 % кепілдік бағадан төмен баға бойынша күрішті шығаруға тыйым салынады.

ТНК-ның кепілдік-сатып алу операцияларының ерекшелігі олардың ауыл шаруашылық рыногіне және бағасына әсер етуінің кешенді мәнде болуында жатыр. Шамадан тыс артық шығарылған жағдайда ауыл шаруашылығы өнімінің едәуір бөлігін рыноктен алып тастау, егін орағынан кейін ұсынысты қысқарту жолымен қысқа мерзімге рынокті тұрақтандыру, егін орағы кезінде және ең төмен рыноктік баға болып тұрған тұста фермерлерге ағымдағы несие беру, экспорттық операцияларды несиелендіру сияқты корпорацияның функцияларын бөліп көрсетуге болады.

ТНК-ның фермерлік баға мен табыстар деңгейіне әсері әр түрлі кезеңдерде бірдей болмайды. Қолайлы конъюктура және жоғары баға кезеңінде фермерлер бағалық қолдауды қажет етпейді және корпорацияның қызметіне жүгінбейді. Шамадан тыс артық өндірілген кезеңдерде олар өз өнімдерінің едәуір бөлігін кепілдік баға бойынша өткізеді. Кепілдік баға деңгейін АҚШ Конгресі 4 жылда бір рет анықтап отырады. Ауыл шаруашылығы министрі заңмен белгіленген шеңберде ғана оған түзетулер енгізуіне құқылы. Кепілдік баға экономикалық саясаттың маңызды құралы ретінде фермерлер тарапынан болсын, экономикалық ортаның тарапынан болсын егжей-тегжейлі талдау объектісі болып табылады. Паритет проблемасы да соның деңгейіндей дәрежеде сөз болады. Кепілдік бағаның деңгейіне сондай-ақ нақты экономикалық ситуация

да әсер етеді. Тұтастай алғанда кепілдік бағадағы паритеттің орнын толтыру деңгейінің өсуі төмендегі жағдайда көрінеді: 30-жылдардың аяғында кепілдік баға 1910-1914 жылдары паритетінің деңгейіне бидай бойынша 52-75%, жүгері – 75%, мақта бойынша 52% болды. Соғыс алдындағы және соғыстан кейінгі жылдары кепілдік бағаның жалпы деңгейі паритеттің 90%-не дейін, мақтаға тіпті 100%-ке дейін көтерілді. 50-жылдары бағаның паритетке қарағандағы деңгейі алдымен 82-90%-ке, одан соң 75-90%-ке түсуді бастады. 60-жылдары бидай мен мақтаның бағасы паритеттің 75%-дейін арзандады. 70-жылдары бидайдың бағасы паритеттің 40-50%-іне дейін, жүгерінікі 50-60%-ке дейін түсті.

Орта баға бойынша барлық ауыл шаруашылығы өнімдерін сату 1990 жылы паритеттің 54% деңгейінде болды.

1980 жылдары кепілдік баға белгілеу, кепілдік бағаның қалыптасуының негізі ретінде кез келген тәсілдегі паритет концепциясының ажырау принципінде түбірлі өзгеріс басталды. Алдыңғы планға объективті түрде қалыптасатын ішкі және әлемдік рыноктегі бағаларға бағаны бағдарлау шықты. Фермерлікті бағалық қолдаудың әлеуметтік-саяси бағдарлауының және оларға өнімін өткізуге жеңілдік жағдайлар жасауды ішкі және сыртқы рыноктің нақты жағдайында бәсекелестікке қабілеттілікті арттырумен алмастыру анық көріне бастады.

1985 жылдан бастап кепілдік бағалар өткен 3 жыл ішіндегі орташа рыноктік бағаның деңгейіне бағдар ұстайды, ал 1987-1990 жылдарда максимальды және минимальді шаманы шығарып тастағанда, өткен 5 жыл ішіндегі орташа бағаның 75-85%-і деңгейінде белгіленді. 1990-1991 жылдары оның деңгейі бидайдың бушелі үшін 2,44 доллар және жүгерінің бушелі үшін 1,96 доллар құрады.

Кепілдік бағамен қатар фермер табыстарын қолдауда мақсаттық деп аталатын баға үлкен рөл атқарады. Мақсаттық баға нақты рынокте қолданылмайтын, шартты есептесу бағасы болып табылады. Ол-фермер табысын қолдау деңгейін тікелей төлем немесе бюджеттен өтемақы төлеу жолымен есептеуге арналған негіз. Мәні бойынша ол қоғам объективті қажеттілік ретінде бағалайтын, шығынды жабатын нормативтік баға болып табылады. Мақсаттық бағаны құру өндірістің орташа шығындарының негізінде жүзеге асырылады. АҚШ-та осы шығындарды бүкіл ел көлемінде есептеу мен талдау үшін тұтас жүйе құрылған. Американдық әдістеме бойынша өндірістің шығындарына фермерлік төлемдер (салықтар, қамсыздандыру төлемдері, ссудалық процент және арендалық ақы) кіргізіліп және фермерлерге белгілі бір табыстың деңгейіне кепілдік беріледі.

3.2 Салалық бағдарламалар немесе аграрлық саясаттың ауылдық аймақтарды дамытудағы перспективасы.

4 жылға белгіленген және тек белгілі бір шекте атқару өкіметімен түзетулер енгізіледі. Мақсаттық баға деңгейі қазіргі жағдайда босаған бағаның

рөлін атқарады, оған жету фермерлерге фермерлік резервтен өз өнімдерін сатып алуға мүмкіндік береді.

Мақсаттық баға көмегімен фермерлік табыстарды қолдау төмендегіше жүзеге асырылады: егер сату бағасы рынокте мақсаттықтан төмен құдыраса, онда мемлекеттік өтемақы төлеу тәсіліндегі бағалардағы айырмашылықты төлеу тегерінші іске қосылады; егер рыноктік баға мақсаттықтан жоғары болса, фермерлер табысы тек сату шарттарымен, яғни тұтынушыларымен қамтамасыз етумен анықталады.

Мақсаттық бағаның объективтік негізі өндірістің шығындары болып есептелгенмен, оның деңгейіне рыноктік конъюктура және экономиканың аграрлық секторын мемлекеттік реттеу ісіндегі саяси қондырулар әсер етеді. Кепілдік және мақсаттық бағалар жиынтығы жақсы жолға қойылған фермерлік шаруашылықтарды қолдаудың тегерінші кұрайды. Бұл бағаларды ойнату мемлекетке аграрлық саясаттың ішкі және сыртқы әр түрлі міндеттерін шешуге мүмкіндік береді.

Кепілдік баға мемлекет Тауарлы-несиелік корпорацияарқылы фермер өнімдерін сатып алуға келісетін ең аз мөлшердегі баға болып табылады. Кепілдік бағаның деңгейі қалай болғанда да рыноктік бағаның орташа деңгейіне әсер ететін болғандықтан оларды жасанды өсіріп жіберудің алдын алу үшін мақсаттық баға және өтемақылық төлемдер жүзеге асырылады.

Аграрлық саясаттың американдық ауыл шаруашылығының бәсекелестік қабілетін арттыруға және фермерлікті қолдаудың жалпы деңгейін төмендетуге жаңаданбағдарлануы кепілдік те, мақсаттық та бағаның деңгейін төмендетуді талап етті. Алайда, фермерлік табыстар өте қатты зиян шекпеуі үшін мақсаттық бағаларды кепілдік бағаларға қарағанда барынша ілбіп, баяу төмендетті.

Міне, фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың мемлекеттік жүйесі осылай жүргізіледі.

2 Мемлекеттік саясаттың Качир ауданының Байқоныс ауылдық аймағын дамытудағы жолдары

2.1 Качир ауданы Байқоныс ауылдық округі дамуы деңгейінің талдауы

Жоғарыда аталып өткендей, аталмыш диссертациялық жұмыстың зерттеу нысаны Качир ауданы. 1928 жылы құрылған, орталығы Тереңкөл ауылы, аудан орталығының тұрғындар саны 33,5 %, ауылдық округтерде – 66,5 % құрайды.

Качир ауданы Павлодар облысының сол жақ бөлігінде орналасқан, облыс орталығы Павлодар қаласынан 112 шақырымда орналасқан. Солтүстік – батыста ол Железинкамен, шығыста – Успенкамен, оңтүстік және оңтүстік шығыста Павлодар облысының Павлодар ауданымен көршілес. Солтүстік шығыста Ресей Федерациясы Новосібір облысы Қарасуық және Баған аудандарымен шектеседі. Ал батыста Качир ауданының шекарасы Ертіс өзені. Аудан орталығы – Тереңкөл ауылы.

Ауданның жалпы аумағы 6,75 мың км², оның территориясында 42 елді-мекен бар. 2.1 кестеде көрсетілгендей халықтың тығыз орналасуы бір шаршы метр 3,2 адамды құрайды.

2.1 кесте Качир ауданының территориясы және тығыздығы

Көрсеткіш	Территория, мың шаршы метр	Халық тығыздығы, бір шаршы метрге адам				
		2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 Жыл
Павлодар облысы барлығы	124,8	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Качир ауданы	6,75	3,3	3,3	3,3	3,2	3,2

Ауданның әкімшілік – аумақтық құрылымына 12 ауылдық округ кіреді, атап айтқанда:

- Байқоныс ауылдық округі;
- Береговой ауылдық округі;
- Бобровка ауылдық округі;
- Верненка ауылдық округі;
- Воскресенка ауылдық округі;
- Жаңа-Құрылыс ауылдық округі;
- Ивановка ауылдық округі;
- Калиновка ауылдық округі;
- Тереңкөл ауылдық округі;
- Октябрь ауылдық округі;
- Песчан ауылдық округі;
- Федоровка ауылдық округі.

Аудан бойынша барлығы 42 елді-мекен бар.

Качир ауданы тұрақты экономикалық мүмкіндігі бар аудан. Оның территориясында үлкен және орта, қаржылық-тұрақты ауыл шаруашылық

құрылымдары бар. Осы бағыттардың негізгі қызметі мал шаруашылығы және өсімдік шаруашылығы.

Өсімдік шаруашылығын дамытудағы басым бағыттары тұқым шаруашылығы, жерді тиімді пайдалану, суармалы учаскелер аумағын кеңейту болып табылады.

Соңғы бірнеше жылдары ауданда экономика жағдайы макроэкономика көрсеткіштерін оң динамикаға өзгеруін қамтамасыз етіп қолайлы қалыптасты. Өндірістің өсу қарқынымен бірге тұрғындардың табысын көтеруге қол жеткіздік.

2012 жылы ауа райының нашар болуына байланысты егістік ылғалдылығының жетіспеушілігінен ауыл шаруашылық өнімдері үлесінің қысқартылуы байқалды.

Алайда 2014 жылы егін жақсы жиналды, жөндеуден кейінгі салмағы – 61,1 мың тонна. Астық өнімділігі – 7,3 ц/га құрады. Ауыл шаруашылығының салмақ үлесінің өсуіне қолайлы ауа райы және қажетті агро техникалық шаралардың сапасы әсерін тигізді.

Облыстық маңызы бар қалалар мен аудандардың (статистика жөніндегі Қазақстан Республикасы Агенттігінің мәліметтері бойынша) әлеуметтік-экономикалық дамуын бағалау рейтингінің қорытындысы бойынша Качир ауданы 2014 жылы облыстың басқа аймақтарынан 1 орынға иеленіп, даму динамикасы жоғары аймақтардың тобына жатқызылды.

Ауданда ауылдық елді-мекендердің әлеуметтік-экономикалық даму бағасы бойынша 9 ауыл жоғары ықтималды дамуымен, 24 орта ықтималды дамуымен, 9 төмен ықтималды дамуымен.

Ауданның барлық ауылдық округтері 100% электроэнергиямен, телерадиомен және байланыспен қамтылған.

Демеу ауылдарды әрі қарай дамыту және ауылдық жерлерде өмір сүру және жұмыс жасау үшін жағдай жасау мақсатында ауыл шаруашылық, білім және денсаулық, инфрақұрылым және т.б. салаларды дамытуға бағытталған іс-шаралар бекітіліп жүзеге асырылуда.

2014 жылдың 1 қаңтар жағдайы бойынша Качир ауданының тұрғындар саны 21,3 мың адамды құрайды (2.2 кесте), яғни Павлодар облысының жалпы тұрғындар санынан 2,84% және аймақтың ауыл тұрғындары санынан 9,2 % құрайды.

2.2 кесте Качир ауданының тұрғындар саны

Көрсеткіштер	2010жыл	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Павлодар облысының тұрғындар саны, мың адам, оның ішінде	742,3	741,3	746,1	747,0	749,0

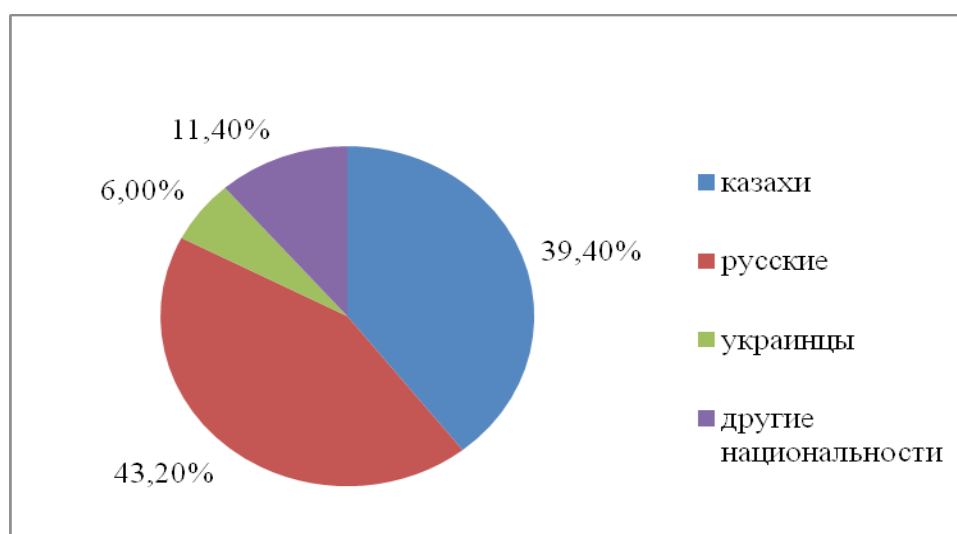
2.2 кестенің жалғасы

--	--	--	--	--	--

1	2	3	4	5	6
Павлодар облысының ауыл тұрғындарының саны, мың адам	238,3	235,6	234,3	232,6	230,8
Качир ауданының тұрғындар саны, мың адам	21,7	21,6	21,5	21,3	21,3
Павлодар облысының жалпы тұрғындар санынан үлесі, %	2,9	2,9	2,88	2,85	2,84
Павлодар облысының жалпы ауыл тұрғындар санының үлесі, %	9,1	9,1	9,1	9,1	9,2

Жалпы 2.2 кестедегі мәліметтерге қарағанда Качир ауданы үшін бұл талдаушы кезең тұрғындар санының төмендеу тенденциясына әкеп соқтырғанын көрсетеді.

2013 жылы жүргізілген халық санағы бойынша анықталған Качир ауданының ұлттық құрылымы 2.2. суретте көрсетілген. Суретке сәйкес ауданда жалпы тұрғындар санынан ұлттың көпшілігі - орыс ұлты (43,2%), қазақ ұлты 39,4 %

2.2 сурет Качир ауданының ұлттық құрамы

Качир ауданының экономика құрылымы ілгерішіл және жан-жақты дамуымен сипатталады. Ауданның өнеркәсіп құрылымы 2.3 кестесінде көрсетілген.

2.3 кестесінде көрсетілгендей талдаушы кезеңде өнеркәсіп өндірісі құрылым саласының өзгерістері байқалған жоқ. Ең көп үлес салмағы өңдеуші өнеркәсіптен байқалады, яғни 2014 жылы жалпы өнім көлемінен 89,3% үлеске тең.

2.3 кесте - Качир ауданының өнеркәсіп құрылымы (пайызбен)

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Өнеркәсіп – барлығы, Оның ішінде:	100,0	100,0	100,0
Өңдеуші өнеркәсіп	93,3	76,9	89,3
Электр құрал-жабдықтары, газ, пар шығару және ауаны тазалау	5,1	22,2	9,5
канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау	1,6	0,9	1,2

Жалпы 2.4. кестедегі мәліметтер бойынша 2014 жылы облыстық өнеркәсіп өндірісінің көлемінен Качир ауданының үлесі болмашы 0,11%.

2.4 кесте - Өнім көлемі (жұмыс, қызмет)

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Павлодар облысы – барлығы миллион теңге, Соның ішінде	843970	964739	1202392
Качир ауданы	890,0	676,4	1340,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	0,10	0,07	0,11

Өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индексі экономика қызметінің негізгі түрлері 2.5 кестеде көрсетілген

Кестеде көрсетілген мәліметтер бойынша өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индекс динамикасы бір қалыпты емес. 2013-2014 жылдары орта есеппен өнеркәсіп өнімдерінің өсу қарқыны 105,9%.

2.5 кесте - Өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индексі экономика қызметінің негізгі түрлері бойынша (өткен жылдардағы пайызбен%)

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Өнеркәсіп – барлығы, оның ішінде:	113,0	110,5	133,4
Өңдеуші өндіріс	117,2	108,6	94,4
Электр энергиясын, газды және суды бөлу және өндіру	-	-	-
Электр құрал-жабдықтары, газ, пар шығару және ауаны тазалау	100,0	99,3	104,0
Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау	106,8	61,7	101,2

2014 жылы өнеркәсіп өнімінің көлемі 1340,0 миллион теңгені құрады,

өнеркәсіп өнімдері физикалық көлемінің индексі 94,4% құрады 2.5, 2.6. кестелерінде көрсетілді

2.6 кесте - Өңдеуші өнеркәсіптің өнімдерін өңдеу көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2012 жыл		2013 жыл		2014 жыл	
	теңге миллион	ИФО %	теңге миллион	ИФО %	теңге миллион	ИФО %
Өңдеуші өнеркәсіп	890,0	117,2	676,4	108,6	1340,0	94,4

Жоғарыда аталып өткендей ауданда өнеркәсіп құрылымының басымдығы өңдеуші өнеркәсіп. құрылымның нәтижесі тағам өнімдері өндірісінің үлес салмағы - 84,5% екенін байқауға болады.

2.7 кесте - Ауыл шаруашылық қайта өңдеу өнімдерінің қажетті түрлерінің өндіріс динамикасы

Атауы	өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 ж. %
Жас және суытылған ет	тонна	647,0	779,0	777,0	120,1
Рафинатталмаған күнбағыс майы	тонна	596,0	742,0	1047,0	175,7
Сүт өнімдері	тонна	76,0	32,0	172,0	226,3
Жаңа піскен нан	тонна	2256,0	2404,0	3981,0	176,5

2012-2014 жылдардағы талдау тағам өнеркәсібі саласы дамып келе жатқаны байқалады. (2.7 кесте).

2012 жылы ауданда 1 жаңа қайта өңдеу нысаны жұмысқа енгізілді. «Green-Hause Павлодар» ЖШС рафинатталған күнбағыс майын өндіру цехы, «Заря» СПК өнімдері, «Иларбек» шұжық цехы өнімдерінің шығарылымы артты.

Жалпы ауданда ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеу бойынша 25 нысан, оның ішінде 11 наубайхана, 4 күнбағыс майын шығаратын цех, 1 диірмен, 3 шұжық цехы, 2 күнбағыс тұқымдарын бөлшектеу бойынша цехтары, 4 сүтті қайта өңдеу бойынша цехтары жұмыс істейді.

Аудан территориясында дайын металл бұйымдары және машина құрылымы бұйымдары саласын өндейтін «Песчан жөндеу-механикалық заводы» ЖШС жұмыс істейді. (2.8 кесте).

2.8 кесте - Металлургия өнімдерін өңдеу

Көрсеткіштер атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Дайын металл бұйымдарын шығару	млн. теңге	48,0	58,0	109,0
Машина құрылымы	млн. теңге	60,0	83,0	79,0

Металл бұйымдары өндірісінің талдауы бойынша металл өнімдерінің өндірісі үнемі жоғарылап жатқанын көрсетеді.

Машина құрылысында аздаған құлдырау байқалады. Қазіргі уақытта кәсіпорын ауыл шаруашылық өнімдерінің сұранысында жүрген топырақ өңдейтін құралды шығарумен айналысуда.

2.9 кесте - Жылу энергиясын өңдеу динамикасы

Атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 ж. %
Жылу энергия	мың Гкал	111,7	166,0	246,0	220,2

2012-2014 жылдардағы жылу энергиясы өндірісінің талдауы бойынша жылу беруге қосылған жаңа нысандарға байланысты жылу энергиясының беталысы артып отыр (2.9 кесте).

2012-2014 жылдары барлық ауыл шаруашылық өнімдері құрылымы ауа райы – климаттық жағдайларға байланысты өзгерді (2.10 кесте).

Ауданда ауыл шаруашылық өнімдерімен 12 ауылшаруашылық кәсіпорындар, 204 шаруа және фермер қожалықтары, 6764 жеке тұрғындар айналысады.

2.10 кесте - Ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру құрылымы (пайызбен)

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Ауыл шаруашылығы – барлығы	100,0	100,0	100,0
Оның ішінде:			
Өсімдік шаруашылығы	51,5	54,9	41,7
Мал шаруашылығы	48,5	45,1	58,3

Ауыл шаруашылық өнімдерінің жалпы өндірісі 2012 жылы қолайсыз ауа райы – климаттық жағдайына байланысты 2010 жылға қарағанда азайды және 87,1% құрады.

Қақир ауданының ауыл шаруашылық құрылымы 2.3. суретте көрсетілді.

2014 жылы мал шаруашылығы 58,3% құрады, өсімдік шаруашылығының үлесі 41,7%. Алайда өткен жылдармен салыстырғанда кейбір құрылымдық орындардың өзгерісі болды. Мал шаруашылығының үлесі 13,2 пайызға қысқартылды, осыншама өсімдік шаруашылығының үлесі артты (2.11 кесте).

2.11 кесте - Ауыл шаруашылық өнімдерінің көлемі

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Ауыл шаруашылық өнімдерінің көлемі, млн. теңге	8040,0	8845,1	7003,7
% өткен жылмен	110,9	110,0	75,5
Оның ішінде:			
Өсімдік шаруашылығы, млн. теңге	4140,0	4859,1	2918,1
% өткен жылмен	125,6	117,4	60,0
Мал шаруашылығы, млн. теңге	3900,0	3986,0	4085,6
% өткен жылмен	101,2	102,2	102,5

2014 жылы ауыл шаруашылық өнімдері өндірісінен мал шаруашылығының үлесі 61,2 %, өсімдік шаруашылығының үлесі 38,8%. Салада ауыл шаруашылық малдарының саны тұрақты өсуі және ауыл шаруашылық өнімдері өндірісінің көлемі сақталуда.

2014 жылы ауданда ауыл шаруашылығын дамытуға түрлі қаржыландырулардан 655,3 млн.теңге қаражат бөлінді.

Республикалық бюджеттен субсидия және трансферттер ретінде 395,4 млн. теңге бөлінді, оның ішінде:

- астық өнімділігінің артуын қолдауға және ауыл шаруашылық өнімдерінің сапасын арттыруға - 1,1 млн. теңге (минералды тыңайтқыштарды сатып алу) субсидия;

- ВПР жұмыстарын және астық жинауға қажетті жанармай және басқа да ТМЦ бағасын арзандатуға – 276,3 млн. теңге;

- мал шаруашылығының сапасын арттыруға – 83,1 млн. теңге (ет, сүт);

- асылтұқымды мал шаруашылығын дамытуды қолдау - 4,5 млн. теңге;

- эпизопқа қарсы шараларды өткізу трансферттеріне – 34,9 млн. теңге [36].

Несие алуға барлығы 259,94 млн. теңге бөлінді, оның ішінде:

- “Технолизинг” ЖШС ауыл шаруашылық техникаларын сатып алуға 23,14 млн. теңге;

- “КазАгроФинанс” АҚ ауыл шаруашылық техникаларын және құрал жабдықтарын сатып алуға 192,9 млн. теңге;

- “Сыбаға” бағдарламасы бойынша “Ауыл шаруашылығын қолдау қаржы қоры” АҚ қара мал сатып алуға – 34,0 млн. теңге;

- “Аграрлы Несие Корпорациясы” АҚ “Сыбаға” бағдарламасы бойынша қара мал сатып алуға 9,9 млн. теңге.

Сонымен қатар ауыл шаруашылық өнімдерін өндірушілердің жеке қаражаттарына 8,8 млн. теңге сомасына ауыл шаруашылық техникаларын сатып алынды.

Аудан қожалықтарына облыстық тұқым шаруашылығынан 719 тонна көлемінде жоғары сортты астық тұқымдары бөлінді. Субсидияландырылған минералды тыңайтқыштар 129 тонна сатып алынды.

2014 жылғы 1 қаңтар жағдайы бойынша мал басы 24,7 мың басты құрады, облыстық көрсеткіштен 2.12 кестесінде 6,8% құрап отыр.

2.12 кесте - 1 қаңтарға ірі қара мал басы

Көрсеткіш	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Ірі қара мал басы барлығы, мың бас	373,6	360,6	364,0
Оның ішінде			
Качир ауданы	27,0	23,0	24,7
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	7,2	6,4	6,8

Ауыл шаруашылық малдарының барлық түрлері санының оң өсу динамикасы байқалады (2.13 кесте).

Таблица 2.13 - Мал шаруашылығы өнімдерінің өндірісі

Көрсеткіштер	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
Мал және құстарды союды жүзеге асыру			
Павлодар облысы – барлығы, тонна	74941,8	75015,1	75102,8
оның ішінде			
Качир ауданы	6200,0	6200,0	6200,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	8,27	8,26	8,25
Барлық сүт түрлерінің өндірісі, тонна			
Павлодар облысы – барлығы, тонна	347518,7	348412,4	351368,4
Качир ауданы	29600,0	30000,0	30400,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	8,51	8,61	8,65
Жұмыртқа өндірісі, мың дана			
Павлодар облысы – барлығы, тонна	186486	181923	64042
оның ішінде			
Качир ауданы	7000,0	7000,0	7000,0
Облыстық көрсеткіштегі үлесі, %	3,75	3,84	10,9

Былырғы жылдың аналогтық кезеңімен салыстырғанда ірі қара мал басы 7,4 %, артты, оның ішінде сиырлар 16,3%, қойлар мен ешкілер 3,2%, жылқылар 4,3 %, құстар 1,0%. Еттің барлық түрлері өндірілді – 6171,0 тонна, 2014 жылдың деңгейімен 100,2 % құрайды. Сүттің жалпы өндірісі 30417,0 тонна немесе өткен жылмен салыстырғанда 101,4 %, 6983 мың дана жұмыртқа шығарылды немесе 2014 жыл деңгейіне 100,2 %. 1 сүт беретін сиырды орташа саууға 2676 кг немесе 2014 жылдың аналогтық кезеңіне 101,9 %. 10655 бас немесе 2014 жылға 101,4% бұзау, 1980 (104,5%) бас құлын, 16213 (108,3%) бас қозы, 13151 (123,2%) бас торай алынды. Бір мекиенге орташа жұмыртқа шығару 138 дана (107,4%).

2015 жылы асыл тұқымды малдардың саны: ірі қара мал – 1503 басты құрады. Ауданда 4 асыл тұқымды қожалығы жұмыс істейді: сүт мал шаруашылығында – 2 (“ПЦ Песчан” ЖШС, «Вильгельм» ШҚ), ет мал шаруашылығында – 2 (“Дидар” ШҚ, “Бекболат” ШҚ). Сонымен қатар асыл тұқымды қара мал “Зуенко” ШҚ, “Шаров” ШҚ, “Береговое” ШҚ бар. Осыдан

басқа ауданның 11 ауыл шаруашылық ұйымдары үлкен масштабты селекция бағдарламасына енгізілді.

Аудан бойынша ауыл шаруашылық малдарының барлығынан 77 % жеке шаруашылықта, 8,6 % мал – ауыл шаруашылық кәсіпорындарында және 14,4 % - шаруа, фермер қожалықтарында. Бұл жағдай селекция қолжетімділігін қолдануды, малдарды асырауды және прогрессивті технологияларды ұстауды қиындатады.

Ветеринарлы-санитарлы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында және малдарды сою ережелерінің талаптарына сәйкес ауданда 11 сою алаңдары жұмыс істейді. Құрбан болған малдарды пайдаға асыру үшін 31 мал қорымы қолданылады. Ветеринарлы - профилактикалық іс-шаралары бекітілген жоспармен жүзеге асырылады. Жергілікті атқарушы органдар штатында 92% ветеринар мамандары бар.

Аудан бойынша 12 жасанды тұқымдандыру пунктері бар. Қазіргі уақытта барлық пунктер жұмыс істейді, онда 1971 мал басы тұқымдандырылды, қамту пайызы 17,3 пайызды құрайды.

Өсімдік шаруашылығы саласын дамытуға аудан дәнді өндірісімен (жазғы егіс алаңынан 58,3%) және күнбағыстан (41,0%) мамандандырылады. Аймақта егілетін дәнділер бидай, арпа және қарамық, яғни егіс алаңынан 69,3%, 15,2% және 7,0% құрайды.

Одан басқа, ауданда картоп және жемістер егіледі (2.14 кесте).

2.14 кесте - Өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемі

Атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Барлық жиын				
Астық (өндірілгеннен кейін)	мың тонна	32,5	61,1	23,9
Күнбағыс	мың тонна	21,8	15,6	13,7
Картоп	мың тонна	20,5	28,7	1,8
Жемістер	мың тонна	2,0	2,6	2,54
Ауыл шаруашылығының астық өнімділігі				
Астық (өндірілгеннен кейін)	ц/га	4,8	7,3	2,6
Күнбағыс	ц/га	3,3	2,2	2,0
Картоп	ц/га	186	250	16
Жемістер	ц/га	175	235	240

Ауданның ауыл шаруашылығын дамытуда суармалы жерді пайдалану ажырамас бөлігі болып табылады. Качир ауданында суармалы жердің жалпы көлемі 5770 га құрайды, оның ішінде 2889 га егістік жерлер, оның 660 га суарылады. Әрі қарай ауданда қолданбайтын суармалы учаскелерді қайта құру және қалпына келтіру үшін инвесторларды тарту бойынша жұмыстар жүргізілуде.

2015 жылы Бобровка ауылдық округінде «Жас Нұр» ЖШС-не бұрын суармалы жер болған 1118 га қалпына келтіру және эксплуатацияға енгізу үшін жер бөлініп берілді.

Суармалы жерлерді жақсарту бойынша тамшылап суару жүйесін енгізумен жұмыстар жүргізілуде. Жемістер мен картопты егу бойынша заманауи суармалы машиналар мен техникаларды ылғалды сақтайтын технологияларды сатып алу басталды.

Сонымен қатар, ауданның ауыл шаруашылығында көкейкесті мәселелер де бар:

- жалпы АПК бойынша: шағын тауарлар өндірісі басым; инновация жетістіктеріне кіру әлсіз; жеке өнім түрлеріне бәсекеге қабілеттілігі төмен;

- өсімдік шаруашылығында: агротехника төмен; ауыл шаруашылық техникалары мен құрал жабдықтарының тозуы, жемістер мен картоп қорын сақтауды қамтамасыз ету үшін көкөніс қоймасы талаптарына сәйкес келмеуі; сезон аралығында аудан және облыс тұрғындарын қамтамасыз ету үшін жылыжайлардың жеткіліксіздігі;

- мал шаруашылығында: нашар тұқымды мал санының басымдылығы (77 % үй шаруашылығында); көп еңбекті қажет ететін технология процестері деңгейінің төмендігі, техника құрал-жабдықтарының тозуы; азық баланстандырылмаған; құрал жабдықтармен қамтамасыз етілген мал сою пунктерінің және алаңдардың сонымен қатар, мал қорымының аздығы;

- ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеуді дамыту бойынша: жергілікті жерлерде орналасқан қайта өңдеу кәсіпорындарының төмен техникамен қамтамасыз етілуі, сонымен қатар оны қайта құралдандыру үшін қаражат айналымы жеткіліксіз; төмен маркетингке байланысты жобалар толық қолданбайды, сапасы және байлау дизайны бойынша шығарылатын өнімдердің бәсекеге қабілеттілігі төмен.

Качир ауданында 2012-2014 жылдары шағын және орта бизнесті дамыту жалпы пайдасы мен қаржы көрсеткіштерінің жоғарылау тенденциясы байқалады. Ондағы жұмыскерлердің тұрақты санына байланысты.

Соңғы үш жылда жұмыспен қамтылғандардың саны 5,9 % артты [36].

Тіркелген субъектілердің саны бойынша сауда және қоғамдық тамақтану кәсіпорындары басым - 59,4 %, транспорпен – 17,4 %.

Осымен бірге кейбір құрылымдардың жылжу орындары болды. Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау тенденциясы үлесінің төмендеуі байқалады. 2013 жылы салмақ үлесі 1,6% құраса, 2014 жылы – 1,2% құрады.

2013 жылы ауданның өнеркәсіп өндірісінің көлемі 1500,0 млн.теңге, яғни 2014 жыл сәйкес кезеңнен 57,2 % көбірек.

2014 жылдың 1 қаңтары жағдайы бойынша шағын және орта кәсіпорындардың тіркелген субъектілері 1043 бірлікті құрады, оның ішінде шағын және орта кәсіпорынның заңды тұлғалары – 41 (жалпы санынан 3,9 %), 787 – жеке кәсіпкерлер, 215 шаруа (фермер) қожалықтары (2.15 кесте).

2.15 кесте - Шағын және орта кәсіпкерліктің негізгі көрсеткіштері

Атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 г.	2014 ж 2012 ж %
Жұмыс істейтін шағын және орта кәсіпкерлер субъектілерінің саны, бірлік	738	747	757	102,6
Шағын және орта кәсіппен айналысатындар саны, адам	2106	2123	2166	102,8
Тауар, жұмыс және қызметтердің шығару көлемі, млн. теңге	890,0	676,4	1098,0	123,4

Шағын және орта кәсіпкерлер субъектілерінің белсенді жұмыс істейтіндер саны 515 бірлікті құрап отыр (2011 жыл деңгейіне 97,4%).

2015 жылдың 1 қаңтар жағдайы бойынша шағын және орта кәсіпорындарда жұмыспен қамтылғандардың саны 2166 адам, оның ішінде шағын кәсіпорындарының заңды тұлғалар саны 234 адам (10,8 %), жеке кәсіпкерлер – 751 адам (34,8 %) және шаруа қожалықтары – 1181 адам (54,4%).

Соңғы жылдары Качир ауданына тартылған инвестициялар көлемінің динамикасы оң тенденцияға иеленді (2.16 кесте).

2.16 кесте - Инвестиция қызметінің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Негізгі капиталға инвестиция, млн. теңге	682	862	2071
Өткен жылға, %	26,1	118,6	228,7

2014 жылы ауданның негізгі капиталына 2071,0 млн. теңге инвестицияланды, 2013 жылмен салыстырғанда 3 есе көп.

Қаржыландыру көздерінің құрылымында инвестициялар бюджеттік қаражатқа үстемдік жасайды, талданатын кезеңге олардың үлесі 49,4%-дан 74,3%-ға дейін өсті. Кәсіпорындардың, ұйымдардың және тұрғындардың, несиелік капиталдардың жеке қаражаттарының үлесі жалпы салым көлемінен 50,6% - дан 24,9%-ға, 2,9%-дан 0,8%-ға дейін төмендеді.

2013-2014 жылдары инвестициялар ғимараттарды, жолдарды, машиналарды, құрал-жабдықтарды және басқа да жөндеу және құрылыс жұмыстарына бағытталды.

2011 жылы Песчан ауылында жаңа дәрігерлік амбулатория ғимараты салынды.

Соңғы жылдары ауданда бөлшек тауар айналымының өсу тенденциясы сақталуда (2.17 кесте).

2.17 кесте - Сауданың негізгі көрсеткіштері

Атауы	Өлшем бірлігі	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Тауар айналымы	млн. теңге	1388,7	4118,1	5464,2	393,5

2014 жылы бөлшекті тауар айналымының көлемі 5464,2 млн. теңге құрады, 2013 жылдың сәйкес мерзімінен 32,7 % артық [14].

2014 жылда бөлшекті тауар айналымы құрылымында азықты тауарлар өндірісі 76,1 %, азықты емес тауарлар өндірісі – 23,9 % құрады. Сонда 2014 жылы бөлшекті тауар айналымы құрылымында азықты тауарлардың үлесі 46,5 %, осыған сәйкес азықты емес тауарлардың үлесі – 53,5 %.

Жеке кәсіпкерлік қызметімен айналысатын жеке тұлғалардың тауар айналымы үлесі іске асыру каналдары бойынша үстем алады – 100,0%.

Ауданның сауда жүйесі 147 стационарлы дүкендермен ұсынылды. Сауда желісін кеңейту жалғасуда.

Жалпы аудан территориясында 3 сауда үйі және әмбебап типтегі 1 нарық әрекет етеді. 2014 жылы ауданның ауылдық округтерінде 2 сауда нысаны мен Тереңкөл ауылында жалпы аумағы 102 шаршы метр 1 сауда нысаны жұмыс істеуге енгізілді. Ішкі нарық дамуының позитивті факторы сақталады – сауданың өркениетті нысанындағы сыбағалы салмағының сақталуы: сауда үйлері, киоск желілерінің қысқартылуы есебінен қазіргі заманғы дүкендері.

«Сауда» саласына 708 адам қамтылды (кәсіпкерлік саласында қамтылған санынан 33,0 %).

Сауда желісінің интенсивті өсуі халықтың санымен және төлеуге қабілеттілігімен, сонымен қатар шағын сауда кәсіпорындарының қысқарту есебінен ірі сауда кәсіпорындары санының артуы салдарынан шектелгенін айта кету керек.

Качир ауданында бәсекелестіктің дамуы үшін кәсіпкерлік қызметінің дамуы және бәсекелестік ортасын жақсарту бойынша қажетті инфрақұрылымды құру шаралары жүзеге асырылады.

Ауданның ішкі нарығын жеміс-көкөністі өніммен толтыру мақсатында жергілікті ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілеріне нарық территориясында ақысыз және жеңілдікті сауда орындары ұсынылады, доңғалақты сауда ұйымдастырылады, үнемі ауыл шаруашылық өнімдерінің жәрмеңкесі өткізіледі. Облыстық ауыл шаруашылық жәрмеңкелерін өткізу кезінде сомасы 39540,0 мың теңгеге жергілікті ауыл шаруашылық тауарларын өндірушілердің өнімі жүзеге асырылды, іске асыру бағалары нарық бағаларынан төмен. Павлодар қаласында Качир ауданының «Тереңкөл» әлеуметтік дүкені ашылды, онда да ауыл шаруашылық өнімінің ассортиментін жүзеге асыру нарық құнынан 10-15 %-ға төмен бағамен өндіріледі.

Кәсіпкерлікті қолдау бағдарламасы бойынша 2012 жылдан 2014 жылға дейін аудандық бюджеттен 681 мың теңге бөлінді.

«Бизнес советник» бағдарламасы бойынша «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қорымен» бірлесіп жаңа бастап келе жатқан және әлеуетті кәсіпкерлерге, уақытша жұмыссыздарға, «Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасының 4

бағытына қатысты өздігінен жұмыс жасайтын тұрғындарға оқытылатын 2 күндік семинарлар өткізіледі.

«Жұмыспен қамту 2020» бағдарламасы бойынша кәсіпкерлік негіздерін оқыту бойынша 2 күндік курстар өткізілді.

Ауданда аудан әкімдігінің қаулысымен кәсіпкерлермен жұмыс жасау үшін сараптамалық және үйлестіру кеңестері құрылып, жұмыс жасауда. Онда бағдарламаға қосу үшін жаңа бизнес-идеялар, жобалар қарастырылады, мәселелер қаралып, ауыл шаруашылық кәсіпкерлігінің мәселелері шешіледі.

2014 жылғы 1 қарашадан бастап «Кәсіпкерлікті және инновацияларды дамыту орталығы» ЖШС құрылып, өз қызметін жүзеге асырады. Орталық мамандары ауылда кәсіпкерлікті құру және қолдау бойынша бағдарламалық және заңнамалық құжаттарды түсіндіру бойынша қызметтер көрсетеді, әлеуетті кәсіпкерлерді шағын және орта бизнеске жұмылдырады, бастап келе жатқан кәсіпкерлерге сервис қызметтерін (бухгалтерлік, заңды, ақпараттық) ұсынады.

Бизнесті жүргізудің басымды бағыттары бойынша халық арасында түсіндірме жұмыстары өткізіледі.

Қазіргі уақытта аудан бюджетінен 1 млн теңге көлемінде қаражат бөлінген кәсіпкерлікті дамыту картасы әзірленуде.

Аудан территориясында мұнай өнімдерін іске асыратын 5 операторға жататын 9 АЗС қызмет етеді. Аталмыш операторлар он жылға жақын мерзімде қызмет етеді, олардың қызметі тұрақты даму сипатында. Сауда бәсекелестіктің дамуы үшін ЖЖМ іске асыру нарығындағы мәселе мұнай өндейтін зауыттар инфрақұрылымына аудандық операторлардың шектеулі қолжетімділігі болып табылады.

Дәрілік құралдарды бөлшектеп іске асыру нарығы.

Качир ауданының территориясында жеке меншік нысанындағы фармацевтика қызметінің 19 объектілері жұмыс істейді, оның ішінде: Тереңкөл ауылында 5 дәріхана, 12 дәріхана пункттері және дәрілік құралдармен қамтамасыз ететін 2 жылжымалы дәріханалар.

Бәсекелестікті дамыту бойынша негізгі тосқауылдар: фармацевтика қызметін лицензиялаудың күрделі және ұзақ үрдісі; фармацевтика қызметін жүзеге асыру үшін ғимараттардың санитарлық нормаларға сәйкестігінің ұсынылатын талаптары; қызметі дәрілік құралдарды дайындаумен, қабылдаумен, сақтаумен, жіберумен және сатумен байланысты дәріханалық мекеме қызметкерлеріне қойылатын біліктілік талаптары, жеткізілетін тауарды тіркеу мен сертификат болып табылады.

Азық-түлік тауарларды бөлшектеп іске асыру нарығы.

Аталмыш нарық сатушының сауда объектілерін сатып алушыға жақын орналастыруға ұмтылатынымен сипатталады, яғни ауылдың «игерілмеген» территорияларында айналым мен кірісті жоғарылату мақсатында.

Нарыққа кірудің негізгі тосқауылы азық-түлік тауарларының әлеуетті жеткізушілерінің талдау нарығына кіру үшін қажетті сауда объектілерін салу және жеке меншікке сатып алумен байланысты күрделі шығындар мен бастапқы инвестициялардың көлемі болып табылады.

Азық-түлік тауарларын іске асыру нарығында бәсекелестік жеткілікті дамыған. Осыған байланысты, аталған тауарлы нарық жоғары байытылған болып табылады. Бағаларды мемлекеттік реттеу осы тауар нарығында жоқ, осымен нарық субъектілері үшін нарықты жақсартады.

Мал шаруашылығы өнімінің өндірісі мен іске асыру нарығы.

Мал шаруашылығы өнімінің өндірісі мен іске асыру нарығы қосалқы үй шаруашылығын есептемегенде 28 шаруашылықпен ұсынылған.

2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдайы бойынша Качир ауданында 4 тұқымды шаруашылық қызмет етеді, оның ішінде 2 – етті мал шаруашылығы, 2 – сүтті мал шаруашылығы [36].

Ет нарығы шағын тауарлы өндірісті қолға алуымен сипатталады (ет бағытындағы ірі қара мал мен құс фабрикасы бойынша ірі жемдеу кешендер мен алаңдардың жоқтығы). Осыған қоса, өнім өндірісінің көлемін ауданның ішкі қажеттіліктері толық қамтамасыз етеді. Ауданда мал шаруашылығы өнімін дайындау мен қайта өңдеу желісі дамыған. Ет пен сүтті сатып алу 27 дайындау пункттері (14 сүт бойынша, 13 ет бойынша) жүзеге асырады.

Аудан әкімдігі тұрақты негізде жергілікті бәсекелестіктің дамуы бойынша шаралар, соның ішінде әкімшілік тосқауылдарды төмендету, бәсекелестік қатынастардың ұнамды жағдайын құру, соның ішінде СПК арқылы қабылдайды.

2.2 Әлеуметтік сала дамуы деңгейінің талдауы

Качир ауданындағы демографиялық жағдай келесідей көрсеткіштермен сипатталады: 2012 - 2014 жылдардағы кезеңде халық саны 180 адамға кеміді және 2015 жылғы 1 қаңтарға 21 313 адамды құрады. Осымен бірге кейбір құрылымдардың жылжу орындары болды. Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау тенденциясы үлесінің төмендеуі байқалады. 2013 жылы салмақ үлесі 1,6% құраса, 2014 жылы – 1,2% құрады.

2013 жылы ауданның өнеркәсіп өндірісінің көлемі 1500,0 млн.теңге, яғни 2014 жыл сәйкес кезеңнен 57,2 % көбірек.

Ауданның демографиялық жағдайы табиғи өндіріс пен табиғи шығындардың үрдісінен тура тәуекелде тұр.

2014 жылы туғандар саны 367 адам, көрсеткіш 2012 жылмен салыстырғанда 103,7 %-ға өсті (2.18 кесте).

2015 жылы халық санының табиғи өсуі 115 адамға жетті, 2014 жылы 47 адамға қарсы, 1000 адамға коэффициент 5,4 құрады (2010 жылы – 2,2). 367 туылым тіркелді, 2014 жылдың деңгейінен 6,4%-ға жоғары.

2015 жылда туылым көрсеткіші 1000 тұрғынға 17,2 құрайды және 2012 жылмен салыстырғанда 8,2 % артты.

Өлім көрсеткіші 9,9 % кеміп, 1000 тұрғынға 11,8 құрады.

Качир ауданында тұрғындардың қартаю үрдісі күшейтілуде. 65 жастан жоғары халықтың үлесі 9,8 % құрайды.

2.18 кесте - Негізгі демографиялық көрсеткіштер динамикасы

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Жыл аяғындағы халық саны, мың адам	21,5	21,3	21,3	99,1
Жыл аяғына туғандар саны, адам	345	354	367	106,4
Жыл аяғына қайтқан адамдар саны, адам	298	281	252	84,6
Жыл аяғына халықтың табиғи өсімі, адам	47	73	115	244,7
Жыл аяғына 1000 адамға тұрғындар санының табиғи өсімінің (кетуінің) коэффициенті	2,2	3,4	5,4	245,5

Соңғы үш жылда ауданда көші-қон жағдайының жақсаруы байқалуда. Келген азаматтар санының артуы мен кеткен азаматтардың кемуінің тұрақты тенденциясы зерттелуде, осыған сәйкес тұрғындар миграциясының теріс сальдосы 2014 жылы 382-ден 2012 жылы 101 адамға кеміді (2.19 кесте).

2.19 кесте - Качир ауданы тұрғындарының миграциясы, адам

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Келді	259	246	446	172,2
Кетті	641	521	547	85,3
Миграция сальдосы	-382	-275	-101	X

2012 жылы келген мигранттардың саны 446 адам, кеткендер – 547 құрады, тұрғындар миграциясының теріс сальдосы 101 адам құрайды

2.20 кесте - 2014 жылдағы тұрғындар миграциясы, адам

Көрсеткіштер атауы	Келді	Кетті	Миграция сальдосы
Барлығы мигранттар, оның ішінде:	446	547	-101
Мемлекеттермен миграция:	-	-	-
Алыс шетел	1	0	1
Жақын шетел	1	52	-51
Ішкі миграция:	-	-	-
Өңіраралық	59	54	5
өңірлік	385	441	-56

Тұрғындардың ішкі миграциясында өңірлік миграция үстемдік етеді. Качир ауданында өңірлік миграцияның теріс сальдосы бар.

Ауданда демографиялық жағдайды жақсарту резервілері облыстағыдай жалпы тұрғындардың репродуктивті денсаулығын жақсарту, туу деңгейін арттыру, уақытынан бұрын қаза болу салдарынан тұрғындардың қысқартылуы (әсіресе еңбекке қабілетті жаста) болады.

Аудан еңбекке қабілетті тұрғындардың оң динамикасы мен оның өсуі үшін нақты резервілермен жоғары еңбек потенциалы қатынасымен айрықша болады.

Ауданның экономикалық белсенді халық саны 2012 жылы 15,5 мың адамды құрайды немесе тұрғындардың жалпы санынан 72,8 %.

2012 жылмен салыстырғанда 1,9%-ға төмендеді (2.21 кесте).

2.21 кесте - Качир ауданы еңбек нарығының негізгі индикаторлары

Көрсеткіштер атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж. 2012 жыл мен %
Экономикалық белсенді халық саны, мың адам, оның ішінде:	15,8	15,7	15,5	98,1
Экономикада қамтылған	15,3	15,1	15,0	98,0
жұмыссыздар, адам	550	545	502	91,2
ресми тіркелген жұмыссыз азаматтар саны, мың адам	0,05	0,03	0,03	60,0
Тіркелген жұмыссыздықтың деңгейі, %	0,3	0,2	0,2	X
ашық еңбек нарығында жұмыссыздықтың деңгейі, %	3,5	3,5	3,2	x

Соңғы жылдары тұрғындарды жұмыспен қамтуда маңызды тенденциясы жалпы жұмыссыздар санын азайту болып табылады. Осымен бірге кейбір құрылымдардың жылжу орындары болды. Канализация жүйесін сумен жабдықтау, қоқыстарды жинау және бөлуді бақылау тенденциясы үлесінің төмендеуі байқалады. 2013 жылы салмақ үлесі 1,6% құраса, 2014 жылы – 1,2% құрады.

2013 жылы ауданның өнеркәсіп өндірісінің көлемі 1500,0 млн.теңге, яғни 2014 жыл сәйкес кезеңнен 57,2 % көбірек.

Жыл сайын ашық еңбек нарығында жұмыссыздар деңгейінің төмендеуі байқалады – 2010 жылы 3,5%-дан 2012 жылы 3,2%-ға дейін.

Тұрғындарды жұмыспен қамту саласының құрылымында үлес салмағы ауыл шаруашылығына 63,4 %, қызмет саласында 36,0% жұмыспен қамтылған. (2.22 кесте).

Ауданның еңбек нарығындағы негізгі көкейкесті мәселелер білікті жұмыс күшіне ұсыныс пен сұраныс тепе-теңсіздік құрылымы, жеке санаттағы азаматтардың нысаналы тобын жұмыспен қамтудағы қиындықтар (әйел адамдар, мүгедектер, бас бостандығынан айырылу орындарынан босап келгендер, зейнеталды жастағы тұлғалар) жатады.

2012-2014 жылдардағы мерзімде аудандағы тұрғындардың кірістерінде жалпы оң динамика қаралды.

Кесте 2.22 Качир ауданының жұмыспен қамтылу құрылымы

Көрсеткіштің аталуы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Экономикада бос емес, барлық санынан:	100	100	100
Өнеркәсіп және құрылыс	0,4	0,6	0,6
Ауыл шаруашылығы, аңшылық, орман шаруашылығы, балық аулаушылық, балық өсірушілік	64,1	63,4	63,4
Қызмет сфера, соның ішінде:	35,5	36,0	36,0
Көлік және байланыс	10,5	10,6	10,6
сауда, көліктерді жөндеу және үйде қолданатын бұйымдар	24,2	24,2	24,1
Басқа салалар	65,3	65,2	65,3

Күнкөріс мөлшерінің минимумы 2012 жылмен салыстырғанда 2014 жылы 15786 теңге жетті, немесе 30% артты.

Халықтың өмір деңгейінің жақсаруына жету, бірінші кезекте халықтардың еңбек кірістерінің есебінің өсуі арқасында. 2012 жылмен салыстырғанда 2014 жылы еңбек ақының мөлшері 40% арттып, 58991 теңгені құрады. (2.23 кесте)

Салалар арасында еңбекақының жоғары сараптауы сақталады, жеке кәсіпорындар және қызметшілердің категориялары. Еңбек ақының ең жоғары деңгейі мынандай салалардың қызметкерлерінде қалыптасты, ақпарат және байланыс (125490 теңге), білім (59699 теңге), денсаулық сақтау (506502 теңге). Ең төмен еңбекақы деңгейі ауыл шаруашылық саласында байқалады.

Кесте 2.23 - Аудан тұрғындарының өмірі көрсеткіштерінің деңгейі

Көрсеткіштің атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Еңбек ақының орта айлық көрсетілген мөлшері, теңге	42048	50855	58991
Өткен жылдардағы %	115,0	120,9	116,0
Тұрғындар үлесі, күнкөріс мөлшерінен төмен кіріс алатындар, %	8,1	7,8	7,4
Тұрғындар үлесі, азық – түлік бағасынан төмен кіріс алатындар, %	0,8	0,5	0,4

Тұрғындардың әл – ауқатын көтеруде ауданымызда мақсатты жұмыстар жүргізілді. Нәтижесінде 2012 жылдан 2014 жылға дейінгі аралығында күнкөріс мөлшерінің минимумы төмен тұрғындар үлесі 0,7% төмендеді, және 7,4% құрады.

Азық – түлік қоржыны бағасынан төмен алатын халықтар үлесі 2012 жылы 0,4 пайызға кеміді және 0,4% құрады.

Аудан аумағында орталық аудандық аурухана, туберкулезге қарсы аурухана, 6 дәрігерлік амбулатория, 23 медициналық пункт, 2 ФАП, аудандық санитарлық-эпидемиялық станциясы жұмыс істейді. (кесте 2.24).

Кесте 2.24 - Аудан тұрғындарына емдік – профилактикалық көмектердің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Тұрғындардың дәрігерлермен қамтамасыз етілуі, 10000 адамға	14,4	15,0	15,0
Тұрғындардың орташа медициналық қызметкерлермен қамтамыз етілуі, 10000 адамға	69,3	76,2	70,4
Тұрғындардың аурухана кереуеттерімен қамтамасыз етілуі, бірліктері 10000 адамдарға	35,8	42,3	32,3
Амбулаториялық-поликлиникалық мекемелердің қуаттылығы, аусымда мың қабылданады	0,60	0,45	0,56

Ауданның денсаулық сақтау жүйесінде 32 дәрігер барлық мамандықпен қамтылған, медициналық қызметкерлердің орташа саны – 150 адам.

2014 жылы аудан бойынша туберкулез ауруына шалдыққандар саны 9,3% артты, 2012 жылы жаңа пайда болған қатерге шалдыққандар 5,3% артты, емдеу мекемесінде есепте аурулардың өмір ұзақтығының артуының есебі 5 жыл (кесте 2.25).

Кесте 2.25 - Аудан тұрғындарының науқастануының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2014 ж 2012 ж % ға
Ишемия жүрек ауруы, 100 мың ересек тұрғындарға	631,3	350,3	476,4	75,5
Туберкулез ауруына шалдыққандар, 100 мың адам	64,5	70,1	70,5	109,3
Жаңа пайда болған қатерге шалдыққандар, 100 мың адамға	281,1	163,6	295,9	105,3

Нәрестелік өлімінің артуы байқалады, 2014 жылға 20,9 құрады. Барлық өлім жағдайлары өмірмен сәйкестенбеген. Барлық жағдайлар түсіндірілген. Әкімшілік шаралар қабылданған.

ВИЧ індеттеріне шалдыққандар артқаны байқалады, 2012 жылға 15 тен 49 дейінгі ересектер тобы 0,3% құрады.

2014 жылы ишемия жүрек ауруына шалдыққандар 476,4 құрады, 100 мың ересек тұрғындарға, 2013 жылға қарағанда 24,5% төмендеді.

Ересектер мен балалардың ауру деңгейінің төмендегеніне қарамастан Качир ауданданың тұрғындарының денсаулық жағдайын өзекті өңірлерге жатқызуға болады.

Качир ауданының білім жүйесі 30 жалпы білім беретін мектептерден оның ішінде: 19 орта, 9 негізгі, 2 бастауыш құралған. Мемлекеттік тілде 7 мектеп, орыс тілде – 8 мектеп, аралас – 15 мектеп оқытылады. Сонымен қатар, ауданда

1 кәсіби лицей, 3 балабақша және 25 шағын орталықтар жұмыс жасайды. (кесте 2.26).

Кесте 2.26 - Білім саласының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіш атауы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.
Тұрақты мектепке дейінгі ұйымның саны	26	27	28
Ондағы балалар, адам	791	897	938
Күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер саны	32	32	31
Ондағы оқитындар саны, адам	3102	3069	3049
Кәсіби мектептердің саны (лицейлер)	1	1	1
Ондағы оқитындар саны, адам	207	186	159

Күндізгі жалпы білім беру мектептерінің жалпы саны қысқартылды одан кейін 2014 жылы 30 бірлікті құрады. Мектептер саны қысқаруының басты себебі ауылдық елді мекендерде бастауыш мектептерінің жабылуы, сонымен қатар ауыл тұрғындарының ауылдық жерлерден қалаларға көшуі және бала тууының деңгейі төмендеуі болып табылады.

Соңғы жылдары ауданымызда мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиеленушілер саны артып келетіні байқалады. Тапшылық орындар және мектепке дейінгі тәрбиені қамтуды арттыру ауданда мектепке дейінгі мекемелерді кеңейту және қалпына келтіру жолдарымен шешілуде. 2014 жылы екі шағын орталық ашылған, барлығы 25 шағын орталықтар жұмыс істейді.

Барлық мектептердегі 2,9 мың оқитын оқушылар (28,9% барлық аудан оқушылары арасынан) мөлшерінен ауданда аз комплекті мектептер 90,3% құрайды. Ауданның жалпы білім беретін мектептерінде мына мамандықтар бойынша кадрлар жетіспейді: математика, физика, химия, информатика.

2014 жылы 160 оқушының 124-і (77,5%) қатысқан ҰБТ қорытындысы бойынша орташа бал – 78,6 (2013 жылы – 91,04) құрады.

2014 жылы аудан мектептерінде ғаламторға жүйесіне қосылған 275 компьютер құрылғылары пайдаланылады, бір компьютерге алты оқушы қарастырылған. Барлық орта және негізгі мектептерде 54 интерактивті тақталар орнатылған. 199 мұғалім интерактивті тақта жұмысы бойынша оқу оқыды.

Педагогика ұжымы қызметінің сапалы көрсеткіштерінің бірі мектеп бірірушілерді жұмысқа орналастыру. 2012 жылы мектепті 160 оқушы аяқтады, оның 73(45,6 %) ЖОО түссе, 61 (38,1 %) орта арнайы оқу орнына, 13 (8,1 %) – ПТШ және лицейде оқуға түсті. Осылайша 91,8% мектеп бітірушілер оқуларын жалғастырды.

Ауданның мәдениет саласында 18 клубтық мекемелер, 1 жылжымалы мәдениет – сауықтыру комплексі, 15 кітапхана бар. Клубтық мекемелер желісі біртіндеп артып келеді: 2013-2014 жылдары екі мәдениет нысандары (Тегістік және Карасук клубтары) қалпына келтірілді.

«Жұмыспен қамту 2020» бағдарламасының төртінші бағыты бойынша республика бюджетінен бөлінген 12,8 млн. теңгеге Березовка ауылдық клубы

күрделі жөндеуден өтті. Аудан бюджетінің 3,0 млн. теңге көлеміндегі қаражатына Воскреснка ауылының клубының ғимаратына күрделі жөндеу жүргізілді.

2013-2014 жылдары орталық аудандық кітапханаға жөндеу жұмыстары жүргізілді, ғимаратты қаптау жұмыстары және абаттандыру жұмыстары орындалды. (7,2 млн.теңге)

Аудандық мәдениет үйіне музыкалық аппаратура, музыкалық құрал – жабдықтар, киіз үй, қазандық сатып алынды. 8 клуб телефондандырылды және 13 мекеме компьютер жабдықтарымен қамтамасыз етілді.

Құрамында 619 адам бар клубтық мекемелерде 62 шығармашылық құрылымдар бар. Әрбір ауылдық округте орташа есеппен 3-4 клуб құрылымдары (вокал, хориография топтары, түрлі клубтар) істейді.

Аудан мәдени дәстүрлерлерімен ерекшеленеді. Ресей федерациясының жақын маңдағы шекара өңірлерімен тығыз қарым қатынас орнатылып, Қазақстан халқы Ассамблеясының жанында этномәдени бірлестіктері жұмыс жасайды.

Клубтық типтегі мекемелер мәдениеттің көпсалалы өнеркәсіптеріне айналуға, олардың базасында жаппай әлеуметтік маңыздағы іс шаралар, көркемөнерпаз шығармашылығы, концерттер, киносөйіс-танымдар ұйымдастырылып, өткізіледі.

Бірыңғай ақпараттық кеңестік құру кітапхана қызметінің ұйымдастырудағы негізгі бағыты болып отыр. Аудан кітапханаларында екі электронды деректер базасы толықтырылуда. Аудан кітапханаларының электронды баспалары 70 дананы құрайды.

Кітап қорының жинағы 174809 бірлікті құрайды. Оның ішінде мемлекеттік тілде – 39282 дана. 2014 жылы аудан кітапханаларына 5054 дана кітап түсті, оның ішінде мемлекеттік тілде – 3823 дана. Кітап қорын толықтыруға аудан бюджетінен 1000,0 теңге бөлінген, 1741 кітап сатып алынды.

Әрбір ауылдық кітапхана 14-15 атаулы газет – журналдар, балалар кітапханасы 21 түрлерін алады. Аудандық кітапхана – 45.

Кітапханалар үшін: үстелдер, орындықтар, кітап сөрелері алынып, 4 кітапхана телефон байланысымен қамтылып, 6 компьютер сатып алынды.

2014 жылғы мәдениет саласы жүйелендіру үшін 163136,0 мың теңге қаражат бөлінген, оның ішінде мәдени – сауықтыру жұмыстарын қолдауға 116836,0 мың теңге, аудандық кітапхана жүйесін қамтамасыз ету үшін 35338,0 мың теңге қаражат бөлінді.

Ауданның тіл саясаты мемлекеттік тілді әрі қарай дамытып, оның қолдану аясын кеңейтуді қамтамасыз етуге мүмкіндік туғызу, лингвистикалық капиталды сақтауға бағытталған.

2.3 Сараптама қорытындыларын жалпылау: Качир ауданының бәсекелестігіне баға беру, оның мықты және әлсіз жақтары

Качир ауданының экономикалық – әлеуметтік жағдайына сараптама жасап, мынандай қорытынды шығарылды. Бұл аймақ алдағы уақытта инвестиция құюға мүмкіндіктері бар.

Аймақтың қолайлы географиялық жағдайы аудан аумағындағы автокөлік және жолдар желісін дамытуға себепші болды. Банктік жүйе дамуда. Қазіргі уақытта Қазақстан банктері филиалдарымен ұсынылған. Бұл қазіргі заманғы банктік қызмет көрсетуді толықтай қамтамасыз етуде.

Өңірлік және жетекші республикалық операторларымен ұсынылған телекоммуникация жүйесінің дамуы сапалы да берік байланысты қамтамасыз етеді. Ғаламтор жүйесін қолдану, бейне телефон басқа да қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар.

Автокөлік транспортының қызметінің сапасы артуда.

Транспорттық коммуникациялардың пайдалы жағдайы өңірдің дәстүрлі байланыстары аудан экономикасын бірқалыпты дамытып, тұрғындардың өмір сапасын арттыруға көмектеседі. Ауданда бірқатар экономикалық және әлеуметтік өзекті мәселелер бар. Оларды шешуге осы бағдарлама бағытталған. Ауданның әлеуметтік жағдайын баға бере отыра материалдық – техникалық база, бюджеттік қаржыландыру деңгейінің қысқартылуы жалпы мәселе болып отыр.

Ауданның экономикалық – әлеуметтік саласын дамытуға шағын бизнестің белсенділігінің жетіспеушілігі байқалады. Жергілікті бюджет кірістеріне шағын бизнестерден салықтың азайған түрі сақталған. Банктердің несиелік ресурстары көптеген шағын кәсіпкерліктер үшін қолжетімді болмай отыр.

Аудандағы автожолдардың 27 % қанағаттанарлықсыз жағдайда. Кейбір ауылдық тұрғын пунктері аудандық орталықпен байланыстыратын қатты жабындысымен автокөлік жолдары жоқ.

Структуралық кадрлар тапшылығы байқалады. Әсіресе, техникалық мамандықтары мен ауыл шаруашылығына қажетті мамандар тапшы.

Болымды жақтары:

1. Аудан территориясы арқылы транзит потенциалын анағұрлым дамыту үшін ауданның географиялық орналасқаны тиімді.

2. Аймақтың өнеркәсібін қайта өңдеу саласы үшін шикізат қоры айтарлықтай.

3. Бюджет шығындарының көп үлесі әлеуметтік қамтамасыз етуге, адам капиталын дамытуға және ішкі сұранысты қолдауға көмектеседі.

4. Ауданның тарихи-мәдени мұрасын сақтау, дамыту және насихаттау.

5. Мәдениет қызметкерлерінің әлеуметтік дәрежесін көтеретін конкурстарды өткізу сапасын жақсарту.

6. Тұрғындарда мәдениет саласының қызметін талап ету деңгейін арттыру.

7. Тиісті ТҮКІШ қызметтеріне жоғары сұраныс.

Әлсіз жақтары:

1. Шағын кәсіпорындарды дамыту деңгейінің жеткіліксіздігі.

2. Қайта өңделген және олардың кейбір импортталған үлесінің жоғары нәтижесі азық-түліктің бәсеге қабілеттілік деңгейінің жеткіліксіздігі.

3. Ұсақ тауарлы өндірістің басымдылығы.

4. Тұрғындарды сапалы ішетін сумен қамтамасыз ету мәселесі.

5. Коммуналды желілердің тозу деңгейінің жоғарылығы.

6. Қалалық және аудан орталығына ауыл тұрғындарының көшіп келуі.
7. Ауданда білікті мамандардың тапшылығы.
8. Тұрғындардың қатерлі пайда болған аурулардың жоғары деңгейі.
9. Күрделі және ағымдық жөндеу жұмыстарын қажет ететін және материалды – техникалық базасын нығайтуды қажет ететін білім нысандары.

Қатерлер:

1. Білікті кадрлардың жетіспеушілігінен еңбек өнімділігінің төмендеуі.
2. Ауданның еңбек нарығында жұмыс күшіне ұсыныс пен сұраныстың баланстандырылмаған.
3. Азық-түлік тауарлардың жеке түрлерін әкелудің ішкі тәуекелділігіне байланысты ауданның қауіпсіздік қатері
4. Жерді пайдалануда табиғи-климаттық жағдайлардың жағымсыз әсер етуі.
5. Ауданға тұрғындарды иммиграциялау деңгейінің төмендеуі.
6. Мәдениет ұйымдарының материалды-техникалық базасының төмендігі (музыка аспаптарының жеткіліксіздігі, заманауи құралдар, сахна костюмдері).
7. Физикалық тозу қатерінен құрал-жабдықтардың жарамсыздық мүмкіндігі.

Мүмкіндіктер:

1. Жоғары білікті мамандарды ауданға тарту және тұрғындар санын арттыру үшін қолайлы жағдайлар жасау.
2. Экономика саласында жаңа өндірістерді дамыту сертті мүмкіндігімен жұмыспен қамту деңгейін арттыру.
3. Аймақ тұрғындарының ақшалай табыстарын айтарлықтай арттыру.
4. Өндеуші өндіріс саласында жаңа өндірістерді құру перспективасы.
5. Ауыл шаруашылығында өндірісті арттыру, сонымен қатар инновациялық тәсілдері негізінде ауыл шаруашылығын дамыту перспективалары.
6. Ауыл шаруашылығының инфрақұрылымын дамыту (сату -дайындау, қайта өңдеу, транспорттық, қаржылық).
7. Әлеуметтік инфрақұрылымдар нысандарын дамытуда мемлекеттік және жеке инвестицияларды тарту.
8. Сапалы коммуналды қызметтерді ұсыну.

3 Мемлекеттік саясат арқылы ауылдық аймақтарды дамытуды жетілдіру жетілдіру

3.1 Ауылды дамытуға баға және табыстарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары

Отандық агроөнеркәсіп кешенін табыспен реформалау үшін жоғарыда айтылған мемлекеттік реттеу әдістерінің үлкен тәжірибелік маңызы бар. Оларды пайдалануға болады, бірақ бұл жағдайда олар нарықтық экономика дамыған және агроөнеркәсіптік өндірістің салыстырмалы тұрақтылығы жағдайындағы өндірістік-экономикалық қатынастарды реттеуге бағытталғанын естен шығармау керек. Қазіргі жағдайда дағдарыстан шығу біздің республикамыздың ауыл шаруашылығындағы барынша қиын жаңғыруларды жүргізуде мемлекеттік реттеудің қоршаған ортаның жай-күйін қатаң бақылау, ауыл шаруашылығы өнімдерінің сапасын бақылау және басқа аспектілердегі бірқатар бақылау бағыттары Қазақстандағы агробизнес үшін айта қаларлықтай пайдалы. Реттеудің экономикалық тегерішінің басқа да жақтары болашақта, қажетті саяси, әлеуметтік және экономикалық жағдайлар пісіп жетілген кезде өте перспективалы болатыны сөзсіз. Бұл жерде сондай-ақ жергілікті аймақтық ерекшеліктердің басты назарда болғаны дұрыс. Дегенмен, агроөнеркәсіп кешені өзінің бірқалыпты жұмыс істеуі және дамуы үшін міндетті түрде мемлекеттік реттеу мен қолдауды қажет ететін жағдай ең басты нәрсе болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда агроөнеркәсіп өндірісі дамыған елдерде кеңінен пайдаланылатын фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың тегерішін оқып үйрену және үнемі назарда ұстау кезек күттірмейтін жұмыстардың қатарына жатады. Ол нарықтық экономикадағы мемлекеттік реттеудің маңызды талаптарын орындаудың тамаша үлгісі болып табылады: мемлекеттің іс-қимылы нарықтық тегерінші толтырады және түзетеді, бірақ еш уақытта оның негіздеріне тиіспейді.

Бағаны мемлекеттік реттеу фермерлердің табыс деңгейін реттеумен тікелей байланысты. Сондықтан да осы салада жүргізілетін саясат «баға және табыстар саясаты» атауға ие болды. Оның үстіне фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың әлеуметтік-экономикалық функцияларымен қатар мемлекеттік реттеу бұл салада дағдарысқа қарсы реттеу функцияларын атқарады. Айталық, қолайлы рыноктік конъюнктура және салыстырмалы түрде ауыл шаруашылығының жоғары бағасы кезеңінде бағаны қолдауды қамтамасыз ететін дайындау мекемелерінің операциялары тоқтатылды делік. Бұл кезеңде алдыңғы планға мемлекеттік реттеудің сыртқы экономикалық аспектілері шығады. Бұған керісінше, шамадан тыс өндіру және өнімге бағаның төмендеу жылдары мемлекеттік реттеу толық күшіне пайдаланылады.

АҚШ-та фермерлік бағалар мен табыстарды қолдауды жүзеге асыратын негізгі ұйым 1933 жылы құрылған Тауарлы-несиелік корпорация – ТНК болып табылады. Баға деңгейін қолдау кепілдік-дайындау операциялары көмегімен жүргізіледі. ТНК-ның кепілдік операциялары тікелей де, фермерлік резерфтер арқылы да жүзеге асырылады.

Бірінші жағдайда ТНК фермерлерге олардың өніміне кепілдік бағасы бойынша 9 айдан 12 айға дейінгі мерзімге фермерлерге несие береді. Бұл жағдайда бөлінетін ссуда жеңілдік проценттер бойынша алынады. Егер рыноктік баға процентімен есептегенде кепілдіктен өз өнімін сатып алып, ссуданы процентімен қайтаруға құқылы. Егер рыноктегі ситуация қолайсыз болып, рыноктік баға кепілдіктен төмен түссе, онда фермер кепілдік операцияны өз өнімін әдеттегідей сатуға айналдыруы мүмкін. Бұл жағдайда ол өз өнімін ТНК-да қалдырып, ссуданы қайтармайды және тіпті төлемейді. Онан әрі өнімді өткізу ТНК-ның құзырына кіреді. Ол сол жылы әлеуметтік көмек бағдарламаларына сәйкес ішкі рынокте сатылуы мүмкін, не конгресс бекітетін баға бойынша сыртқы рынокте сатуы мүмкін. Міне, осылай кепілдік баға мемлекет ең аз мөлшерде кепілдік беретін бағамен есептеледі. Мұндай тегеріштің түрі қайтарылмайтын ссудалық бағдарламалар деген атқа ие болған. Тнк-дағы кепілдік операцияларының екінші түрі фермерлік резервтер арқылы жүзеге асырылады. Ссуданың бірінші түріне қарағанда бұнда фермер астықты кепілдікке тапсыруға бірден құжаттар дайындайды. Бұл – 9 айдан 12 айға созылатын фермерлік резерв процедурасының бірінші кезеңі. Онан кейін фермер фермерлік резерв туралы жаңа келісім жасасуы мүмкін. Ол өнімді оны сатып алмай 3 жыл ішінде рыноктік баға белгілі бір деңгейге жеткенінше, яғни деңгейдің жіберілетін немесе босатылатын бағаға жеткенінше сақтауды қарастырады. Бастапқыда олар бидайдың бушелі үшін 4 доллар, арпаның бушелі үшін 2,36 доллар, жүгерінің бушелі үшін 2,71 доллар құрады. Рыноктік баға осы деңгейге жеткен жағдайда фермер ссуданы төлеп, резервтен өзінің астығын қайтып ала алады. Бұл жерде сақтауға кеткен шығындарды мемлекет төлейді.

Фермерлік резерв бағдарламасы маңызды дәнді дақылдарға – бидайға, жүгеріге, арпаға, соргоға, сұлыға, ал қайтарылмайтын ссудалық бағдарламалар тауарлардың барынша кең ауқымына таратылады. ТНК-мен операцияларға тек қана фермерлер емес сонымен бірге өңдеуші фирмалар мен кооперативтер де қатысады. Мысалы, бидайдың, күріштің, азықтық дәннің, мақтаның бағасы негізінен фермерлермен кепілдік операциялар арқылы, қант қызылшасы арқылы мен қант құрағына баға қант шығаратын кәсіпорындар арқылы, сүт өнімдеріне баға өңдеу фирмаларынан сары майдың, ірімшіктің, сүт ұнтағының артығын сатып алу арқылы жүзеге асырылады.

ТНК ішкі рынокте бағаны түсірмеу үшін оған ішкі рынокке 115 %-тік кепілдік бағадан төмен баға бойынша қордағы астықты шығаруға, 105 % кепілдік бағадан төмен баға бойынша күрішті шығаруға тыйым салынады. ТНК-ның кепілдік-сатып алу операцияларының ерекшелігі олардың ауыл шаруашылық рыногіне және бағасына әсер етуінің кешенді мәнде болуында жатыр. Шамадан тыс артық шығарылған жағдайда ауыл шаруашылығы өнімінің едәуір бөлігін рыноктен алып тастау, егін орағынан кейін ұсынысты қысқарту жолымен қысқа мерзімге рынокті тұрақтандыру, егін орағы кезінде және ең төмен рыноктік баға болып тұрған тұста фермерлерге ағымдағы несие беру,

экспорттық операцияларды несиелендіру сияқты корпорацияның функцияларын бөліп көрсетуге болады.

ТНК-ның фермерлік баға мен табыстар деңгейіне әсері әр түрлі кезеңдерде бірдей болмайды. Қолайлы конъюктура және жоғары баға кезеңінде фермерлер бағалық қолдауды қажет етпейді және корпорацияның қызметіне жүгінбейді. Шамадан тыс артық өндірілген кезеңдерде олар өз өнімдерінің едәуір бөлігін кепілдік баға бойынша өткізеді. Кепілдік баға деңгейін АҚШ Конгресі 4 жылда бір рет анықтап отырады. Ауыл шаруашылығы министрі заңмен белгіленген шеңберде ғана оған түзетулер енгізуіне құқылы. Кепілдік баға экономикалық саясаттың маңызды құралы ретінде фермерлер тарапынан болсын, экономикалық ортаның тарапынан болсын егжей-тегжейлі талдау объектісі болып табылады. Паритет проблемасы да соның деңгейіндей дәрежеде сөз болады. Кепілдік бағаның деңгейіне сондай-ақ нақты экономикалық ситуация да әсер етеді. Тұтастай алғанда кепілдік бағадағы паритеттің орнын толтыру деңгейінің өсуі төмендегі жағдайда көрінеді: 30-жылдардың аяғында кепілдік баға 1910-1914 жылдары паритетінің деңгейіне бидай бойынша 52-75%, жүгері – 75%, мақта бойынша 52% болды. Соғыс алдындағы және соғыстан кейінгі жылдары кепілдік бағаның жалпы деңгейі паритеттің 90%-не дейін, мақтаға тіпті 100%-ке дейін көтерілді. 50-жылдары бағаның паритетке қарағандағы деңгейі алдымен 82-90%-ке, одан соң 75-90%-ке түсуді бастады. 60-жылдары бидай мен мақтаның бағасы паритеттің 75%-дейін арзандады. 70-жылдары бидайдың бағасы паритеттің 40-50%-іне дейін, жүгерінікі 50-60%-ке дейін түсті.

Орта баға бойынша барлық ауыл шаруашылығы өнімдерін сату 1990 жылы паритеттің 54% деңгейінде болды.

1980 жылдары кепілдік баға белгілеу, кепілдік бағаның қалыптасуының негізі ретінде кез келген тәсілдегі паритет концепциясының ажырау принципінде түбірлі өзгеріс басталды. Алдыңғы планға объективті түрде қалыптасатын ішкі және әлемдік рыноктегі бағаларға бағаны бағдарлау шықты. Фермерлікті бағалық қолдаудың әлеуметтік-саяси бағдарлауының және оларға өнімін өткізуге жеңілдік жағдайлар жасауды ішкі және сыртқы рыноктің нақты жағдайында бәсекелестікке қабілеттілікті арттырумен алмастыру анық көріне бастады.

1985 жылдан бастап кепілдік бағалар өткен 3 жыл ішіндегі орташа рыноктік бағаның деңгейіне бағдар ұстайды, ал 1987-1990 жылдарда максимальды және минимальді шаманы шығарып тастағанда, өткен 5 жыл ішіндегі орташа бағаның 75-85%-і деңгейінде белгіленді. 1990-1991 жылдары оның деңгейі бидайдың бушелі үшін 2,44 доллар және жүгерінің бушелі үшін 1,96 доллар құрады.

Кепілдік бағамен қатар фермер табыстарын қолдауда мақсаттық деп аталатын баға үлкен рөл атқарады. Мақсаттық баға нақты рынокте қолданылмайтын, шартты есептесу бағасы болып табылады. Ол-фермер табысын қолдау деңгейін тікелей төлем немесе бюджеттен өтемақы төлеу жолымен есептеуге арналған негіз. Мәні бойынша ол қоғам объективті қажеттілік ретінде бағалайтын, шығынды жабатын нормативтік баға болып

табылады. Мақсаттық бағаны құру өндірістің орташа шығындарының негізінде жүзеге асырылады. АҚШ-та осы шығындарды бүкіл ел көлемінде есептеу мен талдау үшін тұтас жүйе құрылған. Американдық әдістеме бойынша өндірістің шығындарына фермерлік төлемдер (салықтар, қамсыздандыру төлемдері, ссудалық процент және арендалық ақы) кіргізіліп және фермерлерге белгілі бір табыстың деңгейіне кепілдік беріледі.

3.2 Салалық бағдарламалар немесе аграрлық саясаттың ауылдық аймақтарды дамытудағы перспективасы.

4 жылға белгіленген және тек белгілі бір шекте атқару өкіметімен түзетулер енгізіледі. Мақсаттық баға деңгейі қазіргі жағдайда босаған бағаның рөлін атқарады, оған жету фермерлерге фермерлік резервтен өз өнімдерін сатып алуға мүмкіндік береді.

Мақсаттық баға көмегімен фермерлік табыстарды қолдау төмендегіше жүзеге асырылады: егер сату бағасы рынокте мақсаттықтан төмен құдыраса, онда мемлекеттік өтемақы төлеу тәсіліндегі бағалардағы айырмашылықты төлеу тегеріші іске қосылады; егер рыноктік баға мақсаттықтан жоғары болса, фермерлер табысы тек сату шарттарымен, яғни тұтынушыларымен қамтамасыз етумен анықталады.

Мақсаттық бағаның объективтік негізі өндірістің шығындары болып есептелгенмен, оның деңгейіне рыноктік конъюнктура және экономиканың аграрлық секторын мемлекеттік реттеу ісіндегі саяси қондырулар әсер етеді. Кепілдік және мақсаттық бағалар жиынтығы жақсы жолға қойылған фермерлік шаруашылықтарды қолдаудың тегерішін құрайды. Бұл бағаларды ойнату мемлекетке аграрлық саясаттың ішкі және сыртқы әр түрлі міндеттерін шешуге мүмкіндік береді.

Кепілдік баға мемлекет Тауарлы-несиелік корпорацияарқылы фермер өнімдерін сатып алуға келісетін ең аз мөлшердегі баға болып табылады. Кепілдік бағаның деңгейі қалай болғанда да рыноктік бағаның орташа деңгейіне әсер ететін болғандықтан оларды жасанды өсіріп жіберудің алдын алу үшін мақсаттық баға және өтемақылық төлемдер жүзеге асырылады.

Аграрлық саясаттың американдық ауыл шаруашылығының бәсекелестік қабілетін арттыруға және фермерлікті қолдаудың жалпы деңгейін төмендетуге жаңаданбағдарлануы кепілдік те, мақсаттық та бағаның деңгейін төмендетуді талап етті. Алайда, фермерлік табыстар өте қатты зиян шекпеуі үшін мақсаттық бағаларды кепілдік бағаларға қарағанда барынша ілбіп, баяу төмендетті.

Міне, фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың мемлекеттік жүйесі осылай жүргізіледі.

ҚЫСҚАРТЫЛҒАН СӨЗДЕР

АӨК – агроөнеркәсіптік кешен

ЖҰТ – жалпы ұлттық табыс

ХПТ – халық пайдаланатын тауарлар

БҰҰ – біріккен ұлттар ұйымы

ЖІӨ – жалпы ішкі өнім

ЭҚҚДҰ – экономикалық қарым-қатынасты және дамуды ұйымдастыру

ТҚҚҚ – тұтынушылардың құқығын қорғайтын қоғам

ЖҚШ – жеке қосалқы шаруа

АЕМ – ауылдық елді мекен

ФАП – фельдшерлік акушерлік пункт

ОДА – отбасылық дәрігерлік амбулатория

АУ – ауылдық аурухана

СДК – сәулелену дозасының күші

РЕШШ – рұқсат етілген шекті шоғырлану

ЕО – Еуропалық Одақ

ҚР АШМ – Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық министрлігі

ЖШС – жауапкершілігі шектеулі серіктестігі

АПК – аграрлық продкорпорация

ТҮКШ – тұрғын үй коммуналдық шаруашылығы

ТНК – тауарлы-несиелік корпорация

ТҮЙІН

Диссертациялық жұмыстың тақырыбы Мемлекеттік саясат және ауылды дамытудың тиімді жолдары - дамуды жоспарлаудың негізгі аспектілерін қарастыру болып табылады.

Осы мақсаттарға жету келесі есептердің шешімін талап етті:

- Качир ауданының Байқоныс ауылдық округінің даму деңгейін бағалау;
- Качир ауданы ауылдық аймақтарының дамуының негізгі басымдылықтары мен даму бағыттарын қарастыру;

Диссертациялық жұмыстың бірінші бөлімінде аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуы макроэкономикалық жоспарлауда теориялы-әдістемелік негізде қарастырылған.

Үшінші бөлімде 2016 жылға дейінгі Качир ауданы экономикасының даму мақсаттары және есебінің жедел перспективасы қарастырылған.

РЕЗЮМЕ

Тема диссертации государственной политики и эффективных способов для развития сельских районов.

Цель работы сельских районах Качирского района - это рассмотреть основные аспекты планирования развития.

Для достижения этих целей потребовалось решение следующих утверждений:

- Оценка Качирского района Байконурского сельского округа уровня развития сельской местности;
- Сельские районы Качиры площадь основных приоритетов и направлений развития обзора;

Первый раздел диссертации социально-экономического развития макроэкономической сельской региона обеспечивает теоретическую и методологическую основу.

Третья секция 2016 до Качирского района обеспечивается за счет целей экономического развития и оперативной точки зрения.

SUMMARY

Thesis topic of public policy and effective ways for the development of rural areas.

The purpose of work rural areas Kachiry area - is to consider the basic aspects of development planning.

To achieve these goals demanded the decision of the following statements:

- Kachiry area Baikony's assessment of the level of development of the rural area;
- Rural areas Kachiry area of the main priorities and directions of development of the review;

The first section of the thesis of social and economic development of the region's macroeconomic josparlawa provides theoretical and methodological basis.

Third Section 2016 up to Kachiry area provided at the expense of the economic development objectives and operational perspective.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН КӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ

1. 2003-2015 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының индустриалды-инновациялық стратегиясы, 2003 жылғы 17 мамырдағы № 1096 // САПП. 2003. № 23-24 ҚР Президентінің Жарлығымен бекітілген
2. Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының индикативтік жоспарларын әзірлеу ережесі
3. 2003 жылғы 15 тамыздағы № 1165 Қазақстан Республикасының Президентінің Жарлығы «Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын іске асыру жөніндегі одан әрі шаралары туралы»
4. «2015 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының аумақтық даму тұжырымдамасы»
5. Аймақтық стратегиялық жоспарларын әзірлеу нұсқаулықтары // Қазақстан Республикасының экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі
6. 2015 жылға дейін Павлодар облысының стратегиялық жоспары
7. Кажыкен М. Әлеуметтік-экономикалық жүйесінің тұрақтылығының теориясы. – Алматы, 2000 ж., 206 б.
8. Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И. «Аймақтық саясаттың негізі», Санкт-Петербург: Михайлова В.А. баспа үйі, 1998. – 400 б.
9. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жарғысы “Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын іске асыру жөніндегі шаралар туралы.” – ҚР САПП. – №2 – 1998. – б.10-12.
10. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2007жылғы 26 желтоқсан № 1297 «Мемлекеттік жоспарлау жүйесін енгізу тұжырымдамасы және нәтижелерге бағдарлану туралы»
11. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2002 жылғы 14 маусым № 647 «Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының орта мерзімді жоспарларын әзірлеу ережесін бекіту туралы»
12. «Стратегиялық жоспарлау - өзгеруіне және муниципалдық басқару жақсарту үшін қуатты құралы» семинардың материалы
13. 2006 жылғы 30 наурыздағы № 80 Қазақстан Республикасының Жарлығымен бекітілген 2006-2008 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы Үкіметінің бағдарламасы
14. 2015 жылға дейінгі Қачир ауданының аумақтарын дамытудың бағдарламасы
15. 2012 жылға арналған Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуы. Астана: Қазақстан Республикасының статистика бойынша агенттігі 2012.
16. Нарықтық экономиканы мемлекеттік реттеу – оқулық, жалпы. бас. В.И. Кушлина, Н.А. Волгина – М.: «Экономика», 2010 ж. – 735 б.
17. Амрин Г.К., Кажыкен М.З. «Жаңа жоспарлау жүйесі» – ж. «Транзитная экономика», 2008 ж. №4.
18. Дудкин В., Петров Ю. Индикативтік жоспарлау - экономикалық басқарудың мемлекеттік және мемлекеттік емес субъектілердің қызметі үшін үйлестіру механизмі // Ресей экономикалық журналы № 6, 2006.

19. Қалаларға, аудандарға және Қазақстан Республикасының жергілікті атқарушы органдарының әкімдерінің рейтингі қызметінің әдіснамасы // Қазақстан Республикасының экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі, 2005 жыл
20. Статистическалық ақпараттар «Павлодар облысы және оның аймақтары» // Қазақстан Республикасының статистика бойынша агенттігі
21. Бутов В.И., Игнатов В.Г., Кетова Н.Г. «Аймақтық экономикасының негіздері», Москва: Баспа орталығы «Наурыз», 2000. – 448 б.
22. Гранберг А.Г. «Аймақтық экономикасының негіздері», Москва: ГУ ВШЭ баспа үйі, 2001. – 495 б.
23. Долятовский В.А. «Аймақтану - аймақтарда кешенді дамыту шетелдік тәжірибесі», Москва: «Стиль», 2007, № 2-3, 75 б.
24. Аакер Д.А. Бизнес-стратегия: ұтылыссыз шешімдерді әзірлеу нарықтық қоршаған ортаны зерттеу. Пер. с англ. – Москва.: Эксмо, 2007. 464 б.
25. Портер М. Бәсекелестік стратегиясы: сала мен бәсекелестер әдістемелік талдау. Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2009 – 404 б.
26. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Экономикалық талдаудың анализі. – М.: Қаржы және статистика, 2011. – 288 б.
27. Берешев С. Қазақстан Республикасында жалақыны реттеу - Алматы: «Баспа» ЖШС, 2011.-224 б.
28. Кроливецкий Э. «Өңірдің әлеуметтік -экономикалық дамуын басқару», журнал «Транзитная экономика» - № 6, 2010. – 80 б.
29. Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. Көрсеткіштердің теңгерілген жүйесі. Стратегиясынан бастап әрекетке дейін.//М.: Олимп-Бизнес – 2008, 304б.
30. Экономикалық анализ: оқулық./Г.В. Савицкая.- 11 бас., түзет. және тол. - М.: Жаңа білім, 2006. - 615 б. - (Экономикалық білім)
31. Манедов О.Ю. «Қазіргі заманғы экономика», оқулық Ростов-на-Дону, 2008 ж.
32. Баканов М.И., Шеремет А.Д. «Экономикалық талдау теориясы». Оқулық, 3-е бас. Жасалған. М.: ФиС, 2008 жыл.
33. Гинзбург А.И. Экономикалық анализ. Оқулық, М, 2009
34. Шеремет А.Д. Экономикалық талдау теориясы. Оқулық, М. 2008 г.
35. Мамыров Н.К., Ихданов Ж.Б. «Қазақстан жағдайында экономиканың мемлекеттік реттеу (теория, тәжірибе, мәселе)», Алматы: «Экономика», 2008. – 370 б.
36. 2015 жылғы 1 қаңтардағы әлеуметтік- экономикалық даму Қачир ауданының паспорты.

РЕФЕРАТ

Фермерлік баға мен табыстарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары туралы.

Отандық агроөнеркәсіп кешенін табыспен реформалау үшін жоғарыда айтылған мемлекеттік реттеу әдістерінің үлкен тәжірибелік маңызы бар. Оларды пайдалануға болады, бірақ бұл жағдайда олар нарықтық экономика дамыған және агроөнеркәсіптік өндірістің салыстырмалы тұрақтылығы жағдайындағы өндірістік-экономикалық қатынастарды реттеуге бағытталғанын естен шығармау керек. Қазіргі жағдайда дағдарыстан шығу біздің республикамыздың ауыл шаруашылығындағы барынша қиын жаңғыруларды жүргізуде мемлекеттік реттеудің қоршаған ортаның жай-күйін қатаң бақылау, ауыл шаруашылығы өнімдерінің сапасын бақылау және басқа аспектілердегі бірқатар бақылау бағыттары Қазақстандағы агробизнес үшін айта қаларлықтай пайдалы. Реттеудің экономикалық тегерішінің басқа да жақтары болашақта, қажетті саяси, әлеуметтік және экономикалық жағдайлар пісіп жетілген кезде өте перспективалы болатыны сөзсіз. Бұл жерде сондай-ақ жергілікті аймақтық ерекшеліктердің басты назарда болғаны дұрыс. Дегенмен, агроөнеркәсіп кешені өзінің бірқалыпты жұмыс істеуі және дамуы үшін міндетті түрде мемлекеттік реттеу мен қолдауды қажет ететін жағдай ең басты нәрсе болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда агроөнеркәсіп өндірісі дамыған елдерде кеңінен пайдаланылатын фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың тегерішін оқып үйрену және үнемі назарда ұстау кезек күттірмейтін жұмыстардың қатарына жатады. Ол нарықтық экономикадағы мемлекеттік реттеудің маңызды талаптарын орындаудың тамаша үлгісі болып табылады: мемлекеттің іс-қимылы нарықтық тегерішті толтырады және түзетеді, бірақ еш уақытта оның негіздеріне тиіспейді.

Бағаны мемлекеттік реттеу фермерлердің табыс деңгейін реттеумен тікелей байланысты. Сондықтан да осы салада жүргізілетін саясат «баға және табыстар саясаты» атауға ие болды. Оның үстіне фермерлік бағалар мен табыстарды қолдаудың әлеуметтік-экономикалық функцияларымен қатар мемлекеттік реттеу бұл салада дағдарысқа қарсы реттеу функцияларын атқарады. Айталық, қолайлы рыноктік конъюктура және салыстырмалы түрде ауыл шаруашылығының жоғары бағасы кезеңінде бағаны қолдауды қамтамасыз ететін дайындау мекемелерінің операциялары тоқтатылды делік. Бұл кезеңде алдыңғы планға мемлекеттік реттеудің сыртқы экономикалық аспектілері шығады. Бұған керісінше, шамадан тыс өндіру және өнімге бағаның төмендеу жылдары мемлекеттік реттеу толық күшіне пайдаланылады.

АҚШ-та фермерлік бағалар мен табыстарды қолдауды жүзеге асыратын негізгі ұйым 1933 жылы құрылған Тауарлы-несиелік корпорация – ТНК болып табылады. Баға деңгейін қолдау кепілдік-дайындау операциялары көмегімен жүргізіледі. ТНК-ның кепілдік операциялары тікелей де, фермерлік резерфтер арқылы да жүзеге асырылады.

Бірінші жағдайда ТНК фермерлерге олардың өніміне кепілдік бағасы бойынша 9 айдан 12 айға дейінгі мерзімге фермерлерге несие береді. Бұл жағдайда бөлінетін ссуда жеңілдік проценттер бойынша алынады. Егер рыноктік баға процентімен есептегенде кепілдіктен өз өнімін сатып алып, ссуданы процентімен қайтаруға құқылы. Егер рыноктегі ситуация қолайсыз болып, рыноктік баға кепілдіктен төмен түссе, онда фермер кепілдік операцияны өз өнімін әдеттегідей сатуға айналдыруы мүмкін. Бұл жағдайда ол өз өнімін ТНК-да қалдырып, ссуданы қайтармайды және тіпті төлемейді. Онан әрі өнімді өткізу ТНК-ның құзырына кіреді. Ол сол жылы әлеуметтік көмек бағдарламаларына сәйкес ішкі рынокте сатылуы мүмкін, не конгресс бекітетін баға бойынша сыртқы рынокте сатуы мүмкін. Міне, осылай кепілдік баға мемлекет ең аз мөлшерде кепілдік беретін бағамен есептеледі. Мұндай тегеріштің түрі қайтарылмайтын ссудалық бағдарламалар деген атқа ие болған. Тнк-дағы кепілдік операцияларының екінші түрі фермерлік резервтер арқылы жүзеге асырылады. Ссуданың бірінші түріне қарағанда бұнда фермер астықты кепілдікке тапсыруға бірден құжаттар дайындайды. Бұл – 9 айдан 12 айға созылатын фермерлік резерв процедурасының бірінші кезеңі. Онан кейін фермер фермерлік резерв туралы жаңа келісім жасасуы мүмкін. Ол өнімді оны сатып алмай 3 жыл ішінде рыноктік баға белгілі бір деңгейге жеткенінше, яғни деңгейдің жіберілетін немесе босатылатын бағаға жеткенінше сақтауды қарастырады. Бастапқыда олар бидайдың бушелі үшін 4 доллар, арпаның бушелі үшін 2,36 доллар, жүгерінің бушелі үшін 2,71 доллар құрады. Рыноктік баға осы деңгейге жеткен жағдайда фермер ссуданы төлеп, резервтен өзінің астығын қайтып ала алады. Бұл жерде сақтауға кеткен шығындарды мемлекет төлейді.

Фермерлік резерв бағдарламасы маңызды дәнді дақылдарға – бидайға, жүгеріге, арпаға, соргоға, сұлыға, ал қайтарылмайтын ссудалық бағдарламалар тауарлардың барынша кең ауқымына таратылады.

ТНК-мен операцияларға тек қана фермерлер емес сонымен бірге өңдеуші фирмалар мен кооперативтер де қатысады. Мысалы, бидайдың, күріштің, азықтық дәннің, мақтаның бағасы негізінен фермерлермен кепілдік операциялар арқылы, қант қызылшасы арқылы мен қант құрағына баға қант шығаратын кәсіпорындар арқылы, сүт өнімдеріне баға өңдеу фирмаларынан сары майдың, ірімшіктің, сүт ұнтағының артығын сатып алу арқылы жүзеге асырылады.

ТНК ішкі рынокте бағаны түсірмеу үшін оған ішкі рынокке 115 %-тік кепілдік бағадан төмен баға бойынша қордағы астықты шығаруға, 105 % кепілдік бағадан төмен баға бойынша күрішті шығаруға тыйым салынады. ТНК-ның кепілдік-сатып алу операцияларының ерекшелігі олардың ауыл шаруашылық рыногіне және бағасына әсер етуінің кешенді мәнде болуында жатыр. Шамадан тыс артық шығарылған жағдайда ауыл шаруашылығы өнімінің едәуір бөлігін рыноктен алып тастау, егін орағынан кейін ұсынысты қысқарту жолымен қысқа мерзімге рынокті тұрақтандыру, егін орағы кезінде және ең төмен рыноктік баға болып тұрған тұста фермерлерге ағымдағы несие беру,

экспорттық операцияларды несиелендіру сияқты корпорацияның функцияларын бөліп көрсетуге болады.

ТНК-ның фермерлік баға мен табыстар деңгейіне әсері әр түрлі кезеңдерде бірдей болмайды. Қолайлы конъюктура және жоғары баға кезеңінде фермерлер бағалық қолдауды қажет етпейді және корпорацияның қызметіне жүгінбейді. Шамадан тыс артық өндірілген кезеңдерде олар өз өнімдерінің едәуір бөлігін кепілдік баға бойынша өткізеді. Кепілдік баға деңгейін АҚШ Конгресі 4 жылда бір рет анықтап отырады. Ауыл шаруашылығы министрі заңмен белгіленген шеңберде ғана оған түзетулер енгізуіне құқылы. Кепілдік баға экономикалық саясаттың маңызды құралы ретінде фермерлер тарапынан болсын, экономикалық ортаның тарапынан болсын егжей-тегжейлі талдау объектісі болып табылады. Паритет проблемасы да соның деңгейіндей дәрежеде сөз болады. Кепілдік бағаның деңгейіне сондай-ақ нақты экономикалық ситуация да әсер етеді. Тұтастай алғанда кепілдік бағадағы паритеттің орнын толтыру деңгейінің өсуі төмендегі жағдайда көрінеді: 30-жылдардың аяғында кепілдік баға 1910-1914 жылдары паритетінің деңгейіне бидай бойынша 52-75%, жүгері – 75%, мақта бойынша 52% болды. Соғыс алдындағы және соғыстан кейінгі жылдары кепілдік бағаның жалпы деңгейі паритеттің 90%-не дейін, мақтаға тіпті 100%-ке дейін көтерілді. 50-жылдары бағаның паритетке қарағандағы деңгейі алдымен 82-90%-ке, одан соң 75-90%-ке түсуді бастады. 60-жылдары бидай мен мақтаның бағасы паритеттің 75%-дейін арзандады. 70-жылдары бидайдың бағасы паритеттің 40-50%-іне дейін, жүгерінікі 50-60%-ке дейін түсті.

Орта баға бойынша барлық ауыл шаруашылығы өнімдерін сату 1990 жылы паритеттің 54% деңгейінде болды.

1980 жылдары кепілдік баға белгілеу, кепілдік бағаның қалыптасуының негізі ретінде кез келген тәсілдегі паритет концепциясының ажырау принципінде түбірлі өзгеріс басталды. Алдыңғы планға объективті түрде қалыптасатын ішкі және әлемдік рыноктегі бағаларға бағаны бағдарлау шықты. Фермерлікті бағалық қолдаудың әлеуметтік-саяси бағдарлауының және оларға өнімін өткізуге жеңілдік жағдайлар жасауды ішкі және сыртқы рыноктің нақты жағдайында бәсекелестікке қабілеттілікті арттырумен алмастыру анық көріне бастады.

1985 жылдан бастап кепілдік бағалар өткен 3 жыл ішіндегі орташа рыноктік бағаның деңгейіне бағдар ұстайды, ал 1987-1990 жылдарда максимальды және минимальді шаманы шығарып тастағанда, өткен 5 жыл ішіндегі орташа бағаның 75-85%-і деңгейінде белгіленді. 1990-1991 жылдары оның деңгейі бидайдың бушелі үшін 2,44 доллар және жүгерінің бушелі үшін 1,96 доллар құрады.

Кепілдік бағамен қатар фермер табыстарын қолдауда мақсаттық деп аталатын баға үлкен рөл атқарады. Мақсаттық баға нақты рынокте қолданылмайтын, шартты есептесу бағасы болып табылады. Ол-фермер табысын қолдау деңгейін тікелей төлем немесе бюджеттен өтемақы төлеу жолымен есептеуге арналған негіз. Мәні бойынша ол қоғам объективті

кажеттілік ретінде бағалайтын, шығынды жабатын нормативтік баға болып табылады. Мақсаттық бағаны құру өндірістің орташа шығындарының негізінде жүзеге асырылады. АҚШ-та осы шығындарды бүкіл ел көлемінде есептеу мен талдау үшін тұтас жүйе құрылған. Американдық әдістеме бойынша өндірістің шығындарына фермерлік төлемдер (салықтар, қамсыздандыру төлемдері, ссудалық процент және арендалық ақы) кіргізіліп және фермерлерге белгілі бір табыстың деңгейіне кепілдік беріледі.

Мақсаттық бағалар кепілдік бағалар сияқты 4 жылға белгіленген және тек белгілі бір шекте атқару өкіметімен түзетулер енгізіледі. Мақсаттық баға деңгейі қазіргі жағдайда босаған бағаның рөлін атқарады, оған жету фермерлерге фермерлік резервтен өз өнімдерін сатып алуға мүмкіндік береді. Мақсаттық баға көмегімен фермерлік табыстарды қолдау төмендегіше жүзеге асырылады: егер сату бағасы рынокте мақсаттықтан төмен құдыраса, онда мемлекеттік өтемақы төлеу тәсіліндегі бағалардағы айырмашылықты төлеу тегерінші іске қосылады; егер рыноктік баға мақсаттықтан жоғары болса, фермерлер табысы тек сату шарттарымен, яғни тұтынушыларымен қамтамасыз етумен анықталады.

Мақсаттық бағаның объективтік негізі өндірістің шығындары болып есептелгенмен, оның деңгейіне рыноктік конъюнктура және экономиканың аграрлық секторын мемлекеттік реттеу ісіндегі саяси қондырулар әсер етеді. Кепілдік және мақсаттық бағалар жиынтығы жақсы жолға қойылған фермерлік шаруашылықтарды қолдаудың тегерінші құрайды. Бұл бағаларды ойнату мемлекетке аграрлық саясаттың ішкі және сыртқы әр түрлі міндеттерін шешуге мүмкіндік береді.

Кепілдік баға мемлекет Тауарлы-несиелік корпорация арқылы фермер өнімдерін сатып алуға келісетін ең аз мөлшердегі баға болып табылады. Кепілдік бағаның деңгейі қалай болғанда да рыноктік бағаның орташа деңгейіне әсер ететін болғандықтан оларды жасанды өсіріп жіберудің алдын алу үшін мақсаттық баға және өтемақылық төлемдер жүзеге асырылады.

Аграрлық саясаттың американдық ауыл шаруашылығының бәсекелестік қабілетін арттыруға және фермерлікті қолдаудың жалпы деңгейін төмендетуге жаңаданбағдарлануы кепілдік те, мақсаттық та бағаның деңгейін төмендетуді талап етті. Алайда, фермерлік табыстар өте қатты зиян шекпеуі үшін мақсаттық бағаларды кепілдік бағаларға қарағанда барынша ілбіп, баяу төмендетті.

РЕФЕРАТ

О фермерской цене и государственных программ поддержки доходов

Государственное регулирование агробизнеса для успешного реформирования вышеупомянутых методов имеет большое практическое значение. Они могут быть использованы, но в этом случае разработаны условия рыночной экономики и относительная стабильность сельского хозяйства, чтобы регулировать производство и экономические отношения должны помнить. В этом случае, кризис в аграрном секторе нашей страны наиболее трудно трансформация государственного регулирования под строгим контролем состояния окружающей среды, контроля качества и других аспектов ряда сельскохозяйственных продуктов для контроля области агробизнеса, полезных для впечатляет. Экономический регулировка и другие аспекты регулирования необходимых политических, социальных и экономических условий в будущем, безусловно, будет очень зрелый перспектива. Здесь, а также местные региональные характеристики должны быть в центре внимания. Тем не менее, агропромышленный комплекс нормальной работы, и что требует обязательного государственного регулирования и поддержки развития ситуации самое главное.

В связи с этим, производство сельскохозяйственной продукции в развитых странах, которые широко используются цен на сельскохозяйственную и поддержки доходов диск в и всегда иметь в виду, что исследование является одним из неотложных работ. Важно соблюдать требования государственного регулирования рыночной экономики является прекрасным примером: рынок корректирует диска заливок и сотрудничество государства, но нет времени на основах.

Доход фермеров напрямую связаны с регуляцией уровня государственного регулирования цен. Таким образом, политика в этой области, "цена и политики доходов", который именем. Кроме того, цена фермы и поддержка доходов для социально-экономических функций государственного регулирования антикризисного регулирования в этой области. Например, благоприятной конъюнктуры рынка и относительно высокая цена сельскохозяйственных учебных заведений, предоставляя ценную поддержку операций в период, возможно, было прекращено. В течение этого периода, предшествующих планов государственного регулирования внешнеэкономических аспектах. С другой стороны, чрезмерное государственное регулирование производства и снижения цен, он использовал всю силу.

США цены сельскохозяйственных и поддержка доходов для основной части товарного кредита корпорации, установленной в 1933 году, является многонациональной корпорацией. Цена, чтобы гарантировать уровень поддержки и обучения операций. ТНК-гарантия операций, осуществляемых путем прямого и частного предпринимательства.

В первом случае, ТНК фермеры по цене их продукции, чтобы гарантировать кредит для фермеров в течение 9 до 12 месяцев. В этом случае,

выделено заем взимается со скидкой. Если рыночная цена основана на процентах от гарантии на право на возвращение продукты, приобретенные и проценты по кредиту. Рыночная ситуация является неприемлемой, если рыночная цена падает ниже гарантии, что гарантирует фермер может быть введен в эксплуатацию в продаже своей продукции, как обычно. В этом случае, ЧПУ в своих продуктах не платит кредит обратно, и даже оставить. Дальнейшие продажи в пределах компетенции ТНК. Это могут быть проданы на внутреннем рынке в том же году, в соответствии с программами социальной помощи, и утверждена Конгрессом в цене зарубежных продаж. Это цена, рассчитанная по цене, которая гарантирует минимальную сумму государственных гарантий. Этот тип диска называется невозмещаемые кредитных программ.

ТНК-в осуществляется гарантийных положений второго типа сельскохозяйственных операций. Кредит, чем первого типа, где фермер зерна немедленно представить документы, подготовленные по гарантии. Это от 9 месяцев до 12 месяцев первого этапа процедуры частного заповедника. Onankeyin фермер фермер может заключить новое соглашение о заповеднике. Продукт 3 лет не покупать его на рынке цене до определенного уровня, или до продажной цены до уровня соблюдения. Первоначально они Буше за \$ 4 пшеницы, ячменя и кукурузы за \$ 2.36 Буше Буше на 2,71 долларов. Рыночная цена достигла этого уровня в случае фермера, чтобы оплатить кредит, смогут вернуться к своей резерва зерна. Это где затраты на хранение, выплаченные государством.

Фермер заповедник является важным зерновых культур - пшеницы, кукурузы, ячменя, сорго, овес, и простительно программа Кредит охватывает широкий ассортимент товаров.

ТНК-и не только фермеров, но и к деятельности производственных фирм menkooperativter участвовать в проекте. Например, пшеница, рис, кормовое зерно, в основном из-за цены хлопка, гарантийных операций, сахарной свеклы и сахара qurağına через цены сахара, произведенного, цена молочных фирм обработки продукты, масло, сыр, сухое молоко осуществляется через покупку более.

ТНК внутреннего рынка цены, чтобы предотвратить 115% гарантию на внутренний рынок по цене ниже, чем цена зерна для производства 105% гарантийный фонд по цене ниже, чем цены на рис запрещено.

ТНК-продажи особенность гарантии их влияние на цены сельскохозяйственного рынка и наличием сложных условиях. В случае чрезмерного удаления значительной части рынка сельскохозяйственной продукции, предложение после сбора урожая путем уменьшения краткосрочной стабилизации рынка, урожай и низкая рыночная цена на фермеров во время текущего кредита, экспортных кредитных операций, а также возможность разделить функции корпорации ,

ТНК-ферма цен и уровня доходов эффекта не то же самое в разные периоды. Благоприятная рыночная конъюнктура и высокие цены в период

ценовой поддержки фермеров, а не прибегать к услугам корпорации. Как производить чрезмерные периоды, они будут гарантировать значительную часть стоимости их продукции. Уровень цен в конгрессе Соединенных Штатов из 4 раза в год. Министр сельского хозяйства, только он имеет право вносить изменения в рамки, установленные законом. Гарантированная цена как важный инструмент экономической политики со стороны фермеров, будь то в экономической среде, которые подлежат детальному анализу. Четность является степень и уровень, который может быть проблемой. Уровень гарантированных цен, а также влияние на реальной экономической ситуации. В целом, повышение уровня компенсации за гарантии паритета цен выглядит следующим образом: 30 в конце низкой цене в 1910-1914 паритет деңгыне 52-75% для пшеницы, кукурузы, 75%, хлопок 52%. Довоенный и послевоенные годы, общий уровень цен равен 90% гарантии, вплоть до 100% хлопка. 50 лет от паритета цен выше уровня 82-90%, то начали падать на 75-90%. 60 лет пшеницы и хлопка цены упали на 75%, сказал паритета. 70 лет, равные 40-50% от себестоимости пшеницы, кукурузы упал на 50-60%.

В 1990 году средняя цена всех сельскохозяйственных продуктов был на 54% на уровне паритета.

В 1980 году, страховой ценообразования, ценообразование на основе гарантии любого подхода на принципах разделения понятия паритета в качестве основополагающего изменения стали. Предыдущие планы по развитию цель внутренние цены и мировых цен гиноктегі ориентации. Поддержка Цена в социальной и политической ориентации сельского хозяйства и создание благоприятных условий для отечественных и зарубежных продаж продукции в реальном обмен стал более очевидным с увеличением конкурентоспособности на рынке.

С 1985 года уровень цен за последние 3 года средняя рыночная цена на гарантийный ориентироваться, и в 1987-1990 гг максимальное и минимальное значение предыдущего 5-летнего средневзвешенной чистой цены на уровне 75-85%. В 1990-1991 уровень пшеницы составила \$ 2,44 и \$ 1,96 за хлеб в Бушере.

Гарантированная поддержка цены и доходов фермеров играет важную роль в так называемой целевой цены. Цель используется в реальной рыночной цене расчетная цена контракта. Он и уровень поддержки сельскохозяйственных доходов основы для расчета прямых выплат или путем компенсации из бюджета. На самом деле, как потребность в объективной оценке общественности, является покрытие издержек регулирования. Целевая ценообразование осуществляется на основе средних издержек производства. В США, расчет затрат всей страны и для анализа всей системы. Расходы американских фермеров метода производства платежей (налогов, страховых платежей, процентов по кредиту и арендной платы) не включены и гарантированы определенный уровень дохода для фермеров.

Установить цены целевые, такие как гарантированных цен на 4 года и только в определенных пределах приходят в поправках к исполнительной власти. Играет роль целевого уровня цен цен, опубликованным сегодня

фермерам для фермеров, чтобы зарезервировать это позволяет покупать их продукцию.

С целевая цена поддержки фермерских доходов будет осуществляться следующим образом: если цена продажи ниже рыночной *maqsattiqtan qudirasa* состояние компенсации подход к выплате разницы в ценах будет *tegerişi*; если рыночная цена доходами выше сельскохозяйственных фермеров только в плане продаж, отвечает обеспечения, что потребителей.

Расчетная цена издержки производства, основанные на объективных критериях, в том числе на уровне государственного регулирования аграрного сектора экономики и рыночной среды в политической воздействия на установки.

И прогнозные цены, чтобы гарантировать ширину хорошо дисковые фермы. Это цена государственной аграрной политики играть в различные внутренние и внешние вызовы.

Цена государственного товар и гарантии кредитных корпорациях на приобретение сельскохозяйственного производства является договориться о минимальной цене. Гарантия цена как-то влияет на уровень средней рыночной цене за искусственного разведения предотвращения целевая цена и компенсационные выплаты будут осуществляться.

Американский сельскохозяйственная политика повышения конкурентоспособности сельского хозяйства и фермерства цели гарантия снизить общий уровень поддержки спроса и снижения цен.

Тем не менее, доход от сельского хозяйства очень много вреда снизил цены на гарантийные целевой цене, чем более медленно пантера.

ABSTRACT

State regulation of agribusiness for the successful reform of the above-mentioned methods is of great practical importance. They can be used, but in this case the conditions of the market economy developed and the relative stability of the agricultural industry to regulate the production and economic relations must be remembered. In this case, the crisis in the agricultural sector of our country is the most difficult transformation of state regulation under the strict control of the state of the environment, quality control and other aspects of a number of agricultural products for the control of the areas of agribusiness, useful for impressing.

Economic tegeřišiniň other aspects of the regulation of the necessary political, social and economic conditions in the future will surely be a very mature perspective. Here, as well as local regional characteristics should be the center of attention. However, the agro-industrial complex of its normal operation and that requires a mandatory state regulation and support for the development of the situation is the most important thing.

In this regard, the agricultural production in the developed countries, which are widely used in farm prices and income support disk and always bear in mind that the study is one of the urgent works. It is important to comply with the requirements of state regulation of the market economy is a perfect example: the market corrects the disk fills and cooperation of the state, but no time on the basics.

Farmers' income is directly related to the regulation of the level of state regulation of prices. Therefore, the policies in this area, "price and income policy" that is the name. In addition, the farm price and income support for the socio-economic functions of the state regulation of the anti-crisis regulation in this area. For example, the favorable market environment and the relatively high price of agricultural training institutions, providing valuable support to operations in the period may have been terminated. During this period, the previous plans for state regulation of foreign economic aspects. On the other hand, excessive state regulation of production and lower prices, he used the full force.

US farm prices and income support for the main body of the commodity credit corporation established in 1933, is a multinational corporation. The price is to guarantee the level of support and training operations. TNK-guarantee of transactions carried out through direct and private rezerfter.

In the first case, TNK farmers at the price of their products to guarantee a loan to farmers for a period of 9 to 12 months. In this case, the allocated loan interest will be charged at a discount. If the market price is based on the percentage of guarantee to the right to return products purchased and the loan interest. Rinoktegi situation is unacceptable if the market price falls below the guarantee, which guarantees the farmer can be put into operation for the sale of its products as usual. In this case, the TNC in its products do not pay the loan back, and even leave. Further sales within the competence of TNK. It can be sold in the domestic market in the same year, according to the social assistance programs, and approved by the Congress in the price of foreign sales. This is the price calculated at a price that guarantees a

minimum amount of state guarantees. This type of disk is called a non-refundable loan programs.

TNK-in is carried out by the guarantee provisions of the second type of farming operations. The loan than the first type, where the grain farmer immediately submit documents prepared by the warranty. It is from 9 months to 12 months of the first stage of the procedure of the private reserve. Onankeyin farmer farmer may conclude a new agreement on the reserve. The product is 3 years not to buy it in the market price up to a certain level, or up to the selling price to the level of observance. Initially, they Boucher for \$ 4 wheat, barley and corn for \$ 2.36 Boucher Boucher to 2.71 dollars. Market price reached this level in the case of a farmer to pay the loan, will be able to return to its grain reserve. This is where storage costs paid by the state.

Farmer reserve is an important grain crops - wheat, corn, barley, sorghum, oats, and forgivable loan program covers a wide range of goods.

TNK-and not only to farmers but also to the operations of the manufacturing firms menkooperativter to participate in the project. For example, wheat, rice, feed grain, mainly due to the price of cotton farmers, guarantee transactions, sugar beet and sugar qurağına through the price of sugar produced, the price of dairy products processing firms, butter, cheese, milk powder is carried out through the purchase of more than.

TNK internal market prices to prevent a 115% guarantee to the domestic market at a price lower than the price of grain to produce 105% guarantee fund at a price lower than the price of rice is prohibited.

TNK-purchase feature of the guarantee of their impact on the price of the agricultural market and the presence of complex terms. In case of excessive removal of a significant portion of the market of agricultural products, the proposal after the harvest by reducing short-term stabilization of the market, the harvest and the lowest market price at the farmers during the current credit, export credit operations as well as possible to separate the functions of the corporation .

TNK-farm price and income level of the effect is not the same in different periods. Favorable market conditions and high prices during the period of price support to farmers and not resort to the services of the corporation. As producing excessive periods, they will guarantee a significant portion of the price of their products. The level of prices in the United States Congress out 4 times a year. Minister of Agriculture, only it has the right to amend the framework established by the law. The guaranteed price as an important instrument of economic policy on the part of farmers, whether in the economic environment that are subject to detailed analysis. Parity is the extent and the level of which can be a problem. The level of guaranteed prices as well as the effect on the real economic situation. In general, an increase in the level of compensation for the guarantee price parity is as follows: 30 at the end of the guaranteed price in the 1910-1914 parity power deňgyine 52-75% for wheat, corn 75%, cotton 52%. The pre-war and post-war years, the overall price level equal to 90% of the guarantee, even up to 100% cotton. 50 years from the parity of prices above the level of 82-90%, then started falling by 75-90%. 60 years of

wheat and cotton price fell 75% said parity. 70 years equal to 40-50% of the cost price of wheat, corn fell to 50-60%.

In 1990, the average price of all agricultural products was 54% at the level of parity.

In 1980, insurance pricing, pricing on the basis of a guarantee of any approach on the principles of separation of the concept of parity as a fundamental change began. Previous plans for developing an objective internal prices and world prices rınoktegi orientation. Price support in the social and political orientation of farming and the creation of favorable conditions for domestic and foreign sales of the products in the real exchange became more apparent with the increased competitiveness of the market.

Since 1985, the level of prices over the last 3 years the average market price for the guarantee orientate, and in 1987-1990 the maximum and minimum value of the previous 5-year average net price to the level of 75-85%. In 1990-1991 the level of bwşeliüşin of wheat was \$ 2.44 and \$ 1.96 for the Bushehr corn.

Guaranteed prices and farmer income support plays an important role in the so-called target price. The target used in the actual market price is the settlement price of the contract. He and the level of farm income support basis for the calculation of the direct payment or by way of compensation from the budget. In fact, as the need for an objective assessment of the public, is to cover regulatory costs. Target pricing is carried out on the basis of the average production costs. In the US, the calculation of the costs of the whole country and for the analysis of the whole system. American farmers' costs of production method of payments (taxes, insurance payments, loan interest and rental fees) are not included and are guaranteed a certain level of income for farmers.

Set target prices, such as the guaranteed prices for 4 years and only within certain limits come into amendments to the executive authorities. Plays the role of a target price level of prices released today by farmers for farmers to reserve it allows you to buy their products.

With a target price of farm income support will be carried out as follows: if the sale price below the market maqsattıqtan qudırasa the state compensation approach to the payment of the difference in prices will be tegerişi; if the market price is higher maqsattıqtan farmers' income only in terms of sales, is in charge of ensuring that the consumers.

The target price is esepitelgenmen production costs based on objective criteria, including the level of state regulation of the agricultural sector of the economy and the market environment in the political impact on the installation.

And target prices set to guarantee a well-disk farms. This is the price the state agrarian policy play a variety of internal and external challenges.

The price of the state commodity and credit korporaciyaarqılı guarantee for the purchase of farm production is to agree on a minimum price. The price guarantee is somehow affecting the level of the average market price for their artificial breeding prevent the target price and the compensation payments will be carried out.